Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

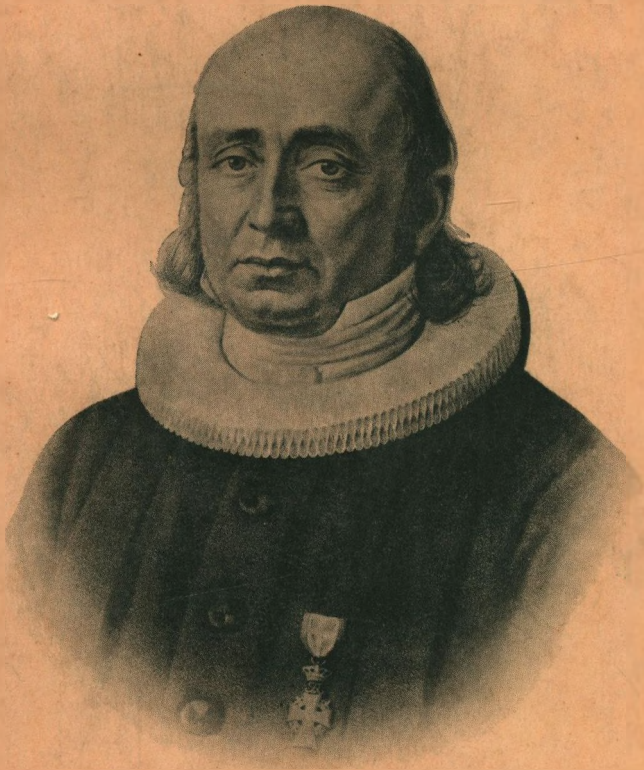
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

F. ELLE JENSEN

FERDINAND FENGER

EN LEVNEDSTEGNING

NYT NORDISK FORLAG - ARNOLD BUSCK

F. ELLE JENSEN

FERDINAND FENGER

EN LEVNEDSTEGNING

NYT NORDISK FORLAG - ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN MCMXXXV

Da Grundtvig i 1810 med sin Dimisprædiken kastede Handsken til den herskende Rationalisme og dermed indledede den store Kirkestrid, var det jo, som alle ved, en Kamp mellem den gammeldags Kristendom og en smaatskaaren og snusfornuftig Religiøsitet, der hermed tog sin Begyndelse, og det er derfor ogsaa fuldtud berettiget at betragte den som noget, der kun vedkommer Kirkehistorien — saaledes som det i Reglen sker. Men det bør ikke overses, at denne Kamp desuden har en anden Side.

Den religiøse Rationalisme forkyndte jo ikke blot Læren om en algod Fader, men den fremhævede lige saa stærkt, at hans Yndest vindes ved et dydigt Liv i gode Gerninger, d. v. s. den havde en udpræget human Islet, der utvivlsomt for ikke faa af Datidens Mennesker stod som det egentlig centrale i Religionen — noget som Oplysningsmændenes Bestræbelser for Bondestandens Frigørelse, Skolevæsenets Forbedring o. m. a. aflægger utvetydige Vidnesbyrd om. Et Angreb paa Rationalismen ud fra et gammelkristeligt

Standpunkt kunde derfor ikke nøjes med at beskæftige sig med Retningens Stilling til Bibel og Aabenbaring, men maatte, om det skulde føres til Bunds, ogsaa tage dens Humanisme under Behandling og sætte den paa dens rette Plads i Forhold til Kristendommen.

Dette forstod baade *Mynster* og *Grundtvig*, men der er unægtelig stor Forskel i den Maade, hvorpaa de optraadte overfor Rationalismen. Mynster, der fra sin Ungdom var stærkt humanistisk præget, og som aldrig glemte, hvad han skyldte det 18. Aarhundredes bedste Mænd, søgte at bygge Bro mellem den gængse Moralopfattelse og den gamle Bibeltro, idet han i sin Forkyndelse prøvede at vise sine Tilhørere, at de Idealer, de hidtil havde levet paa, kun naaede deres fulde Udfoldelse og lod sig virkeliggøre i Pagt med Kristendommen. Uden at slaa af paa dennes Krav stod han forstaaende overfor sin Samtid, og naar han, som man ved, vandt saa stærk en Indgang for sine Ord ikke mindst i de akademiske Kredse og hos Overklassen, skyldtes det i høj Grad det kloge og beherskede Standpunkt, han indtog overfor Rationalisterne, som han stræbte at vinde og, mere eller mindre umærkeligt for dem selv, lede til Forstaaelse af positiv Kristendom. Derved opnaaede han tillige, at endogsaa de Mænd, der ellers ikke billigede hans »mystiske« Tanker, men holdt fast ved den gamle Treklang Gud, Dyd og Udødelighed, betragtede ham med Velvilje, fordi de saa, at det ikke var hans Hensigt at bryde Staven over Humanismen som saadan,

om ogsaa han vilde anvise den en beskednere Plads, underordnet Aabenbaringen, og han blev derfor heller aldrig det store Stridens Tegn i den danske Kirke, saaledes som Grundtvig blev det.

Thi med ham forholdt det sig ganske anderledes. Han nøjedes ikke med alene at være Tolk og Talsmand for den gamle Kristendom og at forkynde den purt og rent, men med hele sit Sinds Lidenskab rettede han de voldsomste Angreb paa Rationalisterne. Ikke blot fordømte han deres selvgode Moral, men han tog ogsaa deres førende Mænd under haandfast Behandling, navnlig i sin Verdenskrønike fra 1812, som med Rette vakte stor Opsigt, bl. a. fordi den indførte en helt anden Vurdering af godt og ondt end den, der hidtil havde været gængs i de ledende Kredse.

Dette fik vidtrækkende Følger. At de egentlige Rationalister blev yderst forbitret, var kun, hvad man maatte vente, men ved sine stærke og affejende Domme lagde Grundtvig sig ogsaa ud med Mennesker, som uden direkte at slutte sig til Oplysningstiden religiøse Anskuelser dog skattede den humane Kultur, som den gjorde sig til Talsmand for, højt, og som derfor følte sig meget forarget over et Angreb paa den, i Særdeleshed naar den fremførtes i den tidt overmaade skarpe og stødende Form, hvori Verdenskrønikens Forfatter gav sine Tanker Luft. Mens man derfor hidtil havde betragtet Grundtvig med Velvilje og set en lovende ung Digter i ham, vendte nu hele den offentlige Mening med Ørstederne, Molbech,

Øhlenschläger og Mynster i Spidsen sig bort fra ham og stemplede ham som en voldsom og fanatisk Mørkemand, som enhver, ganske uanset sit religiøse Standpunkt, maatte holde sig fra Livet, om han da ikke vilde forskertse sin Plads i dannede Menneskers Selskab. At han sidenhen fremhævede den folkelige Oplysning paa den akademiskes Bekostning og i den Forbindelse tog stærkt til Orde mod »den sorte Skoles« Undervisningsmetoder, skulde ikke gøre Sagen bedre i en Tid, da alle toneangivende endnu svor til det klassiske Evangelium; den, der var Kætter paa dette Punkt, beviste efter den almindelige Mening kun, hvor lavt hans egen Kultur stod. Striden om Grundtvig blev paa denne Maade ikke blot af religiøs, men lige saa meget af *æstetisk* Art, og der skabtes indenfor Intelligensen og det højere Borgerskab en uvillig Stemning mod ham, som kom til at præge Opfattelsen af ham og hans Gerning, ikke alene i Datiden, men lige ned til vore Dage. Selv nu, da hans Storhed er officielt fastslaaet, vil man træffe overmaade mange, som kun ugerne beskæftiger sig med Grundtvig og hvad der stammer fra ham, fordi det efter deres Mening egentlig hører hjemme i en lavere Sfære, og han selv var en underlig forvirret og udannet Person.

Det er værd at paapege dette, thi her har vi utvivlsomt Nøglen til Forstaaelsen af, at Grundtvig i saa mange Aar trods sin ubestridelige Ejendommelighed og Begavelse, den som heller ikke Samtiden frakendte ham, kom til at staa som en ensom Mand i vort

Aandsliv. At han var gammeldags kristen, fik være, hvad det var, det var hans Form, eller snarere den Mangel paa Form, der gjorde sig gældende saavel i hans offentlige som i hans private Optræden, der i Særdeleshed skaffede ham »Selskabet« paa Halsen, og han blev derfor nødt til ikke blot at regne med Modstand fra den Rationalisme, han havde erklæret Krig paa Kniven, men ogsaa fra de fint dannede Æstetikere indenfor Romantikken, skønt han dog i mange Maader stod denne Retning nær. De københavnske Prædikestole var i en Aarrække lukket for Sværmeren, og naar han udsendte en Bog, blev den i Reglen modtaget med et Skuldertræk, saafremt man da i det hele taget værdigedes at lægge Mærke til den. Hans voldsomme Sammenstød i 1825 med Professor Clausen (»Kirkens Genmæle«) vakte nok stor Opsigt, men det bidrog kun til end yderligere at styrke den gængse Opfattelse af ham som en komplet Umulighed. Mynster udtalte vist den almindelige Mening, naar han, i Anledning af hans Embedsnedlæggelse, skrev til Provst Engelbreth i Lyderslev: »Efter længere Tids Anstrengelser er det lykkedes Grundtvig at blive gal.«

Aarene omkring 1830 var sikkert nogle af de sværeste for Grundtvig. Økonomiske Vanskeligheder i Forbindelse med Følelsen af at blive betragtet som en Paria har ikke kunnet andet end virke forstemmende paa ham, men hans Mod var ubrudt, og han var stadig rede til fra sit »Sæde i Studerekammeret« at bryde en Lanse for sine Anskuelser og at bekæmpe den overmodige Rationalisme.

Dog, i disse Aar begyndte det ogsaa saa smaat at lysne forude. Det viste sig nu, at han alligevel ikke stod saa ganske alene, som man overfladisk set skulde tro. Ganske vist var det ikke dem med de fine og ansete Navne, der samledes omkring ham, og Flokken, der gjorde det, var heller ikke stor, men til Gengæld rekrutteredes den fra de unges Lejr, et Fingerpeg om, at Strømmen var ved at vende, og at hans Røst ikke havde lydt forgæves. Hvilken Opmuntring der heri laa for ham, behøver næppe yderligere at paapeges, og det er ikke usandsynligt, at den rige Forfattervirksomhed, han netop udfoldede i Trediverne, staar i Forbindelse med Følelsen af, at han trods alt havde forstaaende Venner, og at det dog var muligt for ham at faa det danske Folk i Tale.

At vedkende sig Discipelforhold til Grundtvig var imidlertid i disse Aar en mislig Sag, og man kan for saa vidt godt sige, at der ligefrem krævedes Martyrmod af dem, der vovede at bryde ud af Intelligensens sluttede Falanx for at gaa over til den forkætrede Reformator. For ham selv kunde dog maaske en og anden Modstander finde en Slags Undskyldning i, at han, som Frederik VI udtrykte sig, var »et ildsprutte nde Bjerg«, men for hans Tilhængere, som vel maatte opfattes som normale Væsener, kunde noget saadant ikke gælde; de maatte være forberedt paa at blive betragtet som Sværmere eller Fanatikere og at faa den dannede Verdens Foragt og Spot at føle — og hvad det kan betyde for et ungt Menneske, ved alle. Peter Rørdam har saaledes fortalt, at naar han

i den første Tid besøgte Grundtvig og var kommen ud af Porten, skraaede han straks over paa den modsatte Side af Gaden, for at ingen skulde gætte, hvor han kom fra. Kun de, for hvem det blev noget af en Livssag gennem Grundtvig at faa Klaring over dem selv og deres Tanker, søgte til ham, og om end nogle af dem atter forlod ham, vist nærmest fordi de ikke kunde forsone sig med Kanterne i hans Væsen, blev der dog en lille Kreds af trofaste Disciple tilbage. Man forstaar baade, hvor betydeligt Grundtvig maa have virket som Personlighed, naar han var i Stand til under saadanne Forhold at tiltrække og fastholde disse unge, og ligeledes af hvor godt et Materiale de har været, naar de i hine Aar, da den antigrundtvigske Strøm randt stridest, ikke tog i Betænkning at gaa imod den.

Paa den anden Side behøvede de unges Tilslutning til Grundtvig dog ingenlunde at betyde, at de ukritisk og slavisk gik ind paa alle hans Meninger, eller at de ikke vovede at gøre egne Opfattelser gældende — herom mere siden — men de saa i dyb Ærbødighed op til ham som deres Fører og Vejleder, fordi det var ved hans Hjælp, det var lykkedes dem at vinde et fast kristeligt Staasted, og i det store og hele tilegnede de sig derfor ogsaa de kirkelige og folkelige Grundanskuelser, som Høvdingen havde.

Dette fik stor Betydning for de grundtvigske Tankers Udbredelse i det danske Folk. Grundtvig selv kom i Trediverne og Fyrrerne kun i ringe Grad i direkte Berøring med de brede Lag, og hans Skrifter

har til Dato, især paa Grund af det knudrede Sprog, de er affattet i, heller ikke formaaet her at finde synderlig mange Læsere, saa hvis der ikke var kommet til at staa en Skare af begejstrede og varmhjertede Forkyndere som Mellemmænd mellem ham og Folket, vilde dette næppe være blevet grebet og paavirket af ham i den Grad, som det nu blev Tilfældet. Men disse unge Mænd, der for de flestes Vedkommende kom til at virke som Præster i forskellige Egne af Landet, gik ud som Pionerer for hans Tanker og kom derved til at lægge den Grund, som sidenhen Højskolebevægelsen byggede videre paa, og hvorved der banedes Vej for Forstaaelse af dem i endnu videre Kredse. Derved fik de en kirkehistorisk Betydning, som de vel ellers næppe vilde have faaet. Thi uagtet de fleste af dem var velbegavede og aandeligt vel udrustede Personligheder, som ogsaa under andre Forhold havde kunnet gøre en kristelig Indsats i deres Menigheder, var det dog deres Discipelforhold til Grundtvig og den Forbindelse, hvori de stadig vedblev at staa med ham, der gav deres Virksomhed en yderligere Slagkraft, saa at de ikke indskrænkede sig til det Arbejde, som anvistes dem af deres Embede; men hvor der kaldtes paa dem, og hvor de saa, at der var Jordbund for det, de havde paa Hjerte, dér følte de det ogsaa som en Pligt at tale om, hvad der optog dem selv. Der var i dem et stærkt Missionssind overfor deres Folk, der ligesom tvang dem til at gaa ud over Sognegrænserne og gjorde deres Navne kendt i vide Kredse — ikke altid til ublandet Glæde for Myndighederne,

som i Reglen skyede alle Bevægelser, eller for Flertallet af deres Kolleger, der heller ikke yndede Røre i Andedammen, og som derfor saa med skæve Blikke til den Indflydelse, disse fremmede ofte fik inden for deres Enemærker. Den Modstand, der fra den akademiske Lejr rejste sig mod Grundtvig, fik ogsaa de deres Del i, men den opvejedes fuldtud ved den Tilslutning, de mødte hos de brede Lag, som de henvendte sig til, og dette gav dem nyt Mod i Kampen; de følte sig som Soldater i en fremrykkende Hær, for hvilken Sejren er vis, om end den ligger ude i Fremtiden.

Til denne Flok af unge Theologer, der fylkede sig om Grundtvig, hørte i første Række Mænd som Jac. Chr. Lindberg, Gunni Busck, Ludvig Chr. Müller, Peter Rørdam, Fr. Hammerich, P. Chr. Kierkegaard, P. O. Bojsen samt de to Brødre P. A. og Ferdinand Fenger. Om dem alle gælder det, at de ved det trofaste og uselviske Arbejde, de udførte, har faaet et godt Navn i den danske Kirkes Historie. Af Natur var de meget forskellige, men fælles for dem var ikke blot den store Ærbødighed og Hengivenhed, de nærede for deres Lærefader, men ogsaa en fast Tro paa, at der laa en Opgave til dem ude i Folket, og at de ved at løse den i Grundtvigs Aand vilde bidrage til Danmarks Lykke. At Grundtvig paa sin Side skønnede paa disse sine yngre Venner og forstod, hvor betydningsfuldt deres Virke var for Udbredelsen af hans Anskuelser, har vi mange Beviser for, og han undlod aldrig at staa dem bi med

Raad og Daad, naar de henvendte sig til ham. Dog var der, som rimeligt kunde være, blandt dem enkelte, der kom til at staa ham nærmere end de andre, og som ligesom udgjorde en snævrere Kreds omkring ham. Til den hørte især Gunni Busck i Stiftsbjergby, Peter Rørdam i Mern, P. A. Fenger i Slotsbjergby og Ferdinand Fenger i Lynge. Med dem vedligeholdt han en udstrakt Brevveksling, der vel nok i første Række skyldtes de mange Spørgsmaal, de havde at forelægge ham og ønskede at høre hans Mening om, men som samtidig giver Udtryk for, at Grundtvig betragtede dem som sine særlige Venner, til hvem han kunde henvende sig, naar der var noget, der laa ham paa Hjerte.

Der foreligger en fyldig Samling Breve, vekslet navnlig mellem Grundtvig og de tre førstnævnte Præster, og de giver fortrinlige Bidrag til Belysning af alle Parter. Mellem Grundtvig og Ferdinand Fenger har den skriftlige Forbindelse tilsyneladende været noget sparsommere,* hvilket dog sikkert for en stor Del skyldes, at Fenger saa ofte var i København og da mundtligt kunde frembære, hvad der optog ham.

Det vilde imidlertid være en stor Misforstaaelse, om man ud fra den ikke særlig fyldige Korrespondance lod sig forlede til at mene, at *Ferdinand Fenger* kun spillede en forholdsvis beskeden og underordnet Rolle i Kampen for de grundtvigske Tankers

* Der er kun bevaret 15 Breve til Grundtvig og 1 fra ham. Man tør dog sikkert formode, at der har været flere, i alt Fald fra Grundtvig til Fenger.

Udbredelse i vort Folk; i Virkeligheden øvede han en ikke ringe Indflydelse paa mange Omraader. Samtiden var ingenlunde blind herfor, men Eftertiden glemte det mærkværdigt hurtigt, og han er for den nærmest kun kommen til at staa som en from og nidkær Præst, sin ældre og længere levende Broders trofaste Vaabenfælle. Men denne Opfattelse af ham er for énsidig til at være sand. Thi om end Ferd. Fenger ikke var nogen stor Mand i dette Ords sædvanlige Mening, var han dog en selvstændig Personlighed, der baade var i Stand til at tænke og handle paa egen Haand, og hans Virksomhed var saa betydelig, at det er med Urette, at Mindet om ham er blegnet. Vel udgav Pastor *E. Mau* nogle Aar efter hans Død en Levnedstegning af ham, støttet paa efterladte Breve og — nu desværre bortkomne — Dagbogsoptegnelser, men den tilfredsstillede ikke rigtig, idet den mere var en Vens Skildring af Mennesket Ferdinand Fenger end en egentlig Paavisning af hans Stilling og Indsats indenfor dansk Kirkeliv.

Naar der da i det følgende vil blive gjort et Forsøg paa at give en Fremstilling af denne Mands Virke, er det ud fra den Betragtning, som allerede er antydet ovenfor, at han fortjener at blive fremdraget fra den noget bortgemte og beskedne Plads, hvorpaa han hidtil har været stillet. Thi han var dog en af sin Tids og af den danske Kirkes bedste Mænd.

SLÆGT, BARNDOM OG UNGDOM.

Familien Fenger er af tysk Oprindelse og stammer fra Stralsund. Den første af Slægten, som slog sig til Ro i Danmark, var *Peter Fenger*, der 1752 nedsatte sig som Groshandler i København, hvor han allerede havde opholdt sig en Aarrække i Forvejen. Han udfoldede her en betydelig Virksomhed som Handelsmand og Fabrikant, og da han døde (1774), fortsatte hans Enke, der var Søster til den kendte Storkøbmand og Legatstifter Niels Brock, Bedriften med saa megen Dygtighed, at hun var i Stand til at give sine 11 Børn den bedste Oplæring og Opdragelse.

Den ældste af dem, *Rasmus*, blev født 1761 paa Christianshavn, hvor Familien havde sin Bopæl. Efter at have taget theologisk Embedseksamen blev han, kun 26 Aar gammel, Kateket ved Holmens Kirke; 3 Aar senere flyttede han til Ringsted som residerende Kapellan, men vendte i Aaret 1794 tilbage til Hovedstaden, idet han blev kaldet til Frelsers Kirke. Her virkede han nu Resten af sit Liv, først som residerende Kapellan, og siden (fra 1823) som Sogne-

præst; 1808 havde han dog allerede faaet Rang med Byens Førstepræster.

Hans religiøse Standpunkt var et lignende som Biskop Balles, altsaa i Modsætning til den herskende Rationalismes et positivt kristeligt; forøvrigt var han ikke nogen stor Aand, men han var et gudfrygtigt og redeligt Menneske, der dømte mildt og havde let ved at omgaas andre. Det viste sig bl. a. da han fik en saa udpræget Personlighed som Grundtvig ved sin Side som Andenpræst. Forholdet mellem de to Mænd var altid det bedste, og under Fengers Sygdom var Grundtvig hans trofaste Støtte. I sine senere Aar blev han ramt af et apoplektisk Anfald — en Familiearv, som baade lagde hans Fader og en Broder i Graven — og var fra da af svækket paa Sjæl og Legeme, saa han ikke selv var i Stand til at bestride sit Embede, men maatte have en personel Kapellan. Han døde 1825. Til hans Jordefærd skrev Grundtvig sin kendte Salme: »Som Markens Blomst henvisner fage,« og i sin Ligtale over ham skildrede han ham baade som en af de stille i Landet og som en »retfærdig Mand, der vandrede troligt i den Herres Bud og for hans Aasyn, som har det Navn, at han er en Fredens og Kærlighedens Gud.«

1796 havde Rasmus Fenger ægtet *Helene Meinert*, en Datter af Kammerraad A. E. Meinert, og med hende grundet et lykkeligt Hjem paa Christianshavn. Vel var Indtægterne ikke store og blev især under Dyrtiden i de trange Aar efter 1807 meget util-

fredsstillende, men man satte Tæring efter Næring, og takket være en gennemført Sparsommelighed, desuden nogen Arv og en Del Hjælp fra velhavende Slægt, lykkedes det ikke blot at holde Armoden fra Dørene, men endog at give den store Børneflok — der var 8 Sønner og 2 Døtre — den bedst mulige Undervisning. Af disse Børn har flere vundet sig et anset Navn i Danmarks Historie; mest kendt er sikkert Lægen og Politikeren *Emil Fenger* blevet (Minister 1859—63 og 1870—72), men ogsaa de tre Theologer *Peter, Ferdinand og Theodor* har hver paa sin Vis spillet en fremragende Rolle, om end deres Virksomhed mere henhører under Kirkens end den almindelige Historie.

Johannes Ferdinand Fenger, den tredieældste af Sønnerne, blev født d. 30. Marts 1805. Som sine Søskende blev han opdraget til Tarvelighed og Nøjsomhed, men der er for Resten ikke særligt at fortælle om hans Barndom. Han skildres som en køn og stilfærdig, noget forsagt Dreng, der holdt sig for sig selv og ikke vovede sig ret langt ud paa egen Haand. Heri skete der dog en Forandring, da han, knap 7 Aar gammel, blev sat i Borgerdydskolen paa Christianshavn; hans ualmindelig gode Begavelse gjorde det til en let Sag for ham at følge med i Timerne, og derved styrkedes, som rimeligt var, hans Selvtillid, saa den i Begyndelsen tilbageholdne og ængstelige Discipel snart forvandledes til en munter og livsglad Knøs. Af Skolens Personale, hvortil i nogle Aar bl. a. Poul Martin Møller og hans egen ældre Broder

Peter hørte, synes den unge Latinlærer N. K. Krarup, Virksomhedens senere Bestyrer, at have gjort stærkest Indtryk paa ham; han forstod at vække hans Ærgerrighed og bibringe ham Lysten til at udnytte sine Evner. Om de andre Læreres Indflydelse paa ham forlyder der intet, saa det er næppe troligt, at han af dem har modtaget særlige Tilskyndelser.

1821 blev han Student og tog Aaret efter »anden Eksamen« med Udmærkelse, og derpaa gav han sig, sagtens tilskyndet af sin Fader, i Kast med det theologiske Studium. Heller ikke ved Universitetet synes han at have modtaget nogen Paavirkning fra Professorernes Side, men han passede sin Læsning saa flittigt og dygtigt, at han 1825 kunde tage sin Embedseksamen med Udmærkelse.

At søge Præstekald med det samme kunde der imidlertid paa Grund af hans Ungdom ikke være Tale om, og han tog derfor mod et Tilbud om at blive Lærer i Latin ved Borgerdydskolen. Samtidig dyrkede han sine musikalske Interesser Han havde en usædvanlig smuk Tenorstemme, som blev meget beundret i hans Venners Kreds, og en Tid tænkte han endog paa at gaa til Operaen. Dette opgav han dog — ifølge en Familietradition fordi han i en Drøm var bleven advaret mod »Kulisserne.« I Stedet kastede han sig over et videregaaende theologisk Studium, og i 1827 vandt han Universitetets Guldmedalje for en Afhandling om Dæmonerne; Aaret efter erhvervede han Licentiatgraden ved en Disputats om den græske Skribent og Kristendomsmodstander Kel-

sos. Hans Hensigt med disse Arbejder har sikkert været at vinde et Grundlag for senere at kunne blive Lærer ved Universitetet, thi nogen større Lyst til at blive Præst havde han paa dette Tidspunkt næppe. Ikke for intet var han vokset op i Rationalismens Tidsalder, og hans Anskuelser var stærkt præget af denne Retning. Som de fleste andre Akademikere følte han sig frastødt af Grundtvigs voldsomme Optræden, og med sin Broder Peter, der allerede da havde sluttet sig til ham, havde han mange Sammenstød, naar denne søgte at vinde ham for sine Meninger og vise ham Uholdbarheden i hans Stade. Ung og livsglad som han var, havde han foreløbig nok i sit eget og slog sig til Ro i den overfladiske Livsbetragtning, som saa mange dengang hyldede og følte sig tilfredsstillet ved. Den megen Selskabelighed, han færdedes i, var just heller ikke gunstig for nogen større Selvfordybelse; hans Maal var endnu kun egen Lykke og Fremgang, og om end hans Broders Vidnesbyrd sikkert ikke gik helt sporløst hen over ham, var han sig dog endnu ikke dette bevidst, men værgede sig af alle Kræfter mod enhver Paavirkning fra den Side.

For en saa begavet og lovende ung Videnskabsmand som Fenger var det ikke vanskeligt at opnaa offentlig Understøttelse til en Studierejse til Udlandet, og da desuden hans velstillede Onkel, Frederik VI.s Livlæge, Chr. Fenger, beredvilligt lovede yderligere at hjælpe ham, var der intet at betænke sig paa, og i Maj 1828 drog han da i Selskab med

P. Chr. Kierkegaard, der samme Aar som han havde faaet Udmærkelse til Embedseksamen, afsted med Berlin som første Maal.

Her studerede han især Kirkefædrene samt de gammeltestamentlige Salmer og Profeter, desuden Morten Luthers Skrifter og den nyere ikke-rationalistiske Theologi, og navnlig dette sidste fik afgørende Betydning for hans aandelige Udvikling. Ved Berlineruniversitetet virkede i disse Aar saa betydelige Mænd som Schleiermacher, Hengstenberg og Neander. Skønt ellers vidt forskellige stod de med fælles Front mod Rationalismen og bidrog ved den Indflydelse, de øvede i akademiske Kredse, meget til at bryde dens Magt.

Fenger kom særlig i Berøring med de to sidstnævnte. *Hengstenberg* var Professor i det gamle Testamente og hævdede i sine Forelæsninger og Skrifter igen kraftigt de ortodokse Synspunkter, som saa længe havde været forkætret af Fortolkerne, og der kan næppe være nogen Tvivl om, at hans Anskuelser har paavirket den unge danske Licentiat, der jo netop søgte til hans Lærestol. — *Neander* var dog den, der kom til at betyde mest for ham. Denne mærkelige Mand, der var født af jødiske Forældre og oprindelig hed David Mendel, var ved Studier over Platon bleven ført til Læsning af Johannes Evangelium, hvorved hans Interesse for Kristendommen blev vakt. Schleiermachers berømte Bog »Reden über die Religion« uddybede yderligere hans aandelige Forstaaelse, og i Aaret 1806 lod han sig døbe

og antog ved den Lejlighed det for ham betegnende Navn Neander (»en ny Mand«). Han kastede sig nu særlig over Studiet af Kirkehistorie og blev i 1813 Professor i dette Fag ved Berlineruniversitetet, hvor han paa Grund af sin faste kristelige Personlighed fik stor Indflydelse paa de studerende, især ved, modsat den rationalistiske Betoning af det forstandsmæssige, at fremhæve Følelsens Betydning for det aandelige Liv.

Under sine Studier af Kirkefædrene kom Fenger i nærmere Forbindelse med Neander, der snart blev ikke blot hans theologiske, men i lige saa høj Grad hans aandelige Vejleder, og lidt efter lidt indtraadte der nu et fuldkomment Omslag i hans Anskuelser, saa at han fra at hylde den gængse Dydslære ganske tilegnede sig en positiv Kristendomsopfattelse. Det skete ikke uden Kamp, navnlig voldte det ham Besvær at komme til Rette med Forsoningslæren, men efterhaanden vandt han Fred i sit Sind, og fra da af stod han urokkelig fast paa den gamle Kirkegrund. Man forstaar, at denne betydningsfulde Forandring i hans Liv gjorde, at han altid mindedes sit Berlinerophold med den største Glæde; den udvortes Ro til Selvfordybelse, som han havde savnet i København, fandt han her, hvor desuden betydelige Vækkelsesprædikanter som Gossner og Lisco paa en ganske anden Maade end de hjemlige Moralforkyndere var i Stand til at føre en Tale, der gik til Hjertet.

I denne Tid havde han en god Støtte i sin Broder Peter, til hvem han betroede sine Anfægtelser, og

med hvem han førte en udstrakt Brevveksling, i Særdeleshed om religiøse Spørgsmaal. Det betød dog ikke, at han allerede nu blev Discipel af Grundtvig, skønt Peter Fenger kraftigt talte baade hans og den stridslystne Lindbergs Sag. Det forekom ham, at Kirkekampen i Danmark fra begge Sider blev ført med unødig Haardhed; hans eget Standpunkt var foreløbig nærmest det mynsterske; vel mente han, at Grundtvig og hans Venner havde den meste Ret paa deres Side, men han misbilligede deres Fremgangsmaade og syntes, at de burde bekæmpe Modparten, der jo beraabte sig paa den frie Forsknings Ret, med hans egne Vaaben paa videnskabelig og akademisk Vis.

Fra Berlin rejste Fenger over Dresden og Wien til München og derfra til Rom. Hvor han kom frem, arbejdede han med stor Flid paa Bibliothekerne og gjorde der Uddrag af sjældne Værker, ligesom han tog Undervisning i Sprog. I Rom lagde han sig efter Syrisk, som han lærte af en indfødt Lærer fra Libanon, der altid mødte til Timerne i blaa Kaftan og med rød Turban paa Hovedet; han havde ogsaa Lyst til at tage fat paa Arabisk, men det opgav han dog, da han frygtede for at faa for mange Jern i Ilden. Heller ikke forsømte han at pleje sine musikalske Interesser, og hvor der var Lejlighed til det, studerede han Kirkebygninger og gamle Mindesmærker. Hertil kom, at han vedligeholdt en levende Korrespondance med Slægt og Venner hjemme og levede et ret selskabeligt Liv i de Kredse, han paa sin Rejse

kom i Berøring med, saa man forstaar, at han tidt maatte arbejde til langt ud paa Natten.

Det laa ham ogsaa stærkt paa Sinde af faa indgaaende Kendskab til de religiøse Tilstande i de Lande, han færdedes i, og derfor var han, hvor han kom, en stadig Deltager i Gudstjenesterne. Hos Katolikkerne fik han stærke Indtryk af den nære Forbindelse, der er mellem Kirken og de brede Lag, men det syntes ham rigtignok, at den var af temmelig overfladisk Art. Præsterne satte han ikke ret højt; thi traf han end adskillige, der utvivlsomt mente det ærligt, optraadte til Gengæld andre som fuldblods Skuespillere, saa det forekom ham, at der hos dem var lidet eller intet at hente. Heller ikke den katolske Korsang tiltalte ham, han savnede Menighedens Deltagelse, hvortil kom, at Organisterne mange Steder opvartede med en Slags theateragtig Musik, der kun daarligt passede i Guds Hus. I Sydtyskland hørte han ganske vist nogle Salmer paa Modersmaalet, men Melodierne modarbejdede ved deres sødladne Tone ethvert højtideligt Indtryk.

Kom han i Nærheden af evangeliske Kirkeafdelinger, besøgte han naturligvis ogsaa dem og gjorde sig bekendt med deres Indretning og de aandelige Tilstande. Han var f. Eks. i Herrnhut, hvor han følte sig stærkt tiltalt af Menighedens hjertelige, stilfærdige Færd og den venlige Imødekommenhed, man der viste ham. »Jeg traf der,« skriver han, »som overalt kærlige Mennesker, som jeg maaske aldrig mere faar at se i dette Liv, og hvis Godhed imod

mig jeg kun kan bede Vorherre betale.« I Rom sluttede han sig nøjere til den lille protestantiske Kreds, der samledes i det preussiske Gesandtskabskapel; for den udlagde han Galaterbrevet paa Tysk, og naar Præsten var fraværende, prædikede han undertiden for ham.

Fra Rom gik Rejsen over Svejts til Paris, som han naaede i Juli 1830, kort efter Revolutionen. Det var sikkert med en fremtidig Universitetsgerning i Tanken, at han her især kastede sig over Studiet af Græsk, og i Bibliothekerne afskrev han mange gamle, til Dels uudgivne Haandskrifter i den Hensigt at bearbejde dem og føre dem frem for Offentligheden. Hurtigere end han havde ventet, blev han færdig, og han kunde nu for saa vidt godt begynde sin Hjemrejse, men samtidig dukkede en ny Plan op for ham.

I Rom havde han stiftet Bekendtskab med en jævnaldrende amerikansk Theolog ved Navn Richmond; ham traf han igen i Paris, og de to unge, aandsbeslægtede Mænd sluttede snart et varmt Venskab med hinanden; Richmond lærte Fenger Engelsk, og Fenger lærte ham Dansk, saa at han inden længe kunde »brække ret artigt paa det.« Det var Richmonds Hensigt at tage fra Frankrig til Grækenland for Sprogets Skyld, og han gjorde nu, hvad han kunde, for at faa Fenger til at ledsage sig paa Rejsen. Det var lige i Aarene efter den græske Frihedskrig, som havde begejstret alle Europas unge, saa det var ikke saa sært, om Landet derovre for mange stod i en eventyrlig Glans, saa meget mere som det jo var

den berømte klassiske Jordbund, som alle Akademikere kendte saa vel fra deres Skoletid. Alt dette drog Fenger, hvortil yderligere kom, at han mente, at et Studium af Nygræsken vilde være af stor Betydning for en fuldstændigere Indtrængen i det gamle Sprog, og at et Ophold i Landet vilde være i Stand til at underbygge hans videnskabelige Forstaaelse af det.

Før Fenger sagde ja til Richmonds Forslag, satte han sig imidlertid i Forbindelse med sit Hjem i København for at opnaa dets Samtykke til dette Brud paa den oprindelige Rejseplan. Hans Pengesager var i nogenlunde god Forfatning, og da hans Moder ikke havde noget at indvende, og baade hans Onkel og hans Broder Nikolaj, der drev en indbringende Købmandshandel i Riga, desuden lovede ham yderligere Tilskud, om det skulde blive nødvendigt, slog han med Glæde til.

Nogen sammenhængende Skildring af dette — det mest eventyrlige — Afsnit af sin Udenlandsfærd har Fenger ikke givet, og da hans Breve til Hjemmet lige saa lidt som hans Dagbøger er bevaret, lader det sig kun i store Træk ud fra Smaaafhandlinger og tilfældige Ytringer af ham gøre at danne sig et Billede af hans Rejse i Grækenland.

Noget godt nygræsk Leksikon eksisterede ikke paa den Tid, men der var mange unge Grækere i Paris, saa det var ikke vanskeligt for de to Venner at skaffe sig Lærere, der kunde undervise dem i Sproget. En af dem fulgte med dem, da de (i Begyndelsen af af 1831) tog afsted, og ved stadige Samtaler

og Øvelser med ham drev de det saa vidt, at de ved deres Ankomst til Grækenland kunde klare for sig overalt. Over Spezia og Nauplion, den græske Regerings daværende Sæde, drog de til Athen, og efter et Ophold her begyndte de deres egentlige Rejse i Landet.

Hvor de kunde, gik de til Fods og gennemvandrede saaledes det meste af Pelopoponnes og et stort Stykke af det gamle Hellas samt besøgte Kykladerne, idet de overalt søgte at komme i direkte Forbindelse med Befolkningen for derigennem at faa et Indtryk af dens materielle og aandelige Tilstand. At Folket de fleste Steder stod paa et meget primitivt Standpunkt, var de ikke længe om at opdage. Underfundighed, Gerrighed, Uvidenhed og Overtro var Karaktertræk, der ofte mødte dem; da de i Fastetiden vandrede gennem Landet, havde de f. Eks. store Vanskeligheder med Maden; de tyede derfor til Hyrderne, som havde nok af Mælk og Ost, men som ikke sjældent gjorde mange Ophævelser med at udlevere disse forbudte Spiser til Kætterne. At tale dem til Rette var umuligt, naar selv Præsterne paastod, at det var i Overensstemmelse med Evangeliet at faste paa denne Maade. Ved en enkelt Lejlighed blev de overfaldet og udplyndret, saa Turen var rig paa Afveksling og Spænding. Af de religiøse Forhold fik Fenger, som man kan forstaa, kun et meget ugunstigt Indtryk. Alt var stivnet i gamle Former, Kirkerne var smaa og smudsige, og Gejstligheden saa ringe oplyst, at en Præst engang kunde

bede ham om at forklare sig Fadervor, da han ikke ganske forstod det.

Men gik det end Fenger paa samme Maade, som det var gaaet de fleste andre, der med højtspændte Forventninger var rejst over for at opsøge de gamle Helleneres Efterkommere, at de blev dybt skuffet af den raa Virkelighed, fattede han alligevel den hjerteligste Deltagelse for Folk og Land. Ikke blot syntes han paa den klassiske Jordbund at forstaa Oldtidslitteraturen bedre, ligesom han bestyrkedes i sin Antagelse af, at Kendskab til Nygræsken baade støttede det filologiske Studium og Fortolkningen af det nye Testamente, men han saa, at der dybt i Folkesjælen, den selv uafvidende, laa herlige Skatte gemt; selv blev han grebet af de gamle Ordsprog og de skønne naive Sange, som stadig levede paa Menigmands Læber, og han lærte og optegnede mange af dem. De fortalte, hvad der rørte sig under den stillestaaende Overflade, og vidnede om, hvad der var i Vente, naar den aandelige Død og Døs først var jaget paa Flugt. »Hvo kan løse din Gaade, forklare din Bestemmelse, gennemskue det Slør, som indhyller din Fremtid?« skrev han senere. »Skulde dine Børn, som endnu lever, være svage og sygelige Skud fra den Rod, som fordum bar og nærede saa mægtig en Stamme, der sank under Øksens Slag, ak for aldrig mere at fremspire uden i vantrevne Rodskud? Eller skulde der af din Stub ikke kunne fremgaa Skud til at bære Frugt og give Skygge?«

De to Venner afsluttede deres Balkanophold med

et Besøg i Konstantinopel, hvor de boede hos en amerikansk Missionær, der virkede baade blandt Grækere, Jøder, Tyrker og Armeniere, og som navnlig ved Undervisning søgte at faa Tag i Ungdommen. I den Maaned, de tilbragte i den store By, hvis brogede Liv saa let ledte Tanken hen paa 1001 Nats fantastiske Verden, brugte Fenger som sædvanlig sine Øjne og Øren vel, og skønt det voldte en Del Vanskeligheder, at han ikke kunde Tyrkisk, lykkedes det ham alligevel ogsaa her at faa et værdifuldt Indblik i de aandelige Tilstande hos de forskellige Folkegrupper. Om sine Oplevelser i Konstantinopel har han senere berettet i en Artikel i Nordisk Kirketidende (1836), som endnu kan læses med Interesse. Den giver et godt Indblik saavel i Fengers store Ihærdighed med at skaffe sig Oplysninger og hans Evne til at omgaas Mennesker som i hans levende og underholdende Fortællemaade, selv naar han beskæftiger sig med alvorlige Emner.

Konstantinopel blev den sidste Hovedstation paa Fengers store Udenlandsrejse, der strakte sig over ca. 3½ Aar. Hen paa Efteraaret 1831 begyndte han paa Hjemturen, og i December Maaned var han atter tilbage i København.

At han blev modtaget med aabne Arme af sin Familie, er en Selvfølge, men ogsaa fra andre Kanter blev der lagt megen Mærke til »den græske Fenger,« og adskillige knyttede utvivlsomt betydelige Forventninger til hans Fremtid, selv om der ogsaa var en Del, der ikke rigtig var tilfreds med den Forandring,

der var foregaaet i hans religiøse Anskuelser. Thi herpaa havde han ikke lagt noget Skjul; tværtimod havde han i Breve hjem til sine Venner og med afgjort Front mod de rationalistiske Tanker aabent vedkendt sig sit nye, positive Stade, og det blev fra visse Kredse taget ham ret ilde op. Det hed sig, at han nu havde skiftet Tro og var blevet en Sværmer, ti Gange saa gal som sin Broder, saa Peter Fenger maatte bede ham om baade at være lidt mere forsigtig, naar han skrev, og ogsaa at tage noget mere Hensyn ved Valget af sine fortrolige.

Hvad der heller ikke styrkede hans Position, var at han nu i Tiden efter sin Hjemkomst aabenlyst sluttede sig til Grundtvig. Det havde ikke manglet paa Advarsler herimod; karakteristisk er en Ytring i et Brev fra hans Broder Nikolaj i Riga. Efter at have udtalt Ønsket om, at han maa have Held med sine Fremtidsplaner, tilføjer han: »Blot tilraader jeg dig: Strid ikke mod Meninger og se at holde dig fra det grundtvigske og lindbergske Slæng, om de skulde søge at lokke dig i deres Garn. Virkelig, Ferdinand, jeg gruer for den Tanke, at du, som har set nok af Verden til at berigtige dine Ideer, skulde være i Stand til at slutte dig til disse intolerante Mennesker!«

Men det var det, han gjorde, og man tager næppe fejl ved at mene, at det var hans ældre Broder, der nu var Præst i Slotsbjergby ved Slagelse, og som længe havde været en af Grundtvigs bedste Venner, der tilskyndede ham til at træde i Forbindelse med

ham. Fenger blev snart en stadig Tilhører ved hans Prædikener i Frederiks tyske Kirke, ligesom han søgte ham i hans Hjem, hvor han havde mange fortrolige Samtaler med ham, og det varede ikke længe, inden ogsaa han blev en af Grundtvigs fuldtro Disciple.

Dette vil dog ikke sige, at han slavisk tilegnede sig alle Grundtvigs Meninger, men han lærte af ham at bygge sin Kristendom paa Daaben alene. Derved vandt han et Staasted, som gav ham Fasthed i mange Anfægtelser, saa han fremtidig med Rolighed kunde se paa Modstandernes Anfald paa Bibelen, der hidtil for ham havde været den bærende og urokkelige Grundvold. Nu blev det ham klart, at hvor højt man end maatte sætte Bøgernes Bog, var det dog ikke paa den, men paa Guds Ord i Sakramentet, et Menneske skal bygge sin Saligheds Sag. Daabspagten blev ham Hovedsummen af Kristendommen; i Trosbekendelsen fandt han dennes Indhold udtrykt, klart og enfoldigt, saa ingen behøvede at være i Tvivl om, hvad Herren vil skænke Verden. Og hvad han saaledes nemmede i sine Samtaler med Grundtvig, holdt han fast ved sit Liv igennem, uden at dog dette hos ham — lige saa lidt som hos Grundtvig — betød nogen Ringeagt for Bibelen. Den værdsatte han altid efter Fortjeneste som Bogen, der skal meddele kristelig Oplysning og nærmere forklare det, der i kort Form udsiges gennem Daabspagten, men han mente, at ligesom man ikke behøver at blive en Læser for at være et Menneske, er det heller ikke nød-

vendigt at blive Bibellæser for at være en sand Kristen. Derimod synes Fenger aldrig at have lagt nogen Vægt paa, at Trosbekendelsen skulde være Ordet af Herrens egen Mund, hvad jo Grundtvig og mange af hans Venner sidenhen saa stærkt fremhævede. Det hænger sikkert sammen med, at denne Anskuelse først blev udformet i Aarene om ved 1840; paa den Tid da Fenger traadte i Forbindelse med Grundtvig, hævdede han og Lindberg kun, at Trosbekendelsen var Vidnesbyrdet ved Daaben, og at den maatte stemme overens med det apostolske Symbol, fordi den efter sin Mening og Indhold gik tilbage til Kristendommens første Dage. Denne Tankegang var det, Fenger tilegnede sig.

Det var ikke Fengers Hensigt at lade det store Materiale, han medbragte fra sin Udenlandsrejse, henligge som en død Skat, og han gav sig derfor straks efter sin Hjemkomst i Færd med at bearbejde det. Som en Frugt heraf udkom i 1833 »Bidrag til de nestorianske Stridigheders Historie,« udgivet efter et hidtil utrykt syrisk Haandskrift. Af noget mere populær Art end denne lærde Afhandling var den allerede Aaret før fremkomne lille Bog »Om det nygræske Folk og Sprog,« hvori han bl. a. tog til Orde for at anvende den nygræske Udtale paa de gamle Klassikere. Da den baade var interessant og livligt skrevet, vakte den megen Opsigt; selv Mynster roste den, om end han ikke rigtig syntes om den personlige Maade, hvorpaa den var forfattet.

Som Licentiat havde Fenger jo Adgang til at tale paa

Universitetet, og han benyttede denne Ret til at læse over nygræsk Digtekunst. I Studenterforeningen holdt han Foredrag om sit Ophold i Landet, i sit Hjem gav han Kursus i Sproget, og baade her og i Selskaber foredrog han gerne med sin smukke Stemme de Folkesange, som han havde optegnet. Den Iver og Begejstring, hvormed Fenger gik op i alt dette, undlod ikke at gøre Indtryk; selv Grundtvig gav sig under hans Vejledning til at studere Nygræsk og var meget optaget af det, fordi det modsat de døde Oldtidssprog levede paa Menneskers Tunge, og han mente, det burde indsættes paa Latinskolernes Timeplan. Det var det, der var Grunden til, at han i Forening med Fenger og sine Børns Huslærer, cand. theol. Muus, indgav et Andragende til Direktionen for Universitetet og det lærde Skolevæsen om Tilladelse til at oprette et privat Kursus med Dimissionsret; Dansk og Historie skulde være Hovedfagene, og hvad det sproglige angik, vilde man begynde med Græsk (herunder ogsaa Nygræsk); de andre almindelige Fag skulde saa komme til efterhaanden. Ansøgningen blev imidlertid, som man kunde vente, afslaaet, idet Planen af det filosofiske Fakultet, hvis Betænkning man havde indhentet, blev betegnet som upraktisk og uheldig. Ret betegnende for Stemningen mod den grundtvigske Kreds tilføjede H. C. Ørsted i sin Erklæring: »De tre Mænds Personlighed synes ikke at egne dem til Ungdommens Vejledning. Man kan lade Grundtvigs Aand og Hjerte vederfares al Retfærdighed og dog paa-

staa, at han er et af de mest énsidige og i Meninger lidenskabelige Mennesker.«

Dette vilde sige saa meget, at nu var Fenger kommet paa det sorte Bræt, og han maatte sande, at det kan koste at være sin Overbevisning bekendt. Thi der kan ingen Tvivl være om, at hans nære Tilslutning til Grundtvig blev en medvirkende Aarsag til, at han gik glip af det theologiske Professorat, som 1831 var blevet ledigt ved N. Fogtmanns Udnævnelse til Biskop i Ribe, og som han maatte anses for særdeles vel kvalificeret til. Ved Professor Jens Møllers Mellemkomst var han allerede bleven Notar (Sekretær) ved Fakultetet, hvorved han ligesom havde faaet Foden indenfor, og i Sommeren 1832 holdt han Forelæsning over messianske Salmer — frit og uden at støtte sig til sit Manuskript — i Regenskirken, der midlertidig brugtes som Auditorium, fordi Universitetsbygningen endnu ikke var helt genopført efter Ødelæggelsen i 1807.

Fenger manglede ikke Lyst til at gaa den akademiske Vej, men paa den anden Side virkede nu ogsaa Præstegerningen dragende paa ham; han prædikede hos sin Broder i Slotsbjergby Kirke, og i December 1832 holdt han Dimisprædiken. Efter nogen Vaklen bestemte han sig, tilskyndet af sine Venner, alligevel til at indgive Ansøgning om det ledige Professorembede, skønt han var klar over, at hans Chancer paa Grund af hans Anskuelser ikke var saa gode som før.

Som Medbejlere til Stillingen havde han sin Ung-

domsven, Lic. theol. Hald, der var residerende Kapellan ved Budolfi Kirke i Aalborg, og Lic. theol. Engelstoft. Fakultetet bestemte, at Ansøgerne skulde konkurrere ved en Række offentlige Forelæsninger, 6 i Tallet. Som Dommere fungerede foruden de theologiske Professorer H. N. Clausen, Hohlenberg og Møller Sjællands Biskop P. E. Müller og, som Repræsentant for Direktionen for Universitetet og det lærde Skolevæsen, I. P. Mynster. Konkurrencen fandt Sted i Slutningen af Marts 1833. To af Forelæsningerne skulde holdes paa Latin; en af de andre, hvortil der kun gaves tre Timers Forberedelse, havde den for Tiden betegnende Titel: »At udvikle Kristendommens Lære om Sandheden som Pligt og som Dyd.« Som Auditorium anvendtes atter Regenskirken, der var pakfuld af Tilhørere, baade ældre og yngre, og Foredragene blev fulgt med den største Interesse af alle. Fenger talte som sædvanlig uden at benytte sit Manuskript.

Den 28. Marts faldt Censuren. Efter at have betonet, at det var dem »behageligt« at kunne bevidne den »Fornøjelse og Interesse«, de havde fundet ved at høre og læse Foredragene, udtaler Dommerne, at det er dem »en kær Pligt at give samtlige Konkurrenter et hæderligt Vidnesbyrd for Lærdom og Talent, der gør dem særdeles værdige til at anbefales til Hans Majestæts Naade. Med Hensyn til disse Forelæsningers nærmeste Øjemed maa imidlertid Licentiat Fenger staa tilbage for sine tvende Medkonkurrenter, saavel efter de almindelige Grunde for en

sammenlignende Bedømmelse af videnskabelige Fordringer, som og fordi han ved sin ejendommelige Aandsretning synes mindre skikket til akademisk Docent.« Den sidste Aarsag turde være den interessanteste, om end den ikke synes at have noget med en videnskabelig Vurdering at gøre. Meningen var kort og godt, at man ikke ønskede en Grundtvigianer som Lærer for de unge Studenter. Det er bekendt, at da den lærde P. Chr. Kierkegaard, der i Forvejen havde erhvervet en udenlandsk Doktortitel, nogle Aar senere disputerede for den hjemlige Licentiatgrad, var det kun med Nød og næppe, at han slap igennem; han tilhørte nemlig ogsaa den »ejendommelige Aandsretning.«

For Fengers Vedkommende blev Resultatet altsaa, at han, alle de pæne Ord til Trods, var vejet og fundet for let. Engelstoft blev udnævnt til Lektor og Aaret efter (1834) til Professor.

Selvfølgelig maate dette Udfald af Konkurrencen være en Skuffelse for Fenger, men synderlig nær tog han sig det dog ikke, da han som nævnt følte et stærkt Kald til at blive Præst. Han frasagde sig straks Notariatet ved det theologiske Fakultet, og efter at have aflagt de praktiske Prøver rejste han ud til Slotsbjergby for under sin Broders Vejledning at sætte sig ind i de gejstlige Embedsforretninger. Foretog desuden mange Udflugter i Omegnen; bl. a. besøgte han den fromme Grev Holstein paa Holsteinborg. Hjemturen lagde han over Lynge og Broby ved Sorø; Præsteembedet i disse to Sogne var nemlig ledigt, og han

tænkte stærkt paa at søge det. Forholdene tiltalte ham, og Følgen blev, at han gjorde Alvor af sine Overvejelser.

Hans Ansøgning blev bevilget, og d. 4. September 1833 udnævntes han til Sognepræst for de paagældende Menigheder. D. 9. Oktober blev han ordineret i Frue Kirke, og ved den Lejlighed holdt han en Prædiken, som gjorde stærkt Indtryk paa Tilhørerne. Han talte om Englen, der med en Glød fra Altret rørte Esaias' Læber, »men vi har urene Læber og kommer til et Folk med urene Læber. Herre, gør du os rene!« Blandt Kirkegængerne den Dag var ogsaa Grundtvig, der var meget glad over Fengers Ord; i et Brev til Ingemann siger han, at det var den eneste aandfulde og ejendommelige Prædiken, han havde hørt af en yngre Præst.

Kort efter Ordinationen forlod Fenger København, hvor han hele Tiden havde boet hos sin Moder, og drog ud til sine Sogne. Dermed begynder et nyt Afsnit af hans Liv.

LYNGE.

Omringet af Skov paa alle Kanter ligger *Lynge-Broby* Pastorat midt mellem Tjustrup og Sorø Sø. Til Egnen knytter sig Sagnet om Mødet mellem Kong Svend og Biskop Vilhelm, og man kunde paavise den Hulvej nær Topshøj, hvor Skarerne havde naaet hinanden. Sognene var ikke store, og der var kun en 14—1500 Indbyggere ialt. Præstegaarden stammede fra 1742; den var stor og rummelig, saa der foreløbig var Plads nok for den unge Præst, der i Naadensaaret havde sin Formands Enke, Madam Olsen, til at holde Hus for sig. Han kom udmærket ud af det med hende, men han syntes, at hun var alt for fornem overfor Bønderne. Naar hun sørgede for at holde dem tre Skridt fra Livet, huede det ikke rigtig Fenger. En Præstekone skulde efter hans Mening tværtimod være som en Moder for Menigheden.

Han fandt sig straks godt til Rette i de nye Omgivelser. »Den, der ikke var tilfreds med dette dejlige Sted, fortjente at sendes til Sibirien,« skriver han til sin Kæreste i København. Da han jo som alle Lands-

bypræster i hin Tid selv skulde drive Avlingen, maatte han med det samme i Gang med at faa Besætning og Redskaber skaffet til Veje. Hans Broder Peter var ham i saa Henseende en fortrinlig Støtte, og da Bønderne ogsaa hjalp ham i Begyndelsen med Markarbejdet, varede det ikke længe, inden alt var i den rette Gænge.

I Juni 1934 holdt Fenger Bryllup. Hans Hustru, *Marie Boesen* (1809—72), var Datter af Kontorchef Joh. Boesen i København. Forældrene sluttede sig oprindelig til Brødremenigheden og lod som Følge heraf i nogle Aar den unge Pige opdrage i Christiansfeld, hvor hun dog befandt sig mindre vel i de særprægede og halvpietistiske Omgivelser. Efter sin Tilbagekomst til Hovedstaden kom hun under Grundtvigs Paavirkning og søgte jævnlig til hans Gudstjenester i Frederiks tyske Kirke. Her saa hun Fenger for første Gang, og da han snart efter af en Ven blev indført i hendes Hjem, hvor han hurtig blev en kær Gæst, indlededes der et nærmere Bekendtskab mellem dem, og det varede ikke længe, inden han havde vundet Marie Boesens Hjerte og fik hendes Ja. De blev viet af Peter Fenger, der i sin Brudetale navnlig dvælede ved Kvindens Underdanighedspligt overfor Manden; han havde nemlig faaet den Opfattelse, at den unge Pige var af en lovlig bestemt Karakter og let kunde falde paa at gøre sin Myndighed for stærkt gældende i det daglige. Hans bange Anelser gik dog ikke i Opfyldelse, thi vel blev Marie Boesen en dygtig Husmoder, der med Indsigt forstod at styre sit Hus og

at give sine mange Børn en udmærket Opdragelse, men hun følte sig aldrig som sin Ægtefælles Herre eller søgte at tiltage sig Kommandoen i Hjemmet, og der raadede altid det bedste Forhold mellem Mand og Hustru.

De aandelige Tilstande i Lynge og Broby var ikke gode; som i de fleste Egne af Landet, hvor ikke den gudelige Forsamlingsbevægelse havde vakt Røre i Sindene, var de præget af Sløvhed og Ligegyldighed, men forøvrigt er det ret vanskeligt at karakterisere det religiøse Standpunkt, som Befolkningen indtog, og som den havde tilfælles med den øvrige danske Almue. —

Bondestanden ansaa utvivlsomt sig selv for særdeles rettroende, og sikkert nok var der hos den en fra Fædrene nedarvet, udvortes Ærbødighed for Kirken og alt, hvad der vedrørte den, men et helt andet Spørgsmaal er det saa, hvor meget dette i Virkeligheden betød. At der i Slutningen af Middelalderen og i det første Hundredaar efter Reformationen var en udpræget kirkelig Sans til Stede, om end meget uaandelige Tankegange jævnlig kunde komme til Orde, lader sig ikke nægte; Interessen for Kirkebygningerne, Tilslutningen til Gudstjenesterne og Kærligheden til det frie Præstevalg aflægger tilstrækkeligt Vidnesbyrd herom. Lad være, at adskilligt af dette ogsaa kunde være af udvortes Art, tilbage staar dog den Kendsgerning, at der var en levende Forbindelse mellem Bønderne og deres Kirke. — Men heri var der sket en Forandring. Baade Adels- og Enevælden be-

røvede Menighederne mange af deres kirkelige Rettigheder, og med dem svandt meget af Ansvarsfølelsen. Hertil kom, at de slette sociale Forhold, som Landbefolkningen efterhaanden kom til at leve under, ikke kunde andet end fremkalde Demoralisation paa Aandslivets Omraade, og det bliver for saa vidt forklarligt, naar der rundt omkring klagedes over Slaphed og Ligegyldighed. Det viste sig bl. a. deri, at de gamle Landsbyvedtægters Bestemmelser om Deltagelse i Gudstjenesterne overholdtes daarligere og daarligere, Kirkegangen tog stærkt af, navnlig i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede. At sige, som det saa ofte er blevet sagt, at det var de rationalistiske Præster, der prædikede de danske Kirker tomme, er urigtigt, thi det var de allerede før deres Tid, og det er i det hele taget et stort Spørgsmaal, hvor megen Indflydelse disse gejstlige har haft paa Almuens religiøse Udvikling. Folk har utvivlsomt hele Tiden ment, at hvad deres Sjælesørger forkyndte, var »Guds Ord«, om end det fremførtes med nogle andre Udtryk og Vendinger end dem, man hidtil havde hørt; havde man forstaaet, at der i den nye Prædiken laa uortodokse Tanker gemt, vilde Bønderne, konservative som de var, øjeblikkelig have taget Afstand. En helt anden Sag er det, at den rationalistiske Fremhævelse af Pligt og Dyd og gode Gerninger, der havde saa nær Tilknytning til den Forveksling af Moral og Kristendom, som mange Mennesker gør sig skyldig i, var let fattelig for de fleste og faldt godt i Traad med den almindelige Tankegang,

som nu syntes at blive bekræftet ved Præsternes Tale. Man kan ogsaa sige, at den evangelisk-kristelige Salmebog med sin prosaiske Snusfornuft egentlig har passet helt vel til det aandelige Standpunkt, som Almuen de fleste Steder stod paa. Bortset fra de Egne, hvor Pietismen og Herrnhutismen havde vundet Indgang, kom der heller ikke mange Protester imod den, da den skulde indføres i Menighederne; man modtog den i Sløvhed, men efterhaanden vænnede man sig til den og endte med tilsidst at synes ganske godt om den.

At være en god Kristen var da for mange det samme som at være et hæderligt Menneske, der opfyldte sine Forpligtelser mod sine Medborgere, samtidig med at man saa nogenlunde vedligeholdt den ydre Forbindelse med Kirken. Men saa var der Overtroen. Den gennemtrængte alle Forhold og har sikkert i Forbindelse med en halvt ubevidst Skæbnetro for ikke faa været den egentlige Religion. Den kristelige Paavirkning, som Folket gennem Aarhundreder havde modtaget, var ganske vist ikke gaaet sporløst hen over det, og at Kristendommen virkelig betød noget for mange, derom vidnede bl. a. den ægte Kærlighed til Kingos Salmebog, som saa ofte kunde give sig til Kende, men paa den anden Side var utvivlsomt ældgamle hedenske Forestillinger vævet ind i dets religiøse Anskuelser og paatrykte det daglige Liv deres Stempel. De onde Aander og deres Hjælpere i Menneskeskikkelse spillede stadig en stor Rolle i Almuens Tankegang, og man søgte at skærme sig mod dem ved

allehaande Formularer og Ceremonier, man frygtede — og tog sin Tilflugt til — de kloge Mænd og Koner, man valfartede til de hellige Kilder o. m. a. kort sagt, man levede paa en Maade, der tydeligt nok viste, at Kristendommen langtfra havde naaet at gennemsyre Folkesjælen. Hvorvidt den gængse moralske Opfattelse var af hedensk eller kristelig Oprindelse, lader sig næppe afgøre. Selvfølgelig har Kristendommen øvet sin Indflydelse ogsaa paa dette Omraade, men man maa ikke glemme, at etiske Krav ikke er noget for den særegent, men lige saa vel findes i de hedenske Religioner. —

Da Fenger engang (i en Artikel i Dansk Kirketidende) skulde redegøre for sit Syn paa Almuens religiøse Standpunkt, erklærede han, at det efter hans Opfattelse var et mod Kristendommen venligt sindet Hedenskab. Derfor saa han ogsaa paa sin Gerning i sine Sogne som en Slags Missionsarbejde. Kort efter sin Ankomst til Lynge giver han i et Brev til sin Kæreste følgende Skildring af de aandelige Tilstande: »Aabenbar lastefulde er der virkelig ikke mange af i Menigheden, de fleste synes at være godmodige Folk, som har modtaget mig med Venlighed, vist mig alle mulige Tjenester og ikke ladet høre et ondt Ord eller se en sur Mine. Jeg er derfor overbevist om, at havde jeg intet højere Maal end at tilbringe mine Dage i Ro, saa lod dette sig her fortræffeligt opnaa ved at passe mine Kontorforretninger og min Avling, vise Bonden Forekommenhed ved visse Lejligheder, besøge deres Gilder, rose deres afdøde og for Resten lade alt gaa,

som det gaar ... lade Folkene gaa i en taaget Ørk og vide lidt af Gud og mindre af Kristus at sige og slet intet af Vandringen ad den trange Vej til Guds Rige og af den alvorlige Kamp for det udsatte Klenodie ... Jeg kan ikke klage over Mangel paa Kirkebesøg, endnu mindre over Mangel paa Gæster ved Herrens Bord, og et udvortes Tegn paa Ruelse mangler heller ikke, men hvor bliver Livet, det kristelige Liv, af? ... Min Formand i Embedet prædikede her paa Stedet i 11 Aar; det ventede jeg i det mindste, at det skulde synes, om end Menigheden her var vildledt, at i det mindste enkelte skulde være vundet for Guds Rige, saaledes at det viste sig i deres Vandel og hele Omgængelse, men efter disse glædelige Kendetegn har jeg hidtil forgæves søgt. Jeg vil haabe, at hvad Olsen har saaet, spirer i Stilhed, men til Syne er det hidtil ikke kommet ... Men det skal ikke nedslaa os, som jo ikke kender Herrens Veje, men kun gøre os mere brændende i Aanden, ivrige i Bønnen, nidkære i Ordets Forkyndelse.«

Som man ser: en flink og godmodig, men aandelig uberørt Befolkning, og man kan begribe den unge Præsts Mismod ved at staa overfor den, thi nogen Forstaaelse i sin Menighed kunde han paa Forhaand ikke regne med, heller ikke hos sin nærmeste Medarbejder, Lærer Jacobsen, der forøvrigt var en baade brav og rettænkende Mand. Han var Student og havde været i Grønland som Assistent ved Handelen; han var musikalsk — det ene af Pastoratets to Flygeler fandtes hos ham — og for saa vidt kunde der

nok være Berøringspunkter mellem ham og Fenger, men om nogen dybere Overensstemmelse var der ikke Tale, idet Jacobsen som hørende til det ældre Slægtled var adskilligt præget af en vis rationalistisk Selvretfærdighed, der bevirkede, at han i Førstningen intet fik ud af sin Præsts Forkyndelse.

Saa fandt Fenger sig vistnok bedre tilrette hos Familien Nyegaard paa Frederikskilde ved Tjustrup Sø. Kammerraad Nyegaard var en berejst Mand, det i yngre Aar havde gæstet baade England, Holland og Amerika, og han var ikke uden Interesse. I hans Hjem fandt Fenger straks den bedste Modtagelse, og Forbindelsen mellem Herregaarden og Præstegaarden styrkedes yderligere ved den levende Sans for Musik, som man begge Steder havde. Særlig begavet i saa Henseende var Kammerraadens unge Datter Cora, en aandelig og magt udrustet Personlighed; hun komponerede og har sat Tone til adskillige Salmer og Sange, mest kendt er vel Melodierne til »Rejs op, dit Hoved« og »Sov sødt, Barnlille«.

Men var Forholdene saaledes vanskelige, manglede den unge Præst hverken Arbejdsmod eller Arbejdskraft, og han tog med Iver fat paa Gerningen i sine Sogne.

Hans Forkyndelse var jævn og indtrængende, og han ihukom Luthers Ord om ikke at tale til de lærde, men for den jævne Mand. Som saa mange af Grundtvigs første Præstevenner var han en afgjort Vækkelsesprædikant, og han var ikke bange for at bruge stærke Ord, den end mere gjorde Indtryk, fordi de

fremførtes med stor Inderlighed, og det var tydeligt, at de kom fra en Mand, der levede i det, han talte om. Indholdet var en alvorlig Formaning til at vende om fra de døde Meninger og ty hen til Herren, der er at finde i sin Menighed ved sine Sakramenter; dèr havde han selv fundet sit aandelige Staasted og faaet Hvile, og det blev han aldrig træt af at forkynde for sine Tilhørere. Det vil ikke sige, at han lagde Bibelen paa Hylden, men han anvendte den som en Pegepind, en Vejviser, der nærmere skulde forklare det, der i kort Begreb var givet Menigheden i den gamle Fællesbekendelse, det apostolske Symbol. Desuden havde han en egen Evne til at komme ind paa Dagens Begivenheder og bruge dem i sit Vidnesbyrd, og hvad han havde paa Hjerte, slog han tidt fast ved en Række ideligt gentagne Fyndord, som var i Stand til at hage sig fast i Folk: »Man snakker sig ikke ind i Himmerig«, »Det er lettere at styre Heste og Skibene paa Havet end sin Tunge«, »Vogt dig for Livets Kulisser«, »Lange Bønner og værkelige (virkelige), korte Prædikener og mærkelige (som sætter Mærke)«, »Bed, naar du ikke forstaar« o. a.

Der var mange af Fengers Kolleger, der ikke syntes om hans jævne, folkelige Prædikemaade. Saaledes skrev Præsten i Valløby, Chr. Mynster, til sin Ven, Pastor Laub i Ryslinge, efter at han havde hørt Fenger tale ved et Missionsmøde i Herfølge Kirke: »Mange, endog Almuefolk, fandt, at hans Prædiken var for hverdags i Formen, og det blev atter bekræftet, at ikke den Popularitet er den rette, som gør

Foredraget plat. Der er et Kirkesprog, helligt og værdigt, der kan være saare populært uden at blive Almuesprog, og det forlanger Almuen, og jeg med.«

Heller ikke Ingemann i det nære Sorø kunde i Førstningen finde sig rigtig tilrette med ham, og i et Brev til Grundtvig klager han over, at han efterligner hans Manerer; senere maatte han dog indrømme, at han muligvis alligevel tog fejl; at Fenger delte Grundtvigs Anskuelser, havde han intet at indvende imod. — Derimod var Peter Rørdam, som i 1837 kom paa Besøg i Lynge, stærkt betaget af Fengers Prædiken. »Mage til Liv og Simpelhed har jeg ikke hørt,« skriver han i sin Dagbog, og han noterer, at der i Menigheden var »en udelt Opmærksomhed«, saa det er tydeligt, at dog ikke alle Almuefolk har haft samme Syn paa Forkyndelsens Form som den højkirkelige Præst i Valløby.

Det har sikkert ogsaa generet adskillige, at Fenger kun brød sig lidet om de gamle, vedtagne Gudstjenesteformer. Under Sangen spadserede han gerne op og ned ad Kirkegulvet, noget ganske nyt dengang, og det kunde hænde, at han afbrød sin Prædiken for at lade Menigheden synge en Salme. I det hele laa Sangen, som man vel kan vide, ham stærkt paa Sinde, og efterhaanden som Grundtvigs og Ingemanns Salmer fremkom, gjorde han et stort Arbejde for at faa dem kendt og udbredt, ikke alene i sine Sogne, men paa hele Sorøegnen, idet han sang dem overalt ved Møder og Sammenkomster, naar der var Lejlighed dertil.

Som et Eksempel paa, hvor ivrigt han var optaget af at skaffe Grundtvigs bibelhistoriske Sange Indgang, kan følgende Uddrag af et Brev, som han i 1840 sendte til ham, tjene. »Jeg har,« hedder det heri, »siden jeg sidst forlod Dem, haft saa overmaade stor Fornøjelse af de Sange, der endnu ligger i Deres Pult, og som jeg gør mig en Smule Haandværk af at udbrede, inden de endnu har set Dagens Lys. De vil gætte, at jeg sigter til »Jairi Datter« og »Nazareth-Visen« og nogle flere, som De har ladet mig faa i Afskrift, og som jeg med stort Bifald synger for høje og lave. »Jairi Datter« sætter vi allerhøjest, og jeg maa fortælle Dem, hvorledes det er gaaet med Melodien. De vil huske, at Rørdam og jeg i Deres Nærværelse og med Deres Samtykke huggede Hovedet af Omkvædet for at faa det til at passe til en Kæmpevisetone, som Rørdam kunde, men som jeg havde svedt ud, da jeg kom hjem. Men saa faldt det mig ind, at Visen kunde passe til en Tone af Jfr. Nyegaard til Grændels Kvide, kun Omkvædet var i Vejen, men rask huggede jeg nok et Stykke af, saa der stod kun: »Det hændte sig i Kapernaum« eller, som Grændels Kvides Omkvæd lyder, og som passer saa dejligt til det sidste Vers: »Saa times os Vel efter Vaade«.« I samme Brev sender han Noder til Cora Nyegaards Melodi og beder Grundtvig give Rørdam dem; til Gengæld ønsker han saa Opskriften til den glemte Tone, skønt han tvivler paa, at den vil fortrænge Jfr. Nyegaards.

Senere paa Aaret beder han igen om flere Sange.

»Nu er jeg kommet lige saa langt som De,« skriver han med Henblik paa sin Konfirmandundervisning, »... og dersom De ikke snarlig hjælper os, saa nødes vi ligesom De at blive staaende midt i Isaks Frieri uden at have faaet Kvinden hjem, som dog er Livet i Huset — det maa jeg i denne Tid bekende« (hans Hustru var bortrejst).

Under sin Sindssygdom i 1844 besøgte Grundtvig ogsaa Lynge Præstegaard, og efter sin Hjemkomst sendte han Fenger de tre sidste Vers af Salmen »Sov sødt, Barnlille«, som han havde digtet paa Rejsen; de tre første var skrevet i Mern, dem kendte Fenger allerede. Cora Nyegaard satte Melodi til, og ved hans Hjælp blev den hurtig kendt viden om. I Herfølge sang han den, fortæller han, »30—40 Gange« for Bønderne, ved Præstekonventerne foredrog han den ligeledes, saa Ord og Tone snart vandt Indgang i mange Hjem. For Resten gjorde Fenger overfor Grundtvig et Par enkelte Indvendinger angaaende Teksten. Naar Grundtvig havde skrevet: »De raabe, de sjunge — paa Maddiketunge — et Ord af Guds Søn — er blevet til Bøn« — saa syntes dette Udtryk ham ikke ganske træffende, da Maddiker ingen Tunge har, og hele Ormeslægten er maalløs; derimod vilde han ikke have haft noget imod, om Englene kaldte os Maddiker. Heller ikke Vendingen »Med Fingrene sande« var han rigtig tilfreds med. Grundtvig mente dog i et Brev til hans Broder, at disse Indvendinger kun var af »naturhistorisk Art« — men for Resten tog han alligevel for saa vidt Hen-

syn til dem, som Udtrykkene i senere Udgaver blev ændret til »Paa Jordklimpens Tunge« og »Med Fingrene grande«.

De gamle Salmer i Kingos kasserede Salmebog, som dog mange af de ældre huskede, havde en god Ven i ham, og han havde ofte Lejlighed til at lægge Mærke til, hvordan et enkelt Vers af dem kunde leve i en og anden og have Betydning for hans aandelige Liv. At han derimod ikke satte den evangelisk-kristelige gudelige Visesamling ret højt, følger af sig selv.

Ogsaa paa de gamle Andagtsbøger saa han med Venlighed. Han syntes, at Folk bedre forstod dem end selv de bedste fra Nutiden, fordi der var noget i Ordets rette Forstand enfoldigt over dem, som senere Forfattere ikke rigtig var i Stand til at faa frem i deres Skrifter; derfor søgte han selv at tage ved Lære af dem ved i nogen Maade at lempe sin Tale efter dem, saa den blev lettere fattelig for dem af hans Tilhørere, som var fortrolige med de gamle Postiller. Af nyere Opbyggelseslitteratur satte han især Pris paa Wexels' »Andagtsbog for Menigmand«, og han afsatte mange Eksemplarer af den i sine Sogne.

Særlig Glæde havde Fenger af sit Arbejde med Børnene og de unge; nogle af sine bedste Timer tilbragte han i deres Kreds. Hans Konfirmander, der i Begyndelsen kunde være lidt bange for ham, forstod hurtigt, at han kun vilde dem det bedste, og de kom til at holde meget af ham; mange har sidenhen vid-

net om det stærke Indtryk, hans Undervisning gjorde paa dem. Børnene var jo fra Skolen vant til at remse op af Balles Lærebog, men den brød Fenger sig ikke meget om. I Stedet fortalte han dem Bibelhistorie og talte med dem især om Fadervor, Trosbekendelsen og Sakramenterne, og han plejede at gennemgaa sidste Søndags Prædiken med dem. Han søgte at gøre dem fortrolige med deres Bibel, og det er en Selvfølge, at han lærte dem at synge, navnlig de nye Salmer og — som vi har set — de bibelhistoriske Sange, der da ogsaa paa den Maade, ved de unges Hjælp, vandt Udbredelse i Menigheden. Et Kirkekor, han fik dannet af Skolebørn i begge Sogne, virkede i samme Retning. For Resten behøvede det ingenlunde at være lutter alvorlig og højtidelig Sang, der lød ved Forberedelsen; »Goliath drog fra Gath« klang f. Eks. tidt i Timerne, og hvad Melodierne angik, var Præsten ikke bange for at anvende Kæmpevisernes Toner i Stedet for de stive Koraler, som han ikke kunde lide.

Det var Fenger meget om at gøre at fortsætte Forholdet til Børnene ud over Konfirmationen, fordi han vidste, paa hvor svage Fødder Kristendommen stod i mange Hjem. Hver Søndag efter Sidsttjeneste holdt han derfor Katekisation i Kirkerne, og de unge gav flittigt Møde. De Samtaler, han da førte med dem, var ogsaa de ældre højligt interesseret i, saa interesseret, at de ofte kunde rejse sig op i Stolene og svare med, thi det var ikke dybsindige Spekulationer over Troslæren, der afhandledes, men jævne og

enfoldige Betragtninger ud fra Børnelærdommen, som han paa den Maade gennemgik med de unge i Løbet af et Aar.

Ved Skriftemaalet, som han, modsat de fleste andre Præster, paa gammeldags Vis holdt Lørdag Eftermiddag, brugte han en lignende Fremgangsmaade, især overfor de yngre, idet han lagde lige saa megen Vægt paa at tale med dem som at tale til dem. Med Rette mente han, at Skriftemaalet saaledes fik et mere personligt og opbyggeligt Præg.

At komme i levende Forbindelse med Menigheden var i det hele et af Fengers Hovedformaal. Derfor indbød han ikke blot Konfirmandernes Forældre til at overvære den sidste Forberedelsestime, men han aflagde flittigt Besøg i Hjemmene, hvor han hurtigt blev en velkommen Gæst og ved sit lyse og frejdige Sind vandt sig mange Venner. Dog kunde han ogsaa nok tage Bladet fra Munden og ved given Lejlighed sige et borgerligt Ord. Som da en Kone havde mistet et af sine Børn og klagede sig derover til Præsten; hun vilde hellere have undværet et af de andre. Fenger sagde da til hende: »Mor vil nok lade Vorherre faa Skravlet og selv beholde det bedste.«

Fengers nidkære Arbejde og hans jævne Færden i Menigheden satte sin Frugt, og lidt efter lidt begyndte der at røre sig et aandeligt Liv i hans Sogne. Det var ham saaledes en stor Glæde, da hans gode Ven, Lærer Jacobsen, blev saa stærkt grebet af en af hans Skriftetaler i Lynge Kirke, at det hidførte en fuldstændig Ændring i hans kristelige Indstilling.

Jacobsen døde kort Tid efter, men forinden sagde han til Fenger: »Nu ved jeg, at hvad De forkynder, er sandelig Guds Ord.« Et smukt Vidnesbyrd i samme Retning er det, at en gammel Kone, der døde saa sent som i 1903, paa sit Dødsleje udtalte sin Glæde over nu snart at skulle gense sin kære Præst, som i sin Tid havde ført hende til Gud. — Ogsaa fra Nabosognene og fra Sorø kom der Kirkegængere til Lynge, og det kunde hænde, at udensogns søgte ham som Sjælesørger. Ved en enkelt Lejlighed skaffede det ham en misbilligende Skrivelse fra Biskop Mynster, der som bekendt stærkt hævdede Sognegrænsernes Uoverskridelighed.

For Resten stod Mynster i det hele taget meget anerkendende overfor Fengers gode Arbejde i Lynge, selv om han i mange Henseender havde adskilligt at udsætte paa ham og heller ikke syntes om hans ydre Fremtræden, der jo netop manglede den fornemme, lidt kølige Værdighed, som Biskoppen lagde saa megen Vægt paa. To Gange var han paa Visitats hos ham, i 1837 og 1845. I Visitatsbogen for 1837 hedder det: »En ret smuk Prædiken; Tonen lidt for skændende, og Formaningen blot henvendt til Tilhørerne, uden at Prædikanten tog sig selv med. Foredraget frit og levende, men noget plebejisk og indblandet med mange slæbende E'er. Katekisationen temmelig skraalende, og Indholdet ikke heldigt. Ellers en meget brav Mand, som med stor Flid røgter sit Embede og har draget Menighederne til Kirkerne. Kirken var ogsaa propfuld af Mennesker, og Ung-

dommen svarede særdeles godt.« Og for 1845: »En god, levende og kraftfuld Prædiken, dog noget mere i Lovens end i Evangeliets Tone. Foredraget frit og levende, men noget smagløst. Katekisationen meget god.«

Til det gode Forhold mellem Præst og Menighed bidrog ligeledes den store Godgørenhed, som Fenger udfoldede. Selv gav han undertiden saa meget bort, at hans nærmeste kunde synes, det gik lovlig vidt, men det rørte ham ikke: at kunne hjælpe et Menneske, der trængte, opvejede for ham alt andet.* De farende Svende var altid sikre paa at faa en Skilling i Præstegaarden, og for Smaafolkene i hans Sogne var baade hans Hjerte og han Pung aabne. Mange var de, som søgte hans Bistand i timelige Ting, og de gik ikke uhjulpet bort. Sin egen Beklædning til daglig lagde han derimod ingen Vægt paa, og naar hans Børn til

* I denne Forbindelse kan det maaske ogsaa omtales, at han var med til at støtte Grundtvig i hans trange Aar i 1830erne. Engang var Grundtvig saaledes kommet i økonomiske Vanskeligheder, fordi hans Forlægger, der havde lovet ham 200 Rdl. i Forskud paa hans Verdenshistorie, ikke kunde opfylde dette Løfte. Hans Venner i København begyndte da en Indsamling, men de fleste var Smaafolk og kunde ikke give stort, hvorfor man prøvede at henvende sig til andre interesserede om Sagen. Fenger, der blev underrettet, satte sig straks i Forbindelse med dem paa Egnen, som han troede, havde Vilje og Evne til at yde Hjælp; i Sorø skrev han kun til Ingemann. Denne gav 10 Rdl., Fenger det samme, Ingemanns Bidrag skulde dog være anonymt. Det indsamlede Beløb kom op over de 200 Rdl. og skænkedes Grundtvig i Form af et Juleoffer.

Tider fandt deres Klæder vel gamle, sagde han: »Naar Frederik VI og eders Fader har kunnet gaa i lappede Bukser, kan I ogsaa« — og dermed var den Sag afgjort.

Heller ikke Fengers folkelige Virksomhed maa lades uomtalt. Han var en varmtfølende dansk Mand, og med den Forstaaelse af det menneskeliges Værdi, han havde faaet hos Grundtvig, var det ikke sært, at han ved historisk Fortælling og ved at lære dem at synge gode Fædrelandssange prøvede at vække sine Sognebørn op til en bevidst Danskhed. Som Grundtvig troede han paa sit Folk og haabede paa, at det vilde ryste Søvnen af sig og komme sine rige Fortidsminder i Hu, og at dets Fremtid vilde blive rig og straalende. Han oprettede et »Dansk Samfund« i Lynge, og i det søgte han gennem Sang og Tale at gøre Fædrelandets store Skikkelser levende for Bønderne og vise dem, hvilke Krav de nye Tider stillede til dem. Paa Kongens Fødselsdag fik Børnene Lov til at tage sig en uskyldig Svingom i Skolen, men især var dog d. 28. Maj, Mindedagen for Provinsialstændernes Indførelse, en stor folkelig Højtidsdag; senere fejrede man den 28. Juni, Caroline Amalies Fødselsdag. I et Brev til Grundtvig fra 1841 giver Fenger en Skildring af en saadan Fest: Som første Mand mødte Ingemann op paa Festpladsen, der laa ved Skolen og var pyntet med Blomster, Grønt, Navnetræk og Faner, og efterhaanden kom ogsaa Bønderne og holdt i en lang Række ude paa Vejen. Nu holdt Fenger et Foredrag om danske Dronninger og dvælede særligt ved

Caroline Amalie, Thyra Danebod og Dagmar, og derpaa drog man med Danebrog og syv andre Nationers Faner i Spidsen i et langt Vogntog til Suserup Skov ved Tjustrup Sø. Der var der forskellige Adspredelser, og to Bønder forestod Beværtningen med Kaffe og Hvedebrød. Foruden fra Lynge og Broby var der flere til Stede fra de omliggende Sogne, ligeledes en Del Soranere. Grundtvig havde sendt en Sang, som blev afsunget af Skolebørnene, men ellers benyttede man det københavnske »Dansk Samfund«s Visebøger. »Fulde skal ingen sige, vi var,« hedder det i Brevet, »men maaske siger de, vi var gale, thi vi sang af Hjertens Lyst og raabte dygtigt Hurra for dem, vi kan lide.«

Fengers folkelige Virksomhed indskrænkede sig ikke til hans egne Sogne alene; han havde f. Eks. adskilligt Samarbejde med Peter Rørdam i Mern og var bl. a. med til at danne et dansk Samfund i Næstved, hvor han, som Rørdam skriver, sang for »med en Røst som Tordenskjolds« og holdt Foredrag over forskellige Emner.

Det, vi her bliver Vidne til, er et Stykke af det maalbevidste Arbejde, som mange af Grundtvigs unge Præstevenner, hver paa sit Sted i Danmark, udførte for at lede den jævne Mand ud af det daglige Livs Trædemølle og vise ham hans folkelige Bestemmelse. Ikke saadan at forstaa, at de derved tilsigtede at faa ham til at opstille nye politiske Krav, den Tanke var fremmed for dem, der med Grundtvig hyldede Sammenspillet mellem »Kongehaand og Folkestemme«,

men de saa deres Opgave i at bibringe ham Forstaaelse af, at han var et Menneske som andre og derfor maatte leve »lysvaagen for alt stort og skønt herneden«.

Den, der paa dette Omraade udrettede mest, var vel nok Peter Rørdam, »den danske Bondepræst« i Mern, hvem Grundtvig i et Brev til Ingemann fremholdt som et Eksempel til Efterfølgelse, fordi han kunde faa Folk til at synge. Og han tilføjede: »Rørdam er desværre endnu den eneste, der kan og vil tale ligeud af Folkets Hjerte uden at gruble over, hvad det kan nytte, eller hvortil det fører, at man er levende Mennesker og arter sig derefter.« Men hertil svarede Ingemann: »Du glemmer Ferdinand Fenger, som hverken Rørdam eller nogen anden kan overgaa deri; og saa vidt jeg har mærket, er han med sin glade Livlighed langt fra at gruble over, hvad det kan nytte at vække Menneskelivet omkring sig.« Lad saa være, at Peter Rørdam var den af de to, som havde det bedste Greb paa at vække den folkelige Interesse, Ingemann har alligevel Ret i, at det Arbejde, der blev gjort i Lynge, baade var godt og dygtigt og næppe stod meget tilbage for det, der udførtes i Mern.

Fenger, der paa sin Udenlandsrejse saa ivrigt havde optegnet Folkesange og Melodier, var heller ikke blind for de aandelige Skatte, som den danske Almue laa inde med, og da Svend Grundtvig begyndte sit store Indsamlingsarbejde af de gamle Kæmpeviser, var Fenger ganske naturligt en af dem, han henvendte

sig til om Bistand. Den blev ydet ham med god Vilje: Naar der kom Mænd og Kvinder, som kunde huske noget af den Slags, paa Besøg i Præstegaarden, blev de ved en Kop Kaffe pumpet for deres Viden, og Resultaterne sendtes saa siden til København.

Naar saa hertil kommer alt det andet Arbejde, han kastede sig ind i, forstaar man, at Præsten i Lynge har været i Besiddelse af en ganske overordentlig Energi, og at han ikke kendte til at spare sig selv. Hans Dag var lang, og den blev stærkt udnyttet. Haardfør var han af Natur og syg næsten aldrig, saa han kunde byde sig mere end de fleste andre. Særlig berømt var han for sine lange Fodture, som han foretog saavel i som udenfor sit Pastorat, og paa disse skyede han hverken Vind eller Vand. Engang skulde han i et forrygende Vintervejr til et Møde i Roskilde, og trods Karlens Protest lod han spænde for Slæden og tog afsted. Nær ved Sorø væltede de i en Drive. »Det sagde jeg nok,« udbrød Karlen. »Skal vi saa køre hjem?« »Ja, det skal du, men ikke jeg,« svarede Fenger, og derpaa gik han Resten af Vejen — 6 Mil — til Roskilde, hvor han ankom henad Aften til stor Overraskelse for de faa, der var kommet til Stede.

Et saadant Træk viser ikke blot hans forbavsende legemlige Udholdenhed, men giver samtidig et Indblik i et ivrigt og arbejdsmodigt Sind, der lod haant om Vanskeligheder, som vilde forekomme de fleste andre uovervindelige.

Hvor optaget han var af sin Gerning, lod han sig

dog ikke mere overvælde af den, end at han havde Tid til at dyrke sine private Interesser. Musik og Sang var stedse hans Glæde, og han tog ogsaa ved Lejlighed aktiv Del i Koncerter i Sorø; derimod brød han sig kun lidt om den i visse Kredse stærkt grasserende tomme Selskabelighed. Foruden med Familien paa Frederikskilde plejede han stadig Omgang med nogle af Lærerne ved Akademiet, i første Række Ingemann, desuden med Lektorerne Wegener og Rothe samt Adjunkt Swane (senere Biskop i Viborg). Og hertil kom saa det ejendommelige og inderlige Samliv, han førte med en Del af Egnens Præster i det sydvestsjællandske Broderkonvent.

DET SYDVESTSJÆLLANDSKE BRODER-KONVENT.

De fleste mener vistnok, at den rationalistiske Bølge havde naaet sit Højdepunkt herhjemme om ved Aar 1800, og man begrunder gerne denne Antagelse med Henvisning dels til de stærke litterære Angreb, som i 1790erne blev rettet mod Kristendommen, dels til det svage Forsvar, som Kirkens egne Mænd førte heroverfor. Denne Opfattelse er i Virkeligheden ikke rigtig. Det gamle Kuld af rettroende Præster var dengang ingenlunde uddød, men det holdt sig, paa enkelte Undtagelser nær, frygtsomt tilbage og vovede sig ikke i Marken mod den sejrssikre Rationalisme, og det er det, der i Forbindelse med den københavnske Litteraturs højrøstede Udtalelser og visse Professorers og gejstliges udfordrende Optræden for en overfladisk Betragtning giver Tiden Udseendet af helt og holdent at være præget af Fornuft- og Oplysningsdyrkelsen. Rationalismens Blomstringstid falder først senere, i Perioden c. 1820—40. Da var det nemlig, at de unge Studenter, der om ved Aarhundredskiftet blev grebet af dens Tanker, og som især under Stiftsprovst Clausens Prædikestol lærte at sværge

til Dydens og Pligtens Fane, sad som velærværdige Præstemænd rundt om i Landet og her søgte at indskærpe deres Menigheder de moralske Sandheders Værdi. Om end man selvfølgelig i saa personlige Spørgsmaal maa udtale sig med stor Varsomhed, tør man dog vistnok alligevel hævde, at om ved 1830 var Flertallet af Danmarks Præster Tilhængere af eller i hvert Fald stærkt paavirket af Rationalismen, og Følgen var, at de med skæve Blikke saa paa det »mystiske« Røre, der her og der begyndte at give sig til Kende saavel hos Lægfolket som hos visse af de yngre gejstlige.

Man forstaar derfor, hvor ensom den Præst, der prøvede at vandre ad de gamle Stier, let maatte komme til at føle sig, naar han opdagede, at hans Embedsbrødre saa paa ham med Mistro og opfattede ham som en Slags Sværmer, der ved sine ubesindige Ord kun bragte Uro og Forstyrrelse ind i de tidligere saa patriarkalske Forhold.

Peter Fenger vakte saaledes stor Forargelse, fordi han under en Vakance i Slagelse 1833 havde holdt en Prædiken med skarp Front mod Rationalismen, og da han bagefter udgav den i Trykken, rykkede Byens Sognepræst, Hans Bastholm, øjeblikkelig i Marken mod ham i sit Blad »Den vestsjællandske Avis«. Følgen blev en livlig litterær Fejde, som blev fulgt med megen Opmærksomhed viden om (»den vestsjællandske Krig«), og hvori Fenger gentagne Gange fik Lejlighed til at forsvare sin lutherske Trosopfattelse.

Peter Fenger stod dog ikke ene. Ikke blot kom nu

hans Broder til Egnen, men netop paa Vestsjælland var der i disse Aar ved at danne sig en Kreds af unge Præster, der samstemmede med ham og hinanden i de vigtigste kristelige Spørgsmaal og derfor stillede sig ved hans Side. Paa Holsteinborg (mellem Slagelse og Skelskør) boede dengang den fromme Grev *F. A. Holstein*, som gjorde et stort Arbejde for at faa sine Godser forsynet med gudfrygtige Præster og Lærere. Han havde Præsentationsret til 14 Kirker, og ved Ledighed søgte han at faa Mænd, der troede som han, kaldet til Embederne. Paa denne Maade og da, som Ferdinand Fenger sagde, »Vorherre ikke vilde staa tilbage, men sankede nogle paa egen Haand«, kom der snart paa Egnen adskillige unge gejstlige, som i Modsætning til de fleste af deres ældre Kolleger aabent bekendte sig til det gamle Kristendomssyn. At de hurtigt fandt hinanden, vil ikke undre nogen.

Et tidligere Præstekonvent var gaaet i Stykker, men nu blev Sagen taget op igen. Ved en Sammenkomst i Slotsbjergby Præstegaard blev de to Brødre sammen med Pastor Holm, Holsteinborg (senere Hyllested), enige om at gøre et Forsøg. De henvendte sig derfor til Præsterne Clausen i Gimlinge, Oldenburg i Sorterup, Rønne i Haarslev (senere i Høve) og Rothe i Hyllested, og da de alle Steder straks fik ja, var Grundvolden lagt. Senere sluttede andre sig til, som P. Chr. Kierkegaard i Pedersborg, F. E. Boisen i Skørpinge og E. Mau i Haarslev, saa Tallet tilsidst blev 12,

og man altsaa kunde holde et Møde hver Maaned i de respektive Præstegaarde. En senere paatænkt Deling af Konventet ved Gimlinge Aas i en »sønden-fjeldsk« og en »nordenfjeldsk« Gruppe blev opgivet, da man ikke syntes, man kunde undvære hinanden. Præstekonerne havde Lov at komme med, men maatte ikke overvære Forhandlingerne! Undertiden deltog fremmede som Gæster, f. Eks. Peter Rørdam, Provst Engelbreth i Lyderslev o. a.

Den Præst, hos hvem man samledes, plejede at indlede med en opbyggelig Betragtning, hvortil Søndagens Tekst kunde tjene som Grundlag, og derefter drøftede man et eller andet Emne, enten det saa var et theologisk Problem eller muligt et Embedsspørgsmaal, eller man udvekslede personlige Erfaringer med hinanden. Af og til var der en, der holdt Foredrag om udenlandske Kirkeforhold; naturligvis var ogsaa de hjemlige Tilstande Genstand for Forhandling, og man diskuterede herunder ikke mindst, hvordan man burde stille sig overfor de gudelige Forsamlinger. En Sag, der en Tid optog Deltagerne stærkt, var den preussiske Kirkekamp og de Trængsler, som Lutheranerne i Schlesien maatte gennemgaa som Følge af deres Vægring ved at tiltræde den af Staten paabudte Sammenslutning (Union) med de reformerte, og man satte en Indsamling i Gang for at støtte dem pekuniært. — I det hele taget var de unge Præster altid rede til at lukke deres Pung op, naar der var nogen, der trængte, og mangen nødlidende Familie fik Hjælp fra dem. F.

Eks. ydede man ved flere Lejligheder Støtte til Jac. Chr. Lindberg, som aldrig kunde faa sine Penge til at slaa til og en Tid lang maatte leve af Gaver.

Af Anskuelser var Konventsmedlemmerne meget forskellige. Fengerne, Kierkegaard, Oldenburg og Boisen sluttede sig afgjort til Grundtvig; det samme var Tilfældet med Clausen, skønt han var en Broder til den theologiske Professor i København, Rønne og Mau hældede derimod til Forsamlingsbevægelsen, og nogle, især den lærde Dr. Rothe, der 1834 blev Lektor i Sorø, var mere konservativt indstillet. Men selv om de ingenlunde altid var enige, og Bølgerne under deres Forhandlinger ofte kunde gaa højt, følte de sig dog inderligt sammenknyttet ved deres Fællesskab i de dybeste Livsspørgsmaal. I mangt og meget stemmede de iøvrigt udmærket sammen: De saa med Venlighed paa det gudelige Lægmandsrøre, havde fælles Interesser for ydre Mission, stod enige i Kampen for en ny og bedre Salmebog og ønskede en større eller mindre kirkelig Frihed, ligesom Sognebaandets Løsning havde Tilhængere blandt dem.

Da Mynster vilde tvangsdøbe Baptisternes Børn, kunde hele Konventet samles i fælles Opposition herimod, og da Biskoppen visiterede i Pedersborg Kirke, og man troede, han havde beordret Politiet til at bringe de udøbte Børn til Stede for derved at sætte Kierkegaard Kniven paa Struben, var alle Medlemmerne mødt op for at støtte deres Ven, der havde nægtet at lyde Biskoppen. Der skete dog intet, da

Myndighederne ikke vilde lade det komme saa vidt. — Man forstaar, at Mynster ikke var særlig vel stemt mod »Brødrene«, og ved given Lejlighed lod han ogsaa sin Harme gaa ud over dem, om end han for Resten undskyldte dem ved at sige: »De ved ikke, hvad de gør.« Engang havde Clausen været inde hos ham, og Samtalen mellem de to Mænd havde da antaget meget skarpe Former, saa Clausen blev i den Grad oprørt, at først da han var kommet ud paa Gaden, opdagede han, at han gik barhovedet!

Men kunde Medlemmerne end enes i de vigtigste Spørgsmaal, var der som omtalt ikke saa lidt, de var uenige om. At de gode Theologer kunde komme i den heftigste Diskussion om, hvorledes Græshopperne hos Profeten Joel skal forklares, maa vel henregnes til de rent videnskabelige Kontroverser, men der var ogsaa andre Stridspunkter, som det ikke var saa let at komme til Rette om. Saaledes naar de forhandlede angaaende den grundtvigske Anskuelse, om Forholdet mellem Bibel og Trosbekendelse, om det folkeliges Stilling til det kristelige, om Videnskaben og Theologien o. m. a. Heller ikke saa de ens paa Spørgsmaalet Omvendelse efter Døden, dog var de alle enige i at forkaste Apokatastasis (Læren om alle Tings Genoprettelse). Det egentlig politiske holdt man i Reglen ude, kun en enkelt Gang kunde man komme ind paa Emner af den Art, som da man debatterede den slesvigske Sprogstrid. Kierkegaard stod her paa et meget konservativt Standpunkt og mente, man

burde fare med Lempe overfor Tyskerne, ellers vilde Slesvig og Holsten blive adskilt ligesom Holland og Belgien.

Kierkegaard var sikkert Konventets mest fremragende Medlem. Naar han enten indledede om et Emne eller deltog i en Forhandling, blev han altid fulgt med stor Opmærksomhed af de andre, fordi han i en sjælden Grad var i Stand til at klarlægge sine Tanker. Men han var ikke fri for af og til at henfalde til Spidsfindigheder; ikke for ingen Ting hed han i sin Tid i Göttingen »Disputeredjævelen fra Norden«. Han og Rothe tog tidt en Tørn om de grundtvigske Tanker. Clausen var Konventets oplivende Element; Fenger har f. Eks. med Fornøjelse noteret en Vittighed af ham i Anledning af en Afhandling, som Dr. Chr. Kalkar, en døbt Jøde, havde skrevet mod Grundtvig. Clausen mente, at et eventuelt Modskrift til Motto passende kunde have Jacob v. Thybos Ord: »Det er nogle underlige Folk, de Jøder, man skulde næsten forsværge, at der var mindste Gran af Kristendom i dem!«

Til Tider kunde Forhandlingerne antage et ret bevæget Forløb, og der kunde ogsaa forefalde personlige Sammenstød; især havde Peter Fenger let ved at blive ilter, naar der var et og andet at paatale. I det hele viste det sig af og til, som Ferdinand Fenger skriver, at »Præsterne ikke saa godt taaler at formanes, skønt de altid siger det modsatte.« Misstemninger blev dog hurtigt udjævnet, ikke mindst ved Lyngepræstens Mellemkomst. Det var mere end nogen an-

den ham, som bar Konventet. Ikke blot forsømte han aldrig en Sammenkomst, naar det paa nogen Maade var muligt for ham at være til Stede, men naar de andre undertiden sløjede af, var han utrættelig i at fremdrage nyt Stof til Samtalerne, og om Debatterne truede med at ebbe ud, var han Manden, der kunde faa dem i Gang igen; han begyndte da tidt paa en Sang, de andre stemmede i med, og saa genoptoges Forhandlingerne med friske Kræfter.

Der er ingen Tvivl om, at disse Præstemøder havde megen Betydning for Deltagerne; der er mange Vidnesbyrd om, at de sidenhen i Livet tænkte tilbage paa dem med stor Glæde. Hvad der gav dem rigest personligt Udbytte, var sikkert Følelsen af at være sammen med ligesindede kristne Venner, med hvem man uden Frygt for Misforstaaelse kunde tale ud om sine Bekymringer. Den af dem, som maaske mest aabnede sit Hjerte for de andre, var Ferdinand Fenger. I sine Indlæg lagde han aldrig Skjul paa sin egen aandelige Tilstand og var ikke bange for at skildre sine Tvivl, sin Lunkenhed og Sløvhed, det kunde være som en Slags Skriftemaal for ham. Efter en Sammenkomst engang i Lynge Præstegaard skriver han: »Mig var dette Konvent mærkeligt, fordi jeg fandt Lejlighed til at udøse min Klage og fandt Trøst.«

Saa længe Fenger var i Lynge, vedblev han at deltage i Konventets Møder og — fra 1837 — at føre den Dagbog over dets Forhandlinger, som er Hovedkilden til vor Viden om dem. Ogsaa efter sin Bortrejse fra Egnen gæstede han besøgsvis Konventet, men da

havde det baade ved Forflyttelser og Dødsfald mistet mange af sine bedste Medlemmer og havde næppe mere sin tidligere Betydning.

Det sydvestsjællandske Broderkonvent er en ejendommelig og smuk Foreteelse i dansk Præstehistorie, et Vidnesbyrd om, hvordan Mennesker, der ellers er vidt forskellige af Natur og Tankegang, dog ved Aandens Baand kan sammenknyttes til en Enhed og være til Velsignelse for hinanden. Deri laa dets Hovedbetydning.

Men det bør heller ikke overses, at dets Medlemmer stod som Talsmænd for mange af de friere Anskuelser, som først en senere Tid skulde føre frem til Anerkendelse, og at de derved, maaske mere end de selv vidste, var med til at bane Vej for dem. Meget af det, de kæmpede for, syntes ved første Øjekast at skulle møde en næsten uovervindelig Modstand, men efterhaanden viste det sig, at hvad man krævede, havde Livets Ret, og derfor fulgte Sejren tilsidst deres Faner. Det sydvestsjællandske Broderkonvent har ikke eksisteret forgæves.

DE GUDELIGE FORSAMLINGER.

Et af de Baand, der sammenknyttede Broderkonventets Medlemmer, var som nævnt de venlige Følelser, de alle nærede mod de gudelige Forsamlinger, der netop da udfoldede sig frodigt i Sydvestsjælland.

Ved Christian VI.s Død mistede den gamle Pietisme den Støtte, den hidtil havde haft i Statsmagten, og var fra nu af henvist til kun at være det, den formaaede at blive i Kraft af sit eget Aandsindhold. Alle ved, at det ikke lykkedes den at opretholde den ledende Stilling indenfor vort kirkelige Liv, som den en kort Tid havde indtaget, den overfløjedes hurtigt af Oplysningen og Rationalismen, der snart førte det store Ord, saa det kunde se ud, som om det, Pietismen havde ført i sit Skjold, ikke mere øvede nogen Indflydelse i det danske Folk.

Saaledes var det dog ikke. Pietismen har kun delt Skæbne med alle andre aandelige Bevægelser; de holder sig til en Tid og fortrænges saa af nyopdukkende Strømninger, men dermed er ikke sagt, at de ikke efterlader sig noget Spor. Tværtimod er Forholdet det,

at der altid i større eller mindre Grad bundfælder sig noget af deres Indhold i Folkesjælen, og for saa vidt kan de have stor Betydning, ogsaa efter at de officielt er gaaet ud af Historien.

Hvad Pietismen angaar, havde den af blivende Værdier bl. a. skænket Folket Brorsons Salmer, og de vedblev sammen med de gamle Andagtsbøger at gøre deres Gerning og øvede mange Steder i det skjulte en dybtgaaende Indflydelse paa Mennesker, som hverken kunde forlige sig med de moderne gejstliges religiøse Foredrag eller havde nok i de ældre Præsters Udlægninger af den rene Lære. Og idet de nu fandt hinanden og paa gammel-pietistisk Vis søgte sammen til gensidig Opbyggelse i Hjemmene, kom de til at danne smaa, sluttede Kredse, der følte sig i mere eller mindre bevidst Modsætning til den officielle Kirke; de havde ingen Tillid til dens Præster, som til Gengæld i Reglen saa med megen Mistro paa det, der rørte sig i Forsamlingerne. Som oftest var det dog ret uskyldigt, hvad der foregik i dem: Man sang nogle Salmer, læste højt af gudelige Bøger og samtalede om aandelige Spørgsmaal; men det kunde jo rigtignok ogsaa engang imellem hænde, at en eller anden af Deltagerne kunde fremkomme med Udtalelser, som skurrede slemt i Myndighedernes Øren, og naar det blev paastaaet, at man i disse Kredse satte Møderne i Hjemmene over Menighedens Forsamlinger i Kirken, var det næppe helt ved Siden af Sandheden.

Det havde allerede Christian VI og hans Mænd

set, og det var for at modarbejde denne Tendens, at de havde udfærdiget den senere saa berygtede Konventikelplakat af 14. Januar 1741. Hensigten med den var ingenlunde at forbyde de gudelige Forsamlinger — dertil satte Kongen dem alt for højt — men Meningen var at lede dem ind i et kirkeligt Spor. Derfor omgærdedes de med strenge Bestemmelser, hvis Hovedindhold var, at de sattes under Præsternes Opsyn, og at omrejsende Lægprædikanter ikke maatte taales. Det var navnlig det sidste Punkt, der gav Anledning til de mange Sammenstød mellem Forsamlingsfolkene og Øvrigheden, som det 19. Aarhundredes Kirkehistorie er saa rig paa, og som hverken stiller de kirkelige eller de borgerlige Myndigheder i det bedste Lys, men kun bærer Vidne om deres manglende aandelige Forstaaelse.

I Sønderjylland var den gudelige Forsamlingsbevægelse for en stor Del under Indflydelse fra det herrnhutiske Christiansfeld; i Nørrejylland, hvor den navnlig gav sig til Kende hos de saakaldte »stærke Jyder« paa Horsensegnen, var den direkte paavirket af den gamle Pietisme. Noget lignende var Tilfældet paa Fyn, der fik sin Vækkelse i 1820erne, især ved Husmand Chr. Madsen fra Bregnør.

Fra Fyn naaede Bevægelsen ca. 1830 til Vestsjælland. Der var allerede i Slagelse en lille Kreds, som sluttede sig til Peter Fenger, men Tyngdepunktet for Røret kom dog til at ligge i Egnen omkring Holsteinborg, hvor det fik en god Ven i Grev Holstein. Det er omtalt, hvordan han bestræbte sig for at faa gam-

meldagstroende Præster og Lærere til sine Kirker og Skoler; blandt dem var Lic. theol. Jens Holm, der blev Kapellan for Holsteinborg, og Rasmus Sørensen, der fik Venslev Skole at bestyre. I Førstningen viste der sig ikke megen Frugt af deres Virksomhed, men da den vakte fynske Bonde Rasmus Ottesen havde faaet en Fæstegaard i Nærheden, og han begyndte at samle sine Standsfæller, kom der Liv i Forsamlingsbevægelsen. At Greven tog Del i den ved selv at holde Bøn og Læsning med sine Husfolk en Gang om Maaneden, vakte naturligvis megen Opmærksomhed, og Myndighederne blev efterhaanden ret ængstelige ved det vaagnende Røre. Dette bredte sig stadig, selv efter at Holstein havde trukket sig noget tilbage fra det, og Øvrigheden greb derfor tilsidst til det mislige Middel at forfølge det med Politisager efter Plakaten af 1741. 1837 lod saaledes Herredsfogden den norske Lægprædikant Elling Eigildsen, der med Grevindens Billigelse havde holdt et Møde paa Slottet, kaste i Fængsel. Ved Kronprinsesse Caroline Amalies Mellemkomst slap han dog hurtigt ud igen.

At en saa statskirkelig Mand som Biskop Mynster saa paa disse ureglementerede Tilstande med meget Mishag, er en Selvfølge, og det lod sig heller ikke nægte, at adskillig Usundhed kunde holde sit Indtog i Forsamlingerne, og at mange af Deltagerne lærte at se med en vis Overlegenhed paa den ordinerede Stand. Peter Fenger refererer en Udtalelse af en fynsk Lægmand, der ved Synet af et Fugleskræmsel udbrød: »Der staar en Præst! Ja saadan livagtig staar

en Præst og slaar ud med Armene, men vil Ræven tage et af Lammene, rører han sig ikke ud af Flækken.« Og Rasmus Sørensen lod sig forlyde med, at Gejstligheden var som en raadden Gren, der burde afhugges og give Plads for friske Skud fra Folket, saa Mynster havde for saa vidt ikke ganske Uret, naar han inddelte de vakte i »det hellige Land« i »Præstekristne« og »Degnekristne«. Men han ønskede helst at fare med Lempe mod Forsamlingerne, da han ikke vilde skabe Martyrer, og han nøjedes derfor med at indskærpe sine Præster at være opmærksomme paa dem. Kun mod de omrejsende Prædikanter mente han, der burde skrides ind.

Det er klart, at Biskoppen ikke var glad for den venlige Holdning, som Broderkonventets Medlemmer indtog overfor Forsamlingerne. Da han i 1836 visiterede i Gimlinge, prædikede han med Henblik paa Forholdene over Teksten: »Ikke enhver, som siger til mig: Herre, Herre! skal indgaa i Himmeriges Rige« (Mt. 7, 21), men ellers søgte han dog ved sine Besøg i Præstegaardene at undgaa Sammenstød, men hans Optegnelser viser ellers tydeligt nok, hvordan han saa paa de unge Præster. Det hedder f. Eks. i dem: »De vakte Præster har vel Iver for deres Embeder, men uden rigtig Indsigt og Forstand; deres Forfængelighed og Hovmod næres, deres Prædikener har mestendels en polemisk Retning, de ekstemporerer temmelig stærkt i Tillid til Aanden og arbejder mere paa ved Skrigen og udvortes Optræden at vinde Almuens Opmærksomhed end ved Hjertelighed at trænge ind til

Følelse og Vilje. Der er dog intet rigtigt Hjertelag i den Slags Mennesker.« Man forstaar Pastor Clausens Udtalelse til Peter Rørdam, da han i 1837 gæstede Vestsjælland: »De har overskredet Mynsters Linje og er kommet til tropiske Egne.«

Mynsters haarde Dom over de unge Præster var ikke blot uretfærdig, men den vidnede samtidig om hans totale Mangel paa Forstaaelse af den nye Tid, og at han var fuldstændig blind for den Betydning, det havde, at Gejstligheden traadte i Forbindelse med Bevægelsen. Thi der er ingen Tvivl om, at den Uvilje mod Statskirken og den Tilbøjelighed til Sektdannelse, som altid har været en Fare for det gudelige Forsamlingsrøre, ogsaa her mildnedes betydeligt ved Broderkonventets Tilslutning til det vakte Lægfolk. Dette lærte nemlig at forstaa, at levende Kristendom ikke var begrænset til de smaa, sluttede Kredse alene, og der aabnedes en Lejlighed for Præsterne til at beskære Bevægelsen for adskillige Vildskud og at lede dens Tilhængere ind i et sundere aandeligt Liv i Tilknytning til Kirken. Thi vel var »Brødrene« venligt sindede mod Forsamlingsfolkene og tog Del i deres Møder, fordi de saa, at de mente deres Kristendom ærligt, men de var ingenlunde derfor ukritiske Beundrere af alt, hvad der rørte sig hos dem.

Navnlig gjaldt det den grundtvigske Fraktion, som særlig forstod det menneskeliges Værd og derfor altid tog skarpt til Orde, naar nogen prøvede paa at vurdere andres aandelige Standpunkt ud fra deres Stilling til »Mellemtingene« (Dans, Kortspil o.a.), og ved given

Lejlighed kunde det nok komme til alvorlige Meningsudvekslinger. Engang var f. Eks. Peder Larsen Skræppenborg og nogle andre Lægprædikanter kommen til Stede ved et Konvent, og under Forhandlingen stødte man ret haardt sammen. Navnlig Ferdinand Fenger lagde ikke Fingrene imellem, men foreholdt dem deres mange ubillige Domme; at de efter det ikke brød med ham, viser, hvor stor Tillid de alligevel havde til ham trods hans alvorlige Ord.

Det er bekendt, at Grundtvig stod meget afvisende overfor de gudelige Forsamlinger. Han betragtede dem som en Slags selskabelige Forlystelsesklubber, hvor en Del af Folket mødtes paa deres Vis, ligesom andre samledes om Skuespil, Kort o. l. Hvorvidt Deltagerne blev bedre Mennesker, tvivlede han om, i alt Fald var Sammenkomsterne for ham kun daarlige Surrogater for det kirkelige Liv, og han mente, at de tidt fremelskede en forskruet og sygelig Pietisme. Ordførerne betragtede han med stor Mistro, ikke fordi de manglede den theologiske Eksamen, men fordi han syntes, de manglede det indre Kald, og derfor raadede han altid sine Venner til at holde sig borte saavel fra dem som fra de Kredse, »hvor man skal betragte og behandle hinanden som Grundkristne og Hjertensvenner, uagtet der hos mange kun findes lidet, der tiltaler, men meget, der frastøder.«

Men ansaa han end Forsamlingerne for overflødige og Deltagerne for i Reglen at være »surmulende Hældører«, var han dog saare langt fra at ville fortrædige dem paa nogen Maade: Rolige Borgere burde

naturligvis have samme Frihed til at mødes til Sang og Bibellæsning, som andre havde til at samles i Spise- og Drikkehuse, til Koncert og Komedie. Derfor fordømte han paa det skarpeste al borgerlig Forfølgelse; Forsamlingerne burde overlades til sig selv, de var »hverken værd at stride for eller lide for«; jo mindre man beskæftigede sig med dem, des bedre.

Paa dette Punkt fik Grundtvig imidlertid, som vi har set, ikke Tilslutning fra sine unge Præstevenner, der stod midt i Bevægelsen og derfor havde bedre Betingelser for at bedømme den retfærdigt. Dens Skavanker saa de nok, men paa den anden Side kunde de ikke bryde Staven over den, fordi de vidste, at den trods alt var til Velsignelse for mange. Det gik dem som Ferdinand Fenger, der sagde, at han skyldte den nogle af sine bedste Oplevelser; derfor tog de deres Stade i Lægmandsrøret, hvor de samtidig søgte at være Mennesker til aandelig Hjælp og at rette paa de alt for ivriges Fejlsyn. Ligeledes prøvede de at være en Slags Mæglere mellem dem og Grundtvig; Fenger lod tidt de gudelige Kredse høre, at de ikke kendte ham, og til Grundtvig sagde han, at han ikke maatte fælde sine haarde Domme over Forsamlingerne ud fra visse københavnske Forhold. Det hjalp dog ikke stort; Grundtvig kunde oven i Købet til Tider udtale sig meget skarpt overfor dem, der vilde vise ham tilrette.

Ganske vist laa Lynge og Broby udenfor det egentlige »hellige Land«, men alligevel ikke længere borte, end at Bevægelsen snart forplantedes dertil, og Fenger traadte straks i Forbindelse med Forsamlingsfol-

kene og tog Del i deres Møder. Hver Søndag Eftermiddag holdt han »Efterlæsning« i et af de vakte Hjem eller stundom i Præstegaarden. Han læste da gerne en Prædiken af Luther og knyttede nogle Ord til; undertiden udlagde han Dagens Epistel eller et andet Stykke af Bibelen, og bagefter samtalede man om det hørte. Desuden gennemgik han de gamle kingoske Salmer med Deltagerne — Melodierne havde han lært hos de ældre i Sognene — og naar man saa ved Aftenstid skiltes, og hver gik til sit — Fenger gennem Skoven styrende efter sin Husmands hvide Bukser — følte alle, at man havde tilbragt nogle gode Timer sammen. Betegnende baade for Fengers lyse Sind og hans Glæde over Forsamlingslivet er et Udbrud, han engang fremkom med efter et Møde i Slotsbjergby Præstegaard, hvor Gulve og Vægge bar umiskendelige Spor af de mange Deltagere: »Det var jo herligt, her ser ud som i en Stald!« Hvad hans Svigerinde sagde, vides ikke.

I Begyndelsen, da det endnu var nyt, var der stor Tilstrømning til disse Møder; selv fra Nabosognene kunde der komme Folk til dem. Senere tog Besøget igen af, og kun en mindre, fast Kreds blev tilbage. Engang imellem talte en Lægprædikant, men Fenger tog da altid Ordet bagefter enten i Tilslutning eller i Modsætning til ham; han ønskede paa den Maade at holde Ledelsen i Hænde, for at Forbindelsen mellem de vaktes Lejr og Kirken ikke skulde briste. Det gjorde den heller ikke, tværtimod øgedes Kirkegangen ved Tilslutning fra Forsamlingsfolkenes Side.

Hvad Fenger havde at udsætte paa Lægmandsrøret, var navnlig, at Tilhængerne af det tidt var bedre hjemme i deres Andagtsbøger og Salmer end i Skriften, og at de mest bibelfaste ofte var kommet ind i en eller anden ukirkelig Tankegang eller havde tilegnet sig særegne Yndlingsanskuelser, som de saa hagede sig fast i. Det gjaldt da for ham om at retlede dem og føre dem fra deres falske, uaandelige Subjektivisme til Forstaaelse af, at Herren kun er at finde i sin Menighed og ved sine Sakramenter. Hans Mening om Forsamlingerne var, at de utvivlsomt kunde være til Hjælp for visse Personer, visse Kredse og til visse Tider uden dog at være fornødne for alle Kristne. »Jeg har den Fortrøstning,« udtalte han saaledes, »at Herren ogsaa engang vil bekende sig til vore mindre Forsamlinger i Husene ligesom til de større i Kirkerne, men et Arcanum til at læge Israels Skade er de ikke. Haarlemdraaber kan ikke, som Fabrikanten i Haarlem gerne vilde, at Folk skulde tro, helbrede alle Sygdomme, men er de derfor ganske unyttige og skadelige? Anvend dem med Forstand, advar mod Misbrugen, det gælder her som der.«

Udenfor sine Sogne holdt Fenger yderst sjældent gudelige Forsamlinger, men det hændte nok, at han stod i Forbindelse med vakte Lægfolk andetsteds, f. Eks. med den senere saa bekendte Politiker I. A. Hansen, der dengang var en fattig Skomager i Slagelse. Hos ham fik han sine Støvler forsaalet som Afdrag paa nogle Smaalaan, han havde forstrakt ham med.

Helt lykkedes det ikke Fenger at holde Sektvæsenet ude af sine Sogne. Det c. 1840 om sig gribende Baptistrøre, der vandt en Del Tilhængere i Midtsjælland, trængte ogsaa ind i Lynge-Broby, men takket være Fengers Indflydelse var der kun ganske faa, der lod sig omdøbe. Men han bekæmpede det kun med aandelige Vaaben, og han var en afgjort Modstander af Mynsters Krav om Tvangsdaab af Baptisternes Børn.

Noget senere dukkede Mormonerne op og søgte at vinde Proselytter. Fenger tillyste da nogle Møder, og paa dem gav han sine Sognefolk saa udførlig Besked om »de sidste Dages hellige«, at kun en enkelt i Pastoratet gik over til dem. Siden mærkede han ikke noget til deres Propaganda.

YDRE MISSION.

Det Arbejde for ydre Mission, som før i Tiden var blevet øvet fra Danmark, lededes af det fornemme kongelige Missionskollegium i København. Dette havde imidlertid efterhaanden taget sig sine Pligter temmelig let og lod nærmest Forholdene udvikle sig, som de kunde bedst, baade i Grønland, Vestindien og Trankebar. Nu var det mere Almuens Oplysning end Hedningernes Omvendelse, der optog Sindene, og de Pengemidler, hvormed de udsendte Missionærer blev støttet, var langtfra rigelige. Følgen blev, at den danske ydre Mission stagnerede, saa meget mere som der heller ikke i Menigheden herhjemme var nogen Interesse for den eller nogen økonomisk Hjælp at vente.

Heri skete der dog en Forandring ved Stiftelsen af »Dansk Missionsselskab« i 1821. Det var den fromme Pastor *Bone Falk Rønne* i Lyngby, som gik i Spidsen, og skønt baade Kancelliet og Missionskollegiet i Førstningen modarbejdede ham, lykkedes det ham alligevel at vække Interesse for Sagen hos mange

Præster og Lægfolk og at indsamle Bidrag til Arbejdet blandt Hedningerne. Især interesserede man sig for de grønlandske Forhold; desuden traadte man i Forbindelse med Missionsskolen i Basel og støttede dens Virksomhed i Trankebar og i den danske Koloni paa Guineakysten.

Efter Rønnes Død (1833) blev Grev Holstein Formand for Missionsselskabet. Han havde allerede i Forvejen oprettet en Hjælpeforening paa sit Gods, og den blev nu lagt ind under Selskabet. Han tog sig varmt af Ledelsen, søgte bl. a. at faa Virksomheden officielt anerkendt, men det strandede paa Grund af det forbenede Missionskollegiums Ligegyldighed. Af stor Betydning var det, at man fik et eget Blad; det blev et Bindeled mellem Medlemmerne og bidrog ved sine Meddelelser fra Missionsmarken meget til at fremme Kendskabet til Hedningeverdenen i de hjemlige Kredse. Den første Redaktør var Pastor Rønne i Haarslev.

I 1836 døde Grev Holstein, kun 51 Aar gammel, og Ferdinand Fenger valgtes til hans Eftermand.

Broderkonventets Medlemmer var, som allerede tidligere omtalt, stærkt interesseret i Missionsarbejdet, og ved deres Sammenkomster blev Beretninger og Breve fra Missionsmarken ofte oplæst. Begejstrede for Sagen og virkelystne af Natur, som de var, syntes de, at her laa en Opgave, som den danske Menighed længe havde forsømt; den vilde de gerne vie deres Kræfter, og de følte det som deres Pligt ikke blot selv at være tilrede med pekuniær Støtte, men ogsaa

at føre andre til Forstaaelse af den Gerning, som øvedes blandt Hedninger.

Paa dette Punkt kunde de heller ikke enes med Grundtvig. Principielt var han naturligvis enig med dem i, at Evangeliet skulde forkyndes i Hedningeland, men han mente ikke, at Tiden endnu var inde dertil. Han holdt for, at ydre Mission maatte være betinget af »en levende Menighed at gaa ud fra og samle ind til«, og det manglede. Desuden syntes han, at Hedningerne savnede den folkelige Udvikling, som efter hans Opfattelse maatte være en Betingelse for, at Kristendommen for Alvor kunde slaa Rod hos dem; Apostlene gik heller ikke ud til Barbarer, men til kultiverede Nationer. Han ønskede derfor, at de hedenske Folkeslag skulde gennemgaa en vis human Rejsning, før der kunde være Tale om en egentlig Mission blandt dem. At de i Virkeligheden allerede var i Besiddelse af en Kultur, om end den var støbt i helt andre Former end vor, og at den mange Steder stod paa et højt Trin, saa Grundtvig ikke; det var ganske vist heller ikke at forlange, da det først er langt senere Tider, som har faaet Øje herfor. Iøvrigt var han ingenlunde fanatisk i sin Modstand; han overlod flere Gange Vartov Kirke til Missionsselskabets Møder i København, ved et enkelt prædikede han endog og skrev en Salme: »Synger højt, saa det kan høres«.

Fenger fik allerede i 1834 stiftet en Missionsforening i Lynge-Broby; den havde 73 Medlemmer. Ved Høstprædiken plejede han gerne at tale om Hednin-

gernes Omvendelse; i sine Bibellæsninger kom han ligeledes tidt ind paa Sagen, og ved Møder i Sognene søgte han yderligere at vække Opmærksomhed for den. Han fortalte da gerne Missionshistorie, idet han begyndte med de ældste Tider og gav en Skildring af de vigtigste Begivenheder indtil Nutiden. Især dvælede han ved Trankebarmissionen og de grønlandske Forhold, og Lærer Jacobsen var ham her en god Støtte ved sine Fortællinger om Eskimoernes Levevis. Sin særlige Interesse for Trankebarmissionen viste han ved i 1843 at udgive en Bog om den; den hvilede paa flittige Studier og var et overordentligt dygtigt Arbejde.

Det var ikke blot i sine egne Sogne, Fenger søgte at vække Sansen for den ydre Mission. Baade han og hans Præstevenner foretog lange Rejser, der saa at sige strakte sig over hele Landet, og holdt da Gudstjenester og Møder for Sagen. De fleste Steder kunde de melde om god Tilslutning, og Resultatet blev Oprettelsen af mange smaa Hjælpeforeninger. Disse Møder fik i det hele taget ikke ringe Betydning i mere end een Henseende, thi selv om de var indvarslet med et ganske bestemt Formaal for Øje, kom de i lige saa høj Grad til at virke til Vækkelse af det kirkelige Liv i Almindelighed, og Kendskab bl. a. til den grundtvigske Salmeskat blev ved dem udbredt i vide Kredse. Derfor var der ogsaa adskillige Præster, som mente, at disse Møder mindede alt for meget om de gudelige Forsamlinger, og de indvendte, at de Sal-

mer, man sang, ikke handlede om Mission. Til dette sidste er at bemærke, at Salmedigtningen hidtil saa at sige ikke havde beskæftiget sig med denne Side af Kirkelivet, men forøvrigt skrev nu Pastor Oldenburg, netop til disse Sammenkomster, en Række Salmer, som den Dag i Dag lyder i vore Kirker, f. Eks. »I Herrens Hus er godt at bo«, »Dybe stille«, »Mørke over Jorden ruger«, »Hvor salig er den Tale«.

Missionssagen bragte Pastor Fenger i Forbindelse med Caroline Amalie, og de kom straks til at sætte stor Pris paa hinanden. I et Brev til Peter Rørdam fra 1838 skriver hun: »For 14 Dage siden havde jeg Besøg af Ferdinand Fenger. Jeg havde indbudt Baronesse Frederikke Pechlin til at gøre hans Bekendtskab. Da han kom, forestillede jeg ham Baronessen som en Dame, der ret af Hjertet har fulgt den kristelige Oplivelse i Verden og derfor gerne gjorde hans Bekendtskab. »Om Dem har Rørdam fortalt mig,« udbrød han, og derpaa begyndte en Samtale ret levende iblandt os ... Hvilket rart og aabent Ansigt har Fenger! Deri er saa megen barnlig Glæde! Men det sande kristelige Liv maa ogsaa gøre glad!!! Fenger var her til Missionsmødet.«

Bestyrelsens Arbejde mødte imidlertid mange Vanskeligheder, ikke mindst fra Myndighedernes Side. Først i 1850 fik man Lov til at offentliggøre Beretninger fra de grønlandske gejstlige i Missionsbladet, og et Forslag om Oprettelse af et Kateketseminarium til Uddannelse af indfødte Præster strandede ved sin Fremkomst paa Missionskollegiets Vrang-

vilje, skønt man tilbød at ville støtte Sagen med et Beløb paa 8,000 Rdl. i 10 Aar. Heller ikke i Trankebar kom Udviklingen til at svare til Bestyrelsens Ønsker. Missionen hernede lededes vel af Navn af Kollegiet, men i Virkeligheden var det fra Halle, Arbejdet udgik, og de fleste af Missionærerne var Tyskere. Da den sidste danske Præst 1843 vendte hjem paa Grund af Sygdom, blev hans Embede ikke besat, rimeligvis fordi Danmark paatænkte at sælge Kolonien. Fenger prøvede forgæves at modarbejde den officielle Ligegyldighed, men 1845 købte England Trankebar, og Kollegiet overdrog sine Ejendomme og Kirken til Leipziger-Missionsselskabet. Fenger forhandlede derpaa med dette for om muligt at overtage den gamle danske Missionsplads, men uden Resultat: den var og blev tabt for os. En Tid understøttede Missionsselskabet en fra Leipzig udsendt Svensker dernede, men han kunde ikke enes med sine Kolleger, og skønt Fenger oprindelig var meget glad for denne Form for nordisk Samarbejde, som her var etableret, blev ogsaa han snart klar over Mandens mindre heldige Egenskaber, og der kom intet varigt ud af Forbindelsen.

Skuffelse bragte ligeledes Forholdet til Pastor Hass's Virksomhed i Lilleasien. Han, der hidtil havde været Præst i Medolden, nedlagde 1840 sit Embede for at gaa ud som Missionær. Det var i disse Aar, at Trankebarspørgsmaalet var brændende, og Fenger vilde derfor have ham til Indien, men han selv havde fattet den ejendommelige Plan at ville virke blandt

Jøder og Græskkatolikker i Lilleasien ud fra et grundtvigsk præget Standpunkt, og det lykkedes ham for saa vidt at sætte sin Vilje igennem, som Dansk Missionsselskab gik ind paa at udbetale ham en Sum een Gang for alle til Rejseudgifter. Hass drog da af Sted i 1842 — med Kristen Kold som Tjener — men han udrettede lidet eller intet, og efter sin Hustrus Død 1847 vendte han skuffet hjem til Danmark. Den Sum, han havde modtaget af Missionsselskabet, tilbagebetalte han siden.

Ej heller lykkedes Forsøget paa at uddanne danske Mænd til Udsendelse paa Missionsmarken. Fenger vilde gerne have haft en Skole oprettet til dette Formaal, men det lod sig ikke realisere, og da Missionsselskabet senere traadte i Forbindelse med Lærer N. P. Grunnet, der havde faaet en foreløbig Forberedelse i Basel, fik det heller ingen Glæde af Samarbejdet med ham. Meningen var, at Grunnet skulde have en videregaaende Undervisning herhjemme og derefter ordineres og udsendes, og han rejste ogsaa en Tid rundt og holdt Missionsmøder, men pludselig brød han baade med Selskabet og Folkekirken og dannede sin egen Frimenighed i København (1855), og man havde atter anstrengt sig til ingen Nytte.

Alle disse Genvordigheder bevirkede til sidst, at Fenger trak sig tilbage fra Formandspladsen (1855); fire Aar før var han traadt tilbage som Redaktør af Missionsbladet, som han havde ledet siden 1842. Under Paavirkning af Grundtvig og som Følge af Skuffelserne, han mødte, var han efterhaanden kommen

til at se saaledes paa det, at den egentlige Missionstid hørte Fremtiden til, og man derfor nu kun kunde øve en Johannesgerning, et forberedende Arbejde. Denne Opfattelse delte de andre Bestyrelsesmedlemmer ikke, og skønt Fenger hele Tiden tog sig ivrigt af Forretningerne, maatte en saa dybtgaaende Uoverensstemmelse nødvendigt sætte sit Præg paa Foreningens Ledelse, og den var medvirkende til hans Tilbagetræden. Dog førte den ingenlunde til noget Brud mellem Fenger og Dansk Missionsselskab; han vedblev stedse at staa i venlig Forbindelse med det og sendte stadig Bidrag til dets Blad.

Fenger følte sig som den, der har lidt et Nederlag, og det maa indrømmes, at de Resultater, Missionsselskabet under hans Ledelse naaede ude paa Missionsmarken, kun var smaa. Men man maa ikke glemme de store Vanskeligheder, som saavel vrangvillige Myndigheder som sovende Menigheder beredte ham, og det er let forstaaeligt, at dette i Forbindelse med Modgangen og de fejlslagne Forhaabninger kunde virke nedstemmende paa ham og tilsidst faa ham til at ønske at fratræde. Men var det ikke store Ting, der udrettedes i Hedningeland, fik til Gengæld Missionsselskabet en større Betydning herhjemme ved de talrige Møder for og om Sagen, som dens varmhjertede Formand fik afholdt Landet over. Den Johannesgerning, som Fenger talte om, er sikkert derved blevet øvet adskillige Steder, ligesom de rent opbyggelige Taler og Sangen, der lød ved dem, utvivlsomt har haft Bud til mange Mennesker.

Det blev først en senere Missionstid forundt at se Frugt af sin Virksomhed. Men blandt Pionererne, dem, som var med til at rydde Grunden, saa andre kunde komme til, bør ogsaa Ferdinand Fengers Navn huskes. Han fik ikke udrettet, hvad han gerne vilde, men ingen kan frakende ham stor Kærlighed til Sagen eller benægte, at han med megen Iver og Uselviskhed gjorde en betydelig Indsats i det danske Missionsselskabs Arbejde for at udbrede Evangeliet blandt Hedninger.

ROSKILDE KONVENT.

Det sydvestsjællandske Broderkonvent udgjorde en lille sluttet Kreds af aandsbeslægtede Præster. Heraf fulgte imidlertid ikke, at man kun vilde høre sine egne Meninger, og hvad Fenger angaar, blev han aldrig saa snæver, at han ikke vilde anerkende andres. Det viste bl. a. den Postil, som han i 1847 udgav i Forening med Vilhelm Birkedal, og hvis Hensigt var at vise, hvordan den samme Tro, alle Uoverensstemmelser til Trods, dog sammenknyttede kristne Præster til en Enhed. Bogen, hvis Titel var »Vidnesbyrd fra Herrens Hus«, indeholdt foruden Prædikener af Udgiverne Bidrag fra saa forskellige Mænd som Mynster og Grundtvig, Biskop Brammer og Peter Rørdam, C. F. Rønne og Otto Laub, Provst Engelbreth og Blædel o. m. a. Samlingen blev godt modtaget og kan stadig siges at staa som et smukt Monument over dansk Prædiken om ved Midten af det 19. Aarhundrede.

Det var en lignende irenisk Tankegang, der besjælede de Mænd, som stiftede Roskilde Konvent. Ved

Stænderforsamlingens Aabning i 1842 var en Del Præster til Stede ved Indledningsgudstjenesten i Domkirken, og nogle af dem udtalte da Ønsket om at samles bagefter til Drøftelse af kirkelige Forhold, men da der ingen Forberedelser var truffet til et saadant Møde, kunde det ikke lade sig gøre. Pastor *Holst*, Jydstrup, indbød derfor gennem Berlingske Tidende Kolleger til at samles til en Forhandling i Roskilde, og d. 21. Juli stævnede da en Snes Præster fra forskellige Egne af Sjælland sammen i Byen. De fik overladt et Lokale i den tidligere Skole, og omkring et gammelt Klaver, der i Mangel af andet maatte fungere som Bord, vedtog de med hinanden at danne et Konvent, der skulde staa aabent for alle Stiftets Præster.

En Komite, hvori bl. a. Ferdinand Fenger fik Sæde, udarbejdede Love, og den 20. September kunde saa *Roskilde Konvent*, som Sammenslutningen kom til at hedde, holde det første af de Møder, som siden fortsattes regelmæssigt med to om Aaret, et Sommermøde i Stiftsstaden og et Efteraarsmøde i Ringsted. Medlemstallet steg hurtigt, og det viste sig snart, at der her var dannet en Forening af stor Betydning, thi de kirkelige Drøftelser, som fandt Sted ved dens Sammenkomster, og hvori mange af Landets mest fremragende Præster deltog, kom til at øve betydelig Indflydelse paa den offentlige Mening. Ganske vist kom der ofte i Debatterne store Modsætninger til Orde — som naar P. Chr. Kierkegaard og Pastor Zeuthen i Sorø voldsomt tørnede sammen angaaende den

grundtvigske Anskuelse — men i mangt og meget kunde man følges ad. Da Myndighederne imidlertid ikke tog noget Hensyn til de Petitioner, denne private Kreds af gejstlige indsendte, besluttede man at offentliggøre Forhandlingerne ved Møderne. Først benyttede man Berlingske Tidende, men da *Dansk Kirketidende* begyndte at udkomme (1845), blev dette Blad Konventets officielle Organ.

Fenger kom til at spille en betydelig Rolle i Roskilde Konvents Historie. To Gange var han dets Formand, og han tog ivrigt Del i Møderne. At skildre disses Forløb ligger udenfor denne Bogs Hensigt; det maa være nok at pege paa, at der næppe var noget af kirkelig Interesse, som ikke blev drøftet paa dem. Paa et enkelt Punkt havde Konventet ogsaa den Glæde at se direkte Frugt af sit Arbejde, idet det var det, der skaffede Landet en ny Salmebog til Afløsning af den evangelisk-kristelige. Ligeledes skal det nævnes, at det ivrigt bekæmpede Tvangsdaab af Baptistbørn, samt at det gav Stødet til Stiftelsen af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. Der vil blive Lejlighed til at omtale begge Dele og Fengers Indsats i Arbejdet i det følgende.

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE.

Den levende Sans for Folket og dets Minder, som kendetegnede den grundtvigske Discipelkreds, maatte let føre en Mand med Fengers videnskabelige Evner til at sysle med sit Lands Fortid og da i Særdeleshed paa det Omraade, der laa ham nærmest, det kirkehistoriske. Da derfor den daværende Præst ved Trinitatis Kirke i København, senere Professor, Fr. Hammerich, paa et Møde i Roskilde Konvent i 1848 foreslog at danne en Forening for dansk Kirkehistorie, støttede Fenger straks hans Plan af al Magt. Han indvalgtes i det forberedende Udvalg, som udsendte et Opraab til Landets Præster, og da der viste sig en forbavsende stor Tilslutning, blev det let at realisere Tanken, saa Aaret efter kunde »Selskabet for Danmarks Kirkehistorie« træde i Virksomhed. Det eksisterer endnu og har udført et fortjenstfuldt Arbejde saavel ved Udgivelse af selvstændige Skrifter (f. Eks. L. Helwegs Kirkehistorie) som af større eller mindre Afhandlinger og Aktstykker, der er fremdraget af Arkiverne og aftrykt i »Kirkehistoriske Samlinger«.

Fenger blev Medlem af Bestyrelsen, og i Samlingerne skrev han en lang Række Artikler, navnlig omhandlende danske Kirkeklokker og danske Helgener. Ved Udarbejdelsen støttede han sig til Indberetninger fra interesserede Præster, men foretog ogsaa selv Studier i Marken. Var det en Helgen, han vilde vide Besked om, besøgte han gerne hans Hjemegn for at prøve paa at opspore folkelige Overleveringer om ham, om end det i Reglen viste sig, at de ikke var stort bevendt. I Venning ved Randers udspurgte han saaledes engang et Ægtepar om St. Kjeld. »Det har vel været en Konge,« mente Konen. »Nej, Snak,« sagde Manden, »det har været en Præst.« — Og han var ikke heller ræd for ad snævre Vindelgange med udslidte Trin og derpaa atter ad flere Stiger at krybe op i Kirketaarnene til de i Halvmørke hængende Klokker for at tyde de tidt vanskelige Forkortninger i de latinske Inskriptioner.

Men Fenger ønskede ikke, at Selskabet blot skulde være en akademisk, videnskabeligt præget Sammenslutning, han vilde ud til de brede Lag; derfor tog han stærkt til Orde for Afholdelsen af offentlige Foredrag, der kunde bidrage til at vække Lægfolkets Sans for Aandslivet i de svundne Tider. Disse Møder skulde da holdes rundt om i Landet paa kirkehistorisk set minderige Steder; kyndige Mænd skulde ved dem fortælle om, hvad netop denne Egn rummede af kirkelige Værdier, for at det kunde hjælpe til at øge Forstaaelsen af det aandelige Liv i Nutiden. I den Forbindelse pegede han især paa den ældre kirke-

lige Arkitektur, ligesom han, til Styrkelse af Menighedssangen, gerne vilde have Folk interesseret i den gamle Kirkemusik; han var i saa Henseende en Forløber for Thomas Laub. »Dersom vi,« udtalte han 1852 paa Roskilde Konvent, »havde en gammel Kirkemusik med nationalt Præg, burde den vistnok fortrinsvis fremdrages, men da en saadan mangler, henleder jeg Opmærksomheden paa den italienske, thi Italienerne har i Kirkemusikken ikke blot været vore, men ogsaa Englændernes og Tyskernes Læremestre.«

Fengers Forslag faldt i god Jord, og 1853 holdt Selskabet sit første offentlige Møde i Universitetets Festsal. Der var ca. 500 Deltagere; Professor Høyen holdt Foredrag om kirkelig Kunst, og den nystiftede Cæciliaforening sang Kompositioner af Palestrina. Den næste Sammenkomst holdtes i Sorø, og derpaa de følgende rundt om i Landet, foreløbig navnlig i Stiftsstæderne. Fenger talte ofte ved dem, især om lokale Helgener.

Under et Besøg i Skaane i 1848 var Fenger bleven særdeles vel modtaget af sine svenske Kolleger, og det var derfor kun naturligt, naar han i Dansk Kirketidende slog til Lyd for en nærmere Vekselvirkning mellem dansk og svensk Kirkeliv. Til det store nordiske Kirkemøde 1857 i København var han en af Indbyderne, og han forsømte ikke ved Afslutningen under et Besøg i Roskilde Domkirke at fremsætte sit Syn paa de fælles Opgaver, ligesom han ved samme Lejlighed indbød de fremmede til at overvære det kirkehistoriske Selskabs forestaaende Møde i Aarhus.

Formodentlig var der kun faa af dem, som var i Stand til at følge Opfordringen, og da Selskabet lod afholde et Stævne i Forbindelse med det nordiske Kirkemøde 1859 i Lund, blev det for saa vidt en Skuffelse, som mange skaanske Præster, der frygtede Kirkemødets formentlige liberale Tendenser, blev borte fra det hele.

Rimeligvis havde den stærke nationale Stemning, som gjorde sig gældende om ved Midten af det 19. Aarhundrede, øvet betydelig Indflydelse paa den store Tilslutning, det kirkehistoriske Selskab fik, men paa den anden Side maa det fremhæves, at uden Fenger var Resultatet næppe blevet saa udmærket. Den Varme, hvormed han forelagde Sagen i sin Kollegers Kreds, undlod ikke at gøre Indtryk, og naar hertil kommer det energiske Arbejde, han udførte i sin Egenskab af Bestyrelsesmedlem, forstaar man, at selv om han ikke var Formand, var han maaske alligevel Foreningens drivende Kraft i dens første Aar. Han har haft en væsentlig Andel i, at dansk Kirkehistorie er blevet hævet op fra den Askepotstilling, den hidtil havde indtaget.

DAGENS STRID.

Skønt Fenger altid var rede til at anerkende andre Menneskers Kristendomsopfattelse, selv om den ikke paa ethvert Punkt stemmede overens med hans egen, var han paa den anden Side heller aldrig ræd for at rykke i Marken mod dem, der angreb den kristne Tro, eller hvis Meninger syntes ham en Fare for Aandslivets sunde Vækst. I den Strid, som *Jac. Chr. Lindberg* om ved 1830 med saa stor Voldsomhed førte mod de rationalistiske Præster, tog han kun ringe Del; blot ved en enkelt Lejlighed følte han sig kaldet til at tage til Orde.

Stiftsprovst Clausen havde ved Udførelsen af en Daabshandling i Frue Kirke lavet om paa Forsagelsens Ord, hvilket gav Grundtvig Lejlighed til i et lille Skrift (1832) at foreslaa Sognebaandets Løsning og Valgfrihed mellem dobbelte Formularer for Præsterne som en Udvej ud af de liturgiske Vanskeligheder. Professor H. N. Clausen imødegik heroverfor skarpt Kravet om at stille Lægfolket frit overfor Gejstligheden, da den fremdragne Sag i sig selv forekom

ham ganske betydningsløs, og han hævdede i den Forbindelse, at Tanken om og Forsagelsen af en personlig Djævel ikke nødvendigt hørte hjemme i Kristendommen. Hertil kunde Fenger ikke tie, men skrev 1832 i Nordisk Kirketidende (Lindbergs Blad) en Afhandling om Forsagelsen og Exorcismen (Djævlebesværgelsen) i Oldkirken. Han paapegede i den, at Exorcismen, der først træffes i det 4. Aarhundrede, kun er Præstens Ord og intet har med Pagten at gøre, mens Forsagelsen er en Del af Daaben. »Væsentlig bliver jo dog stedse ved vor Daabspagt de Betingelser, paa hvilke den sluttedes, og som udtrykkes i de Spørgsmaal, der tilstilles Katekumenen (Daabskandidaten), og dennes Gensvar. Forandres nu disse Betingelser, og stilles noget andet i Stedet, saa foregive man længe nok, at det nye er bedre, fornuftigere, kristeligere: Den gamle Dabspagt er ikke mere den samme.«

Ulige større var hans Indsats i Kampen for den kirkelige Frihed.

At Fenger var en ubetinget Tilhænger af Sognebaandets Løsning, maatte baade fremgaa af hans Discipelforhold til Grundtvig og hans Stilling til de gudelige Forsamlinger, og i Bestræbelserne for at føre Sagen frem for de raadgivende Provinsialstænder stod han ved Siden af Lindberg i allerforreste Række.

I 1834 havde Lindberg ved Rejser paa Sjælland og Fyn søgt at vække Opmærksomhed for Spørgsmaalet, bl. a. havde han arbejdet paa at vinde Grev Holstein for den. Det var kun delvis lykkedes, idet Greven meget forsigtigt mente, at man foreløbig maatte

se Tiden an. Derimod sluttede de fleste indenfor Broderkonventet sig til Tanken, og de var stemt for, at man burde indgaa med et Andragende til Stænderne, naar disse samledes i Roskilde 1835. Men paa den anden Side vidste de ikke ret, paa hvad Maade de skulde gaa frem, saa meget mindre som Grev Holstein, til hvem de havde slaaet deres Lid, nu viste sig som en højst upaalidelig Forbundsfælle, der mere og mere blev angst for enhver Tale om Frihed. Vel lovede han dem tilsidst at forelægge Petitionen, men samtidig havde han saa mange Indvendinger imod den, at de forstod, at man ikke kunde regne med hans Støtte under eventuelle Forhandlinger i Salen. Tiden gik, mellem Præsterne begyndte der ogsaa at gøre sig Betænkeligheder gældende, og det endte med, at de hverken vidste ud eller ind. Fenger skrev da (i December 1834) ind til Grundtvig om Sagen, og han søgte straks ved et kraftigt Brev at sætte Mod i sine forsagte Venner.

Det hedder heri: »Skal de Kristne kunne komme til Live, vokse og trives i den Møgbænk, en Statskirke for dem altid er, da maa alle Brætterne bort, saa Indretningen i kirkelig Henseende kun bliver ved Indbildningen ... Saaledes er det med mig, at naar man kun vil løse Sognebaandet, da kan man aldrig tilstaa Statskirkens Præster saa megen Frihed til baade at lære og døbe, at jeg skal juble derover, thi de i Sandhed levende Præster trænger højt til al den Frihed, de kan faa, men kan aldrig faa mere, end der tilstaas alle, og har ikke mindste Ansvar for dem,

der misbruger den. Hvad jeg derfor har mod dobbelte Formularer, er hverken den mulige Modsætning mellem dem, der sagtens kan taales i Døden, da den maa taales i Livet, eller den Frihed, de giver, men netop det Baand, de paalægger, der kan være taaleligt, men er dog altid ubehageligt, men skadeligt for Sundhed og Vækst ... Sandt er det, at stod det i min Magt, da indførte jeg hellere i Aften end i Morgen den mest ubegrænsede Frihed i den danske Statskirke, om jeg derfor skulde lastes af alle kristne Præster og kun roses af Professor Clausen.«

Skønt hverken Fenger eller de andre Præster i Broderkonventet var enige med Grundtvig i det Krav om Præstefrihed, som han nu var naaet til at stille, gjorde Brevet sin Virkning, hvad Fengers Svarskrivelse tydeligt viser, og da den kaster et godt Lys over Situationen, skal der her meddeles et Uddrag af den.

»Deres Brev kom i en god Tid, ja netop i Tide. Skænd kun paa os for vor Dorskhed, vi fortjener det, men tro dog ikke, at de sidst forløbne Maaneder er gaaet hen, uden at vi har taget i moden Overvejelse, om der ved Stænderne kunde og burde gøres noget for at faa Sognebaandet løst. Jeg siger, at vi har taget det i moden Overvejelse, men jeg kunde lige saa godt sige i umoden, og det sidste Udtryk har unægtelig været rigtigere end det første. Meningen var den, at vi har tænkt meget derpaa, op og ned, frem og tilbage. Vore Beraadslagningers eller rettere vor Raadvildheds Historie er slet ikke morsom ... Her kun et Par Ord om Hovedstandsningen for Sagens

Fremgang. 1) Vi manglede et Organ til at udtale vor Mening i Forsamlingen og tvivlede om at udrette noget ved en Petitions døde Bogstav. 2) Vi vilde se ret dybt i Tingene og faldt derved i Hullet, som det saa ofte gaar. »Sæt at vi faar Lærefrihed, og Regeringen saa gør dette og hint,« hvad da — med en stor, lang Tankestreg, som saa let bliver til en uendelig Linie, især naar det ikke er ens Hovedstyrke »at tænke«. Dette maa især have traadt Dem i Møde i mit sidste Brev, thi ikke sandt, jeg glemte Nutidens Trang (Sognebaandets Løsning) over Spørgsmaalet om den uvisse Fremtid (de dobbelte Ritualer). Jeg Daare tænkte ikke paa, at er Fuglen fangen, maa den først se at flyve løs af Fuglefængerens Snare. Er den først fri, kan den altid bestemme, enten at flyve tilbage til den gamle Rede, eller den, hvis den mulig er for kvalm, vil bygge sig en anden i Skov eller paa Hede.

»Deres Brev hjalp godt til at lyse op i adskilligt, denne Sag angaaende, og jeg tænkte: Haand paa Værket, gav mig blot et Par Dages Tid til at tænke mig om og skrev saa vedlagte Petition, som jeg i Gaar tog med til Høm, hvor nogle af Omegnens Præster, hvis Stemning for Sognebaandets Løsning er mig bekendt, skulde samles med Grev Holstein i Missionsselskabets Anliggender. Det var virkelig en ganske mærkelig Dag, om hvilken jeg har adskilligt at berette, naar jeg kommer. Grev Holstein erklærede sig, som han alt forhen havde gjort, villig til at overrække Petitionen, men et *levende* Ord for Sagen kan ikke ventes fra hans Læber, dette er Meningen, skønt

han ingenlunde har erklæret det, men blot altid har haft en Mængde Indvendinger, som vi har bestræbt os for at besvare, men eet er jo at have sine Indvendinger mod en Sag besvaret, et andet at tilegne sig den og gøre den til sin egen. Hermed har det hos den gode Greve, hvis jeg ser ret, *lange* Udsigter.

»Da Greven var taget bort, gennemgik vi Præster Petitionen gentagne Gange med den Nøjagtighed, som Sagens Vigtighed udkrævede. De kan nok tænke, at hvert Udtryk blev lagt paa Vægtskaalen, og at meget blev forandret, omstillet o. s. v.«

Da imidlertid Tiden var saa fremskreden, opgav man at samle Underskrifter i stort Tal; kun nogle af Broderkonventets Medlemmer satte deres Navne under Andragendet, som derpaa blev overgivet til Grev Holstein til videre Besørgelse.

Petitionen fik en krank Skæbne. Uagtet Fenger og Lindberg virkede baade mundtligt og skriftligt for den blandt Stændermændene, og Fenger bl. a. satte sig i Forbindelse med Formanden, Professor Schou, hvem han kendte noget til, og skønt den støttedes ved et lignende Andragende fra Fyn og Langeland, vedtog Forsamlingen med 56 Stemmer mod 5 slet ikke at behandle den, da den var indgivet for sent.

Først i 1838 lykkedes det at komme Roskilde Stænderforsamling i Tale, og Fenger var da atter fremme i den første Linje. Med Lindberg havde han lange Forhandlinger om den Ordlyd, et Andragende burde have, men det var ikke de to Mænd muligt at naa til Enighed, da Lindberg nu ikke blot vilde have Sogne-

baandets Løsning paa Dagsordenen, men ønskede samtidig at stille Krav om fuld Præstefrihed. Til sidst bøjede Lindberg sig saa vidt, at han kun vilde forlange Ret for Præsterne til at forkynde Ordet i Overensstemmelse med Skriften og til at forvalte Sakramenterne efter Herrens Indstiftelse, men heller ikke dette kunde Fenger og hans Venner billige, idet det syntes dem at være det samme paa en anden Maade, og der derved aabnedes Adgang for alle Slags Meninger. Følgen blev, at Lindberg ved Overretsassessor Algreen-Ussing indgav en særlig Petition, mens Fenger sammen med 7 andre Præster i Broderkonventet og Gunni Busck ved Etatsraad Treschow kun androg om Løsning af Sognebaandet.

Denne Gang nedsatte Stænderforsamlingen et Udvalg til at behandle Andragenderne. Resultatet af dets Forhandlinger blev, at det fraraadede Lindbergs radikale Krav; derimod anbefalede det at løse Sognebaandet ved Konfirmation og Altergang, men ikke ved Daaben. Da Sagen imidlertid kom for i Salen, viste det sig, at de gamle, konservative Synspunkter var de stærkeste; med 38 Stemmer mod 35 vedtog man, at alt skulde forblive ved det gamle.

Biskop Mynster var naturligvis meget misfornøjet med de vestsjællandske Præsters Optræden. Allerede i 1834 kunde han med tydelig Adresse til dem skrive til Provst Engelbreth: »Hvad der bedrøver mig, er, at der endnu gives unge Præster, af hvem man vår berettiget til at vente noget mere, der ligesom stormer til og erklærer Samfund med Lindberg, uagtet det

gamle Ord dog siger: Noscitur a socio (Man kendes paa sin Omgang).« Ved en Visitats 1836 i Høve besluttede Vennerne at prøve en Forhandling med Biskoppen, og Fenger blev valgt til deres Ordfører. Mynster erklærede imidlertid rent ud, at en Løsning af Sognebaandet i hans Øjne vilde være en stor Ulykke, og han benægtede, at der var Præster, som nu afveg fra Ritualet, saa de sammensvorne opnaaede intet hos ham.

Roskilde Konvent viste sig mere frisindet end Stænderforsamlingen; det gav sig til Kende ved Forhandlingerne om Baptistbørnenes Daab. I 1845 fik Fenger nedsat en Komite til Overvejelse af denne Sag, og han foreslog at andrage Regeringen om ikke at anvende Tvang. Under Debatten udtalte han som sin Mening, at naar Mennesker frasagde sig Fællesskab med Kirken, havde den ikke mere nogen Ret over dem og deres Børn. Frelseren indbød de smaa til at komme til sig, men vilde aldrig øve Tvang mod deres Forældre. Den virksomste Maade at bekæmpe Baptisterne paa var at give dem fuld Religionsfrihed, da det ydre Tryk, der nu holdt dem sammen, derved vilde blive ophævet.

Konventet sluttede sig til Fengers Betragtninger, men Flertallet ønskede alligevel ikke at indsende noget Andragende, da det mente, en Resolution maatte være tilstrækkelig til at angive Forsamlingens Anskuelser. Aaret efter var man imidlertid blevet anderledes til Sinds, thi da Fenger paa Sommermødet i Roskilde havde holdt et Foredrag om Religionsfrihed,

og et Udvalg var blevet nedsat til at overveje Forholdene, vedtog Konventet at indgaa til Regeringen med Forslag om, at al Straf for religiøs Propaganda maatte bortfalde. Efter at Fenger som Formand havde haft en Audiens hos Christian VIII for at sætte ham ind i Sagen og stemme ham velvillig for dens Gennemførelse, blev Petitionen indsendt det følgende Aar. Men inden der kunde ske noget, kom de store Begivenheder i 1848, og med Grundloven indtraadte en helt ny Situation.

Denne blev naturligvis stærkt drøftet paa Konventets Møder, og især var man meget optaget af, hvorledes det fremtidige Forhold mellem Stat og Kirke skulde ordnes. Fenger holdt paa, at Diogenes' Ord til Alexander: »Gaa af Vejen, saa Solen kan skinne paa mig,« her burde bringes i Anvendelse: De borgerlige Myndigheder maatte ikke blande sig i Menighedens indre Anliggender, men Lægfolket skulde have Ret til at søge hen til den Præst, det ønskede — med andre Ord, i en Løsning af Sognebaandet saa han ogsaa en Løsning af de fleste kirkepolitiske Problemer. Det følger derfor af sig selv, at han varmt tog Parti for Præsterne Birkedal og Viborg, da de fik en ministeriel Irettesættelse, fordi de (1851) i Stige, udenfor deres Pastorater, havde talt mod Baptisterne. Han fandt det sørgeligt, at kristne Præster skulde staa med bundne Hænder og trættes om Sogneskel fremfor at kæmpe mod den fælles Fjende, thi det var langt mere fornødent at raabe »Vaagn op!« end »Vær ro-

lig!« »Jeg glæder mig, hver Gang nogen rejser sig af Sædet og siger et levende Ord,« udtalte han.

Den store Anseelse, som Fenger nød i alle Kredse, bevirkede ret naturligt, at han blev udnævnt til Medlem af den 1853 nedsatte Kommission, som skulde gøre Forslag til Ændringer i Kirkeforfatningen. Nogen særlig Tilfredsstillelse ved Arbejdet her følte han dog ikke, og han var meget misfornøjet med den langsommelige Forretningsgang. I det store Spørgsmaal om Kirkeforfatning stod han vaklende og endte tilsidst i det Standpunkt, at vi allerede havde en saadan. Derfor saa han helst en Nyordning udskudt, til Præster og Menigheder engang i Fremtiden var blevet vaagne nok til at kunne udnytte den paa rette Maade; saa længe dette ikke var Tilfældet, vilde ingen ydre Regler være i Stand til at fremme det aandelige Liv. Paa den anden Side mente han, at Kirken ikke i sine indre Anliggender burde være prisgivet Staten, og han foreslog derfor en raadgivende Repræsentation. Dette blev vedtaget af Flertallet, mens et Mindretal holdt paa et lovgivende Bisperaad.

Fenger har næppe med nogen synderlig Glæde arbejdet for denne Sag, men de til Forslaget knyttede Bestemmelser om Løsning af Sognebaandet og frivillige Menighedsraad maatte dog bidrage til at øge hans Interesser for den. Derimod var han ivrig for at skaffe Sekterne (Dissenterne) de bedst mulige Kaar, og han kæmpede mod al Skoletvang og -Mulktering, da kun Hjemmenes Tillid og ingen ydre Magtmidler

kan skabe de rette Undervisningsforhold. Det kan ligeledes nævnes, at han stillede Forslag om Anerkendelse af borgerligt Ægteskab, og om at Præsterne fritoges for at vie fraskilte.

Resultatet af Kommissionens Forhandlinger blev som bekendt magert; dog vedtog Rigsdagen 1855 Lov om Sognebaandets Løsning og Indførelse af borgerligt Ægteskab.

Der har til vore Dage indenfor grundtvigske Kredse været forskellige Opfattelser af, hvad der skal forstaas ved kirkelig Frihed. De var, som vi har set, allerede til Stede i 1830erne, da Fenger og Lindberg var uenige i Præstefrihedsspørgsmaalet, og i 1850erne gjorde de sig atter kraftigt gældende. Paa Sydsjælland blev der stiftet en »Forening for kirkelig Frihed«, som under Ledelse af sin Formand, Bager Knudsen i Tornemark, ved Afholdelse af offentlige Møder søgte at paavirke Stemningen til Gunst for Præsteløftets Afskaffelse eller Ændring. Mod dette optraadte Fenger stærkt; baade paa selve Møderne og i Roskilde Konvent tog han til Orde saavel mod nye som gamle Venner, der efter hans Mening havde alt for yderliggaaende Anskuelser, ligesom han ved Artikler i Dansk Kirketidende hævdede sit tidligere Standpunkt. For ham var den egentlige Frihed erhvervet ved Sognebaandets Løsning; men bortfaldt Præsteløftet, vilde den aandelige Enhed i Folkekirken gaa tabt, og selv en Folkekirke maatte have en Bekendelse. Vel troede han ikke meget paa Nytten af at binde Præsterne med stramme Baand, men han mente,

at de, der frivilligt aflagde et Løfte paa de gamle Symboler, maatte mene noget dermed.

At der var Forskel paa den kristne Menighed og Folkekirken, forstod Fenger meget vel; hvad han udtalte sig om, var kun Forholdene i den sidste. Men han holdt for, at hvis den skulde bevares, var det umuligt at indføre ubegrænset Ritualfrihed, da dette vilde føre til dens Opløsning. Om den alligevel engang vilde gaa til Grunde, var en Sag for sig, men han vilde i alt Fald ikke være med til at arbejde paa det.

Som man ser, er de Synspunkter, Fenger gjorde gældende, stadig ikke uden Interesse i vore Dages kirkepolitiske Forhandlinger.

KONVENTSSALMEBOGEN.

Den evangelisk-kristelige Salmebog sang paa sit sidste Vers. Dog havde den endnu adskillige Tilhængere i de rationalistisk og humanistisk prægede Kredse, for hvilke Tanken om Dyd og Pligt i Forbindelse med Troen paa en algod Gud maaske nok udgjorde Religionens Kærne, og paa Landet havde man mange Steder i Sløvhed affundet sig med den, ja syntes vel endog ganske godt om dens Rimerier, der i alt Fald ikke gik højere, end at enhver nemt kunde fatte dem. Paa en vis Maade var Salmebogen fuldtud ortodoks, for saa vidt den intet benægtede af den kristne Tro, men paa den anden Side var mange »østerlandske« og »mystiske« Udtryk strøget, for at de ikke skulde vække Forargelse hos moderne Aander, og Hovedvægten var lagt paa Skildringen af det ærbare Liv, som Menneskene skal føre, og hvortil Jesus baade ved sit Liv og sin Død vil hjælpe dem. Kom saa hertil, at de gamle Kærnesalmer af Kingo og Brorson var udvandet til Ukendelighed, saa de havde tabt al deres oprindelige Skønhed og Kraft, og at der intet

var ved de nye Digteres Frembringelser, forstaar man, at det ikke er med Urette, at denne Salmebog er bleven betegnet som den sletteste, Danmark har haft. Det er egentlig ganske ubegribeligt, at en Mand som Mynster kunde blive ved at holde paa den.

Saavel indenfor de gudelige Forsamlinger som i den grundtvigske Lejr var man naturligvis meget misfornøjet med den, baade fordi man elskede de gamle Salmer af Kingo og Brorson, og fordi man savnede et Udvalg af især Grundtvigs og Ingemanns Digtning. Selv i ret ukirkelige Kredse var der ved at rejse sig en Stemning imod den, om end det her nærmest var æstetiske Grunde, der gjorde Udslaget; den Slægt, der var opvokset med Øhlenschlägers Digtning, kunde umuligt i Længden føle sig tilfredsstillet ved det 18. Aarhundredes jordbundne Vers.

At Fenger søgte at modarbejde den evangeliskkristelige Salmebog, saavel ved at fremdrage de halvglemte Salmer fra gammel Tid som ved at lære sin Menighed de nye, der især stammede fra Grundtvigs Værksted, er allerede omtalt, og som han virkede mange andre unge Præster rundt om i Landet. Ikke sært, at der under disse Forhold fremkom stedse stærkere Ønsker om at faa en ny Salmebog, der ikke blot kunde bringe Kingo og Brorson til Ære igen, men ogsaa tog Hensyn til den senere Tids kristelige Toner.

1840 blev der i Viborg Stænderforsamling stillet Forslag om en ny Salmebog, og da den i 1839 nedsatte Ritualkommission nu ogsaa havde haft Sagen til Betænkning, opfordrede Regeringen den til at udar-

bejde et Tillæg til den gamle. Følgen blev, at Mynster paa Kommissionens Vegne 1843 udsendte et saadant, indeholdende 36 Salmer, deraf 1 — een — af Grundtvig.

Men det tilfredsstillede naturligvis ingen, og da det nu ikke kunde ventes, at Myndighederne foreløbig vilde foretage sig videre, greb Grundtvig ind, idet han, for dog at hidføre et Resultat, besluttede selv at udgive en Salmesamling.

For at denne kunde blive saa folkelig som mulig, henvendte han sig til sine nærmeste Præstevenner, Rørdam, Busck og de to Fengere, og bad dem om at opgive ham de Salmer, baade nye og gamle, som de mest savnede i Kirken, og som — for de gamles Vedkommende — havde staaet deres Prøve i Menighederne. Hertil var de alle villige, ligeledes til at deltage i Udgifterne ved Trykning og Udsendelse.

At det var Grundtvig, der kom til at præge dette Samarbejde, er ganske naturligt, men de andre gjorde dog selvstændigt deres Opfattelser gældende. Grundtvig var noget betænkelig ved Ingemanns Salmer, de syntes ham ikke dybtgaaende nok, og heller ikke var han sikker paa, hvor yndede de var. Han spurgte derfor Ferdinand Fenger, men denne tog kraftigt sin Vens Parti og oplyste Grundtvig om, at de af Ingemanns Salmer, der var kommen ud blandt Folk, f. Eks. »Nu ringer alle Klokker mod Sky«, blev sunget overalt paa Egnen. Netop den barnlige Tone i dem tiltalte Fenger, derfor vilde han ogsaa gerne have »Julen

har bragt velsignet Bud« optaget, men det satte hans Broder Peter sig imod, fordi den var for Børn!

Arbejdet blev afbrudt ved Grundtvigs Rejse til England i 1843. Forinden overgav han det samlede Materiale til Fengerne, for at de kunde bearbejde det i Forening med Gunni Busck og deres yngre Broder Theodor. Ved sin Hjemkomst indkrævede han saa deres Betænkning, men den huede ham ikke. Han bebrejdede dem, at de efter de gudelige Forsamlingers Smag havde lagt for megen Vægt paa de gamle, halvt lutherske, halvt pietistiske Salmer, mens han selv vilde tilbage til de apostolske Toner, og han erklærede, at han efter dette ikke kunde samarbejde med dem; vilde de udgive en Salmebog paa egen Haand, havde han intet derimod, og de maatte ogsaa gerne benytte hans Samlinger dertil; kun kunde han ikke deltage i Arbejdet.

Den paatænkte Salmebog blev saaledes skrinlagt. Heller ikke førte det til noget, at Københavns Præstekonvent nedsatte et Udvalg, hvori bl. a. Grundtvig fik Sæde, til at udarbejde en Samling. Resultatet blev (1845) et Prøvehæfte, men det blev underkendt af Konventet, og saa var man lige vidt igen.

Da tog Roskilde Konvent fat. Paa Forslag af Hammerich blev der 1846 udpeget en Salmebogskomité, der kom til at bestaa af Forslagsstilleren, Pastor Kolthoff, København, og Ferdinand Fenger; den skulde gøre et sidste Forsøg. Samarbejdet i Komiteen vanskeliggjordes en Del ved, at Kolthoff næste Aar blev

afløst af Provst Pram Gad, København, der nærmest var Tilhænger af evangelisk-kristelig Salmebog, mens Hammerich og Fenger stod paa den anden Side. For Resten gik man grundigt til Værks, idet man saavel undersøgte de gamle originale Salmer som senere Tiders Omarbejdelser, og ved at hente Materiale baade fra Oldkirken, Reformationsaarhundredet og Nytiden søgte man at lade de forskellige Perioders kristelige Sang komme til Orde, for at den kommende Samling kunde blive saa righoldig som muligt. Men herunder maatte man ogsaa tage Hensyn til den evangelisk-kristelige Salmebog og benytte mange af dens Numre; henved Fjerdedelen blev man nødt til at tage fra den. Da Hammerich og Pram Gad begge boede i Hovedstaden, blev det særlig dem, der forhandlede sammen, og det holdt tidt haardt for dem at blive enige. For at naa til et Resultat maatte de derfor lempe sig efter hinanden, og Følgen var, at mange af de gamle Salmer blev omlavet efter Pram Gads Smag, »pramgadiseret«, som man sagde, og da paa den anden Side ligeledes Hammerich maatte forlange sit Standpunkt respekteret, endte man i et Kompromis, der ikke ret tilfredsstillede nogen af Parterne.

Fenger tog, saa ofte han havde Lejlighed, Del i Drøftelserne, og at han stod paa Hammerichs Side i Tovtrækningen med Provsten, siger sig selv. Som den mest tonekyndige af Komiteens Medlemmer blev det naturligt ham, det tilfaldt at forhandle med Komponisten Berggreen angaaende Samlingens musikalske

Side. Det var ikke altid let, da Berggreen tidt forlangte Teksterne ændret af Hensyn til Melodierne. Fenger opponerede selvfølgelig kraftigt imod en saadan Vandalisme, men blev alligevel i nogen Maade nødt til at bøje sig, paa samme Vis som Hammerich overfor Pram Gad, men Resultatet blev rigtignok, at adskillige af Salmerne, ogsaa som Følge af den musikalske Sagkundskabs Krav, kom til at fremtræde i en ret vanskabt Skikkelse.

Arbejdet sinkedes en Del ved, at Hammerich i Krigsaarene var borte ved Hæren som Feltpræst, saa først i 1850 var man naaet saa vidt, at man kunde fremlægge et Udkast paa 546 Numre for Konventet. Endnu hengik et Par Aar, hvori der blev indhentet en Mængde Betænkninger fra forskellige Kanter af Landet, men endelig i 1853 indgav Udvalget i Konventets Navn et Andragende til Ministeriet om at faa den nye Salmebog autoriseret.

Mynster var ikke villig til at anbefale dette; derimod støttedes Ansøgningen ved en Adresse af danske Præster, foranlediget af Ferdinand Fenger og forfattet af Otto Laub. Ved Mynsters Død (1854) fjernedes imidlertid den største Hindring, og Ministeriet lod nu Sagen gaa til Kirkekommissionen, der raadede til at bede Ingemann gennemgaa Samlingen og lægge sidste Haand paa Værket.

Ingemann var ikke glad for dette »aandelige Lappearbejde«, men sagde alligevel ja, og efter en lemfældig Bearbejdelse fra hans Side, hvorunder han især raadførte sig med Fenger og Zeuthen, blev ende-

lig den nye Salmebog approberet til Indførelse i de Kirker, hvor man maatte ønske den (1855). »Roskilde Konvents Salmebog«, i hvis besværlige Tilblivelse Fenger havde haft saa stor en Andel, betegnede et stort Fremskridt fra den evangelisk-kristelige, om end der paa den anden Side ogsaa kunde indvendes adskilligt mod den, fordi den i visse Henseender lod meget tilbage at ønske. Det saa Fenger godt: At Kingos og Brorsons Salmer stadig smagte for meget af det 18. Aarhundredes Omlavninger, var ikke ikke efter hans Sind, og at den rationalistiske Tids Digtere endnu var alt for stærkt repræsenteret paa Grundtvigs Bekostning, kunde han naturligvis heller ikke billige.* Alligevel var han glad for det opnaaede Resultat, fordi han mente, at der dog nu var givet den danske Menighed et langt bedre Udvalg af Kirkens Salmeskat, end den hidtil havde haft.

Medens Salmeforhandlingerne stod paa, havde man rundt om i Landet ved Møder og Sammenkomster benyttet forskellige mindre Sangbøger, f. Eks. havde man mange Steder anvendt Københavns Konvents Prøvehefte. Ved Juletid 1845 og til Paasken og Pinsen 1846 udgav Fenger sammen med sin Broder Theodor nogle smaa Samlinger; de var hver kun paa gennemsnitlig en 40 Numre, men til Gengæld var Indholdet lødigt, og mange af de Salmer, som siden kom til at høre til den danske Menigheds kæreste, forelaa her trykt for første Gang. Det gælder saaledes Grundt-

* 1859 udgav han et Tillæg paa 124 Numre, hovedsagelig repræsenterende Grundtvigs Salmer.

vigs »I Nazareth der var saa smukt«, »Sov sødt, Barnlille«, »Som Foraarssolen morgenrød«, »Sin Vogn gør han af Skyer blaa«, »Apostlene sad i Jerusalem« o. a.

Ogsaa fra sin Ven Ingemann fik Fenger naturligvis originale Bidrag. Ganske vist var Ingemann i Begyndelsen lidt betænkelig, da han fik Opfordring til at sende Sange til Samlingen, fordi han havde faaet det Indtryk, at han ikke maatte anvende sin egen Udtryksmaade, men ligesom skulde skrive med ført Pen, og Fenger maatte i et Brev (Januar 1846) rette denne Misforstaaelse. Det hedder heri: »Jeg vilde tværtimod bede Dem skrive i Deres egen Stil, idet jeg anmoder Dem om at give os nogle af Begivenhederne i Passionen eller Paasken som *Kæmpeviser* eller, for at bruge et almindeligere, men ikke saa træffende Udtryk, som Romancer. Jeg vilde bede Dem vise Vorherre og hans Apostle samme Tjeneste, som De har vist Cort Adler og Chr. Barnekow, nemlig at fortælle deres Heltegerninger i Vers, som tiltaler det danske Folk.« Som et Eksempel til Efterfølgelse vedføjer han i Brevet en Sang, han har faaet af Grundtvig: »O hør det, Thomas, og tro det dog«. Resultatet blev tre Digte fra Ingemann; de var dog ikke ret betydelige, og det har formodentlig været Aarsagen til, at Fenger ikke bad ham om Bidrag til Pinseheftet, men nøjedes med deri at optrykke nogle af hans allerede forhen udgivne Salmer.

Disse Smaasamlinger, som de to Brødre udsendte, vakte megen Opmærksomhed, og de bidrog utvivlsomt deres til i videre Kredse at bane Vej for den ny

Tids Toner, men de var dog blot at betragte som Surrogater og skulde kun være en Mundsmag paa det, Menigheden kunde vente med en kommende Salmebog. Derfor fulgte det af sig selv, at de atter maatte træde i Baggrunden ved dennes Udgivelse, men at de i 1840erne havde en Mission at udføre, kan ingen nægte.

HØJE-TAASTRUP.

I en Artikel i Kirkehistoriske Samlinger om vore gamle Kirkebøger skriver Fenger bl. a.: »Naar Præsten i Herfølge efter at have udført en Forretning i sin Kirkebog tilføjer: »Gud give, jeg var bleven i Haarløv,« saa indeholder disse Ord en Advarsel mod den altid temmelig store, men i vore Dage voksende Lyst til Forflyttelse, som ytrer sig hos Gejstligheden ... Præsten i Haarløv tænker slet ikke paa, at han for en Forøgelse af sine Indtægter hengiver sin tidligere Virkekreds, den Kreds, som han kendte, og den ham. Han træder ind i nye Forhold og ved ikke i dem at finde sig tilrette. Han savner det gamle, og Pengene er ham ingen Erstatning herfor.«

Efter en saadan Udtalelse skulde man ikke have ventet, at Fenger selv vilde flytte fra Lynge. Hans store Børneflok og de betydelige Udgifter, hans omfattende Virksomhed gav Anledning til, bevirkede imidlertid, at han hen ved 1850 begyndte at se sig om efter et større Kald, og efter forgæves at have søgt

Fakse og Taarnborg (ved Korsør) blev han 1854 kaldet til Sognepræst i Høje-Taastrup.

Her kom han straks til at bygge nyt Stuehus, skønt det gamle kun var fra 1828, og mens det stod paa, maatte Familien anbringes hos Slægt og Venner eller lejes ind i Byen. I Laden opdagede han et Par Indskrifter fra 1668; de skyldtes en af hans Formænd. »Partim posteris nati sumus« (Vi er til Dels født for Efterslægtens Skyld) og »Non sic olim« (Saadan var det ikke fordum) stod der, og det gav efter Fengers Mening Udtryk for det Samfundssind, som havde besjælet den gamle Bygherre. Selv vilde han ogsaa gerne som sin Forgænger sætte en Inskription over sit Byggeri. Han tænkte først paa at anvende sit Valgsprog, Kingos Ord: »Jeg er tilfreds med mine Kaar og stoler paa mit Fadervor«, men det opgav han, da han syntes det mindre passende at bruge det over det store Hus, og han nøjedes derfor med kun at anbringe Aarstal. Men i en af Stuerne vilde han dog have en lille Marmorplade med Inskription, og han bad da Ingemann om et Vers, der baade kunde minde om deres gode Naboskab i 21 Aar og samtidig give Eftertiden »en og anden god Tanke, som vi begge kan hjælpe paa Vej fra Slægt til Slægt«.

Ingemann var straks villig og skrev følgende:

Til Hustavle blev jeg her indsat
med Tak til Gud for den bedste Skat,
for Livet, som frejdigt bor og bygger
med Herrens Fred under Kirkeskygger.

Gud give, saa længe jeg sidder her,
hans Fred maa lyse med lifligt Skær
til Husets Folk og til kære Gæster
ved alle Aandens og Hjertets Fester;
som Julestjernen ret aldrig slukkes,
og Solen danser ved Paaskegry,
saa kommer hver Pinsemorgen paa ny
den Aand, ved hvem Guds Himmel oplukkes.

Det er for Resten ikke umuligt, at Fenger tidt har haft lignende Tanker som den gamle Præst i Herfølge, thi af aandeligt Liv var der ikke meget i hans nye Kald. »Mange af Sognebeboerne interesserer sig mere for Københavns Torvepriser end for Herrens Ord. Kroen beser de hver Dag indvendig fra, men Kirken udvendig fra,« skriver han ret mistrøstigt, og naar en Værtshusholder paa Egnen, der som forhenværende Slagter og Borger i Hovedstaden optraadte med en Blanding af Prangeren og den pæne Mand, sagde til ham: »Jeg kan sige Dem, Hr. Pastor, at Deres Tiltrædelsesprædiken er falden i møjet god Jord,« saa skulde det vistnok ikke tages helt efter Bogstaven.

For at faa Tag i Folk forsøgte han at samle de unge til folkelige Møder med Foredrag og Sang, ligesom han holdt Bibellæsning i Skolerne, og lidt efter lidt begyndte Kirkegangen at bedres. Det kom nu ingenlunde af, at Fenger talte sin Menighed efter Munden, tværtimod kunde han ved given Lejlighed anvende ret stærke Ord overfor den. I sine Ligtaler f. Eks. var

han ikke ræd for at nævne Tingene ved deres rette Navn, og tidt sagde han ved Begravelserne et borgerligt Ord, navnlig om den ogsaa paa denne Egn stærkt udbredte Hang til stærke Drikke. Det vakte naturligvis ofte megen Uvilje hos Følget, og engang hændte det, at en Slægtning af den afdøde bagefter kom hjem til ham i Præstegaarden og overfusede ham. Fenger mærkede imidlertid, at han var beruset, og sagde til ham: »De tager fejl, naar De tror, De i den Tilstand kan komme og foreskrive mig, hvad jeg skal sige. For Resten kan jeg lugte, at det netop var en Tale for Dem.« Maaske var det disse kraftige Ord, der bevirkede, at den paagældende Mand siden blev en stadig Kirkegænger og Præstens gode Ven.

Fenger kom dog aldrig til at føle sig hjemme i Taastrup paa samme Maade som i Lynge. En Glæde for ham var det derfor, at han ogsaa paa sin nye Egn kunde samles med Embedsbrødre, der om end ikke enige i alt, dog stod paa den samme Kirkegrund. Til det Konvent, der saaledes kom i Stand, hørte bl. a. hans Broder Peter, der 1855 var bleven Præst ved Frelsers Kirke paa Christianshavn, Gunni Busck, der nu sad i Brøndbyvester, Blædel ved Garnisonskirken, Kalkar i Gladsakse, Professor Hammerich o. a. Peter Rørdam, nu i Lyngby, hørte ligeledes med; han livede tidt op i Forhandlingerne ved sine ejendommelige Udlægninger af næste Søndags Tekst. Enkedronning Caroline Amalie fulgte Kredsens Møder med megen Interesse, og af og til deltog Fenger i de private Sammenkomster hos hende, hvor fremragende Mænd som

Grundtvig, Sibbern, Rasmus Nielsen m. fl. kom til Stede og udvekslede Tanker om Tidens Spørgsmaal. Ogsaa i de Møder for theologiske Kandidater, som hans Broder lod afholde i København, tog han Del og indledede da tidt en Diskussion om et eller andet kirkeligt Anliggende.

Det følger af sig selv, at Fenger med Glæde saa Grundtvigs Højskole paa Marielyst blive til, og at han varmt støttede en Indsamling til den, ligesom han gjorde, hvad han kunde, for at skaffe den Elever fra sit Sogn. Hans Svigersøn Grove blev dens første Forstander.

Kun faa Aar blev det Fenger forundt at virke i Taastrup. Ganske vist havde han et ypperligt Helbred og var tilsyneladende en ualmindelig kraftig Natur, der kunde byde sig allehaande Anstrengelser, uden at det gjorde ham noget, men bag alt det lurede den gamle Familiesygdom, som blandt andre ogsaa havde lagt hans Fader i Graven, og den skulde nu ramme ham. Under et Konvent i sin egen Præstegaard, hvor man iøvrigt havde debatteret Spørgsmaalet om Præstefriheden, blev han i 1859 pludselig truffet af et Slagtilfælde, der i den Grad svækkede ham, at han ikke mere var i Stand til at bestride sit Embede, men maatte holde Kapellan. Det var tungt for den før saa arbejdsomme Mand at være lænket til Seng og Sygestol uden at kunne tage sig noget rigtigt for, thi uagtet han ikke mistede sine Aandsevner helt, men nok i nogen Maade kunde følge med i, hvad der foregik, blev han dog meget sløvet af

Sygdommen. At Sindet under disse Forhold kunde blive tungt, er let at forstaa. Vel bedredes hans Helbred efterhaanden en Del, og han begyndte selv at nære Forhaabninger om igen at kunne røgte sin Gerning, men den 9. Maj 1861 fik han et Tilbagefald, der var saa alvorligt, at han maatte gaa til Sengs, og Dagen efter døde han.

Begravelsen fandt Sted under overvældende stor Deltagelse — et Vidnesbyrd om, hvor meget Fenger havde betydet. Ikke mindre end 37 Præster var kommet til Stede, og foruden en stor Skare af Sognets Folk var der mange fra København, fra Lynge-Broby og andetsteds, som var mødt frem for at vise den ansete Præst den sidste Ære. I Hjemmet talte Peter Rørdam, i Kirken Peter Fenger, Professor Hammerich og Kapellanen, Pastor Sørensen.

Ved Roskilde Konvents Sommermøde samme Aar mindedes Formanden, Dr. H. C. Rørdam, Hammer, Fenger med Tak og Paaskønnelse for den Gavn og Glæde, som denne Forsamling i saa mange Aar havde haft af ham. Han fremhævede hans aabne Sind og levende Interesse for den danske Kirkes Anliggender og pegede paa, at det for ham altid var *Livet*, det kom an paa. Konventet vilde, udtalte Dr. Rørdam tilsidst, bevare Fengers Minde i Kærlighed.

Med Ferdinand Fenger var utvivlsomt en af den danske Kirkes bedste Mænd gaaet bort. At han havde været paa Tale som Bispeemne, engang da Lolland-

Falster Stift var ledigt, viser ganske vist kun, at man tiltroede ham administrative Evner, og at han nød almindelig Anseelse, men man kommer ikke uden om, at han var en af sin Tids betydeligste Præster. Vel var han ingen stor og overlegen Aand, og var han bleven Universitetslærer, havde han næppe brudt Videnskaben nye Baner, om end han utvivlsomt vilde have gjort det theologiske Fakultet Ære. I det hele taget kan man sige, at det ikke var nye eller overraskende Tanker og Synspunkter, han fremførte, lige saa lidt som han gav sin Forkyndelse særlige og ualmindelige Udtryk, men hvad han talte om, havde han personligt tilegnet sig, og alle følte, at der bag de varme og indtrængende Ord stod en Mand, man kunde stole paa.

Det var dette, i Forbindelse med hans ualmindelige Handlekraft og hans Evne til at omgaas Mennesker, der førte ham frem i første Række, uagtet han selv ikke gjorde sig Anstrengelse for at komme i Forgrunden. Hans lyse og frejdige Sind vandt ham Venner overalt, selv i Kredse, der ellers ikke stemmede overens med ham i Tankegang, saa det kan siges, at han havde faa eller ingen Fjender, skønt han aldrig var ræd for at tage Bladet fra Munden og kæmpe for sine Meningers Ret. Med sit livlige Væsen og sin vindende Personlighed var han som skabt til at blive et samlende Midtpunkt, saa det var ikke sært, om han kom til at spille en fremtrædende Rolle baade i Konventer og andetsteds. Han var utvivlsomt i Besiddelse af nogle af de Egenskaber, en Fører bør have,

for saa vidt som han baade besad en fast Vilje og betydelige Forhandlingsevner.

Naar Roskilde Konvent, der rummede saa mange Afskygninger, og hvis Medlemmer ingenlunde stod hinanden nær i Anskuelser, alligevel kom til at øve en ikke ubetydelig Indflydelse paa den kirkelige Udvikling herhjemme, maa Æren herfor i ikke ringe Grad tilskrives Fenger. Den Varme, hvormed han forelagde eller støttede de Forslag, der syntes ham af Betydning for Kirkens og det aandelige Livs Trivsel, undlod ikke at gøre Indtryk i Forsamlingen, og hans Plads i de mange Udvalg vidner om, i hvor høj Grad hans Embedsbrødre vurderede hans Arbejdskraft og Indsigt.

I den almindelige Bevidsthed er Ferdinand Fenger kommen til at staa i Skygge for sin Broder Peter. Forskellige Forhold kan have bidraget hertil. At Peter Fenger baade var ældre og levede længere, og at han var Grundtvigs særlig gode Ven, har sikkert gjort sit, ligesom den Omstændighed at han blev Præst i Hovedstaden ved en af de store Kirker vist heller ikke maa lades ude af Betragtning. Begge Brødre var betydelige Mænd, men det lader sig vanskeligt afgøre, hvem af dem man skal give Fortrinet. De stod trofast ved hinandens Side, enige som de var paa de allerfleste Omraader, og den ene har næppe foretaget sig noget af Vigtighed uden først at have forhandlet med sin Broder derom. Muligt var Peter Fenger med sit noget tunge Sind den dybeste Natur af de to, men det er et Spørgsmaal, om ikke Ferdinand Fenger har

øvet en større Indflydelse, netop fordi han var mere lystseende og derfor havde bedre Betingelser for at omgaas Mennesker og faa dem i Tale. Under alle Omstændigheder kan man sige, at de udfyldte hinanden paa den bedste Maade, og hvad den ene udførte, skete som Regel med den andens Billigelse og Tilslutning.

Det ligger nær at sammenligne Ferdinand Fenger med hans Ven, Peter Rørdam, hvem jo Grundtvig gav Hæderstitlen »den danske Bondepræst«, fordi han havde et sjældent Greb paa at omgaas og tale til Menigmand. Fenger havde en lignende Evne, hvorfor ogsaa — som før omtalt — Ingemann overfor Grundtvig opstillede ham som Rørdams jævnbyrdige. Om han nu var det, og om han helt kunde maale sig med ham, er vel et Spørgsmaal. Rørdams Umiddelbarhed og ejendommelige Djærvhed havde han ikke, men at han paa sin Vis var en lige saa usnobbet Personlighed som han, er ganske sikkert. Begge to gjorde et stort Arbejde for deres Menigheder, begge to var de som trofaste Disciple af Grundtvig levende interesseret i at fremhjælpe Kristendom og Danskhed i deres Sogne, og de anvendte begge to saa nogenlunde de samme Fremgangsmaader. Folkelige og jævne i deres Færd var de altid sig selv, og den gejstlige Højtidelighed, som saa mange af deres Embedsbrødre mente hørte med til en Præsts hele Optræden, laa dem fjernt. De forstod at tage de Mennesker, som de talte til, hvor de stod, og derfor fik de begge Lykke til at gøre en betydningsfuld Indsats, saavel

i de hjemlige Kredse som andetsteds, hvor man sendte Bud efter dem.

Ved Fengers Hjemliv skal der ikke dvæles her,* kun saa meget skal siges, at han med al sin Vennesælhed og Hjertensgodhed var en myndig Husfader, der forlangte Lydighed og Respekt hos den unge Slægt. Under Maaltiderne maatte Børnene spise staaende, og Forseelser mod god Skik og Orden taaltes ikke. Saa længe han havde Tid, underviste han dem selv, og det var kun naturligt, at Sangen i Timerne spillede en stor Rolle. Saavel Grundtvigs og Ingemanns Salmer og Digte som de gamle Folkeviser blev sunget af Hjertens Lyst, og Børnene lærte en Mængde af dem udenad. Under et Præstekonvent bad Fenger en af sine Drenge om at synge den eller den Kæmpevise. »Nej, Far,« svarede han, »det kan jeg ikke, for jeg husker ikke mere end 35 Vers af den!« Det formodes, at Gæsterne ikke beklagede det.

Fenger var utvivlsomt en lykkelig Mand baade i sit Hjemliv og i sin Gerning, og det følte han selv. Ikke saadan at forstaa, at han ikke havde sine mørke Stunder, eller at han ikke kunde synes, at hans Arbejde bar for ringe Frugt, men i sit glade Livssyn havde han en Forbundsfælle, som hjalp ham gennem Vanskeligheder, som andre ikke kunde have saa let ved at klare. Det vil ikke sige, at han var overfladisk, men denne medfødte Frejdighed i Forbindelse med

* Se herom H. P. Barfod: Gamle grundtvigske Hjem III.

hans kristne Tro gav ham en Styrke, der ikke bliver hver Mand til Del. Hans Optimisme var ikke af den sangvinske Art, der lader fem være lige, tværtimod virkede den ansporende paa hans Færd og tilskyndede ham til baade at sætte al Kraft ind paa Løsningen af de Opgaver, han fandt paa sin Vej, og at tage nye op, naar han syntes, det var nødvendigt.

At han udrettede noget, har formentlig de foregaaende Sider vist, og man tør vistnok paastaa, at den, der beskæftiger sig med vor Kirkes Historie i Tiden om ved Midten af forrige Aarhundrede, vanskeligt vil komme udenom hans Navn. Lad saa være, at han ikke var den store Høvding, der gik i Spidsen og brød nye Baner; at være noget saadant attraaede han heller ikke, men der, hvor han een Gang havde taget Stade, udførte han et fortrinligt og betydningsfuldt Arbejde, som baade Venner og Modstandere maatte anerkende.

Den danske Kirke har kun Grund til at frede om hans Minde.

FENGER OG INGEMANN.

En særlig Omtale fortjener Ferdinand Fengers Forhold til *Ingemann*. At de to Mænd havde meget med hinanden at gøre, vil allerede fremgaa af det foregaaende, og nogle gulnede, hidtil uudgivne Breve, som opbevares i den fengerske Familie, bekræfter tilfulde dette. Den korte Afstand mellem Lynge og Sorø bevirkede et nært Samkvem mellem Præsten og Digteren; tidt besøgte de hinanden, og Hjertemennesker og stærkt folkeligt interesseret, som de begge var, sluttede de snart et varmt og inderligt Venskab, der ikke afbrødes ved Fengers Forflyttelse til Høje-Taastrup, men varede Livet ud.

Ingemann satte Tekst til adskillige af de af Fenger fra Udlandet hjembragte Melodier, og Fenger bidrog, som vi har set, meget til at udbrede Kendskab til sin Vens Digte, ligesom han fik unge Komponister, som han kendte, til at sætte Tone til mange af dem.

Sorøskjaldens Forsøg paa ved sine Sange at vække den slumrende Nationalbevidsthed til Live var ret efter Fengers Sind, og navnlig modtog han hans Hol-

ger Danske-Sange med Begejstring. Da Ingemann i 1837 sendte ham Bogen, var den ledsaget af et Brev, hvoraf det meste gengives nedenfor, da det er karakteristisk for den hyggelige og kammeratlige Tone, der raadede mellem de to Mænd:

»Kære Pastor Fenger! Jeg havde forleden et lille Besøg af gamle Holger, og han sang en Vise for mig, som han bad mig skrive op og sende hans gode Ven, »Præsten med Rolandsrøsten«. »Det er en Karl,« tilføjede han, »det er værd at komme med en Vise til, for naar han faar dem paa Tunge, faar de Vinger at flyve med og bliver ikke til Bogorme. Send ham saa min Visebog med det samme, siden du ikke har gjort det før.« Men den Næse til mig vilde han gaaet, men jeg fik i Sinde at give ham en til Gengæld og bemærkede, at det dog kun var det sidste Vers af Visen, der fornemmelig var til »Præsten med Rolandsrøsten«, og deri var der ikke sagt mere til hans Berømmelse, end enhver af hans andre Landsmænd, der kunde sjunge, maatte kunne tilegne sig uden at blive rød. »Saa meget des bedre,« svarede den gamle, »ellers sang han jo ikke Visen, og hvad skulde han saa med den?« ...«

Visen, som Ingemann taler om, og som medfulgte, er den kendte »Holger Danskes Sang i Hjemmet«: »Nu vaagner Holger Danske«, hvor sidste Vers henvender sig direkte til Fenger:

Hos dig, som ærligt tænker
og handler, som du tror,
hos dig jeg glad mig bænker
og synger ved det Bord.
Med mig du Danmark priser,
det gamle og det ny;
syng Holger Danskes Viser
i Danmarks Morgengry.

I sit Takkebrev skriver Fenger om Morgensangen, at han af Hjertet synger den og søger at lære den til den unge Slægt, »som vil træde frem i Danmark og slaa Knappenaalsheltene i Kvas«, og han fortæller, at han allerede har prøvet paa at gøre den bekendt for flere.

For at forhindre de gamle Folkeskikke fra at uddø skrev Ingemann 1842 nogle »Folkedanseviser« til Kæmpevisetoner; Hensigten var saa at faa Almuen til at bruge dem ved Gilderne, og hertil haabede han, som han skriver til Grundtvig, især paa Bistand af »Fenger og slige lystige Karle, der baade kan tale og synge med den virkelige Tunge for Folkehjertet«. Viserne slog dog ikke rigtig an, om end de enkelte Steder blev benyttet, f. Eks. i Mern; det samme gjaldt Ingemanns Sange om de danske Byer, skønt Fenger ved Konventerne sang dem for sine Præstebrødre.

Efter Treaarskrigen ønskede Fenger en Mindetavle over Sognets faldne ophængt i Lynge Kirke, og han bad sin Ven om at forfatte Indskriften. Den kom til at lyde saaledes:

For Danmarks Folk og Konge tro de stred,
og de har Krav paa herligt Eftermæle;
de gik med Sang i Døden for vor Fred.
Gud lønne dem og glæde deres Sjæle.
Paa helligt Sted skal deres Navne staa,
de ihukommes skal i Folkets Bønner.
Gud lade gamle Danmark ej forgaa,
mens danske Mødre føder Heltesønner.

Ingemann var en stor Børneven, og under sine Besøg i Præstegaarden havde han jævnlig en af de smaa paa Skødet, alt imens han fortalte morsomme Historier for dem, og det er højst sandsynligt, at den berømte Strofe »Dans, lille Barn, paa Moders Skød« af Salmen »Julen har bragt velsignet Bud« er inspireret ved Madam Fengers Leg med sin mindste. I alt Fald har den skønne Sang sine Rødder i Lynge Præstegaard.

I sidste Halvdel af November 1839 takker Fenger i et Brev Ingemann for to tilsendte Salmer. »De er en Guldmand, kære Ven,« hedder det heri, »skriver saadanne rare Salmer og meddeler dem til os herude. Paa Genklang vil det ikke mangle ... Disse to smaa Salmer smager efter mere. Jeg ved nok, De ikke skøtter om bestilt Arbejde, at De ikke vil opsøge Musen, men foretrækker, at hun søger Dem. Alligevel kan jeg ikke bare mig for at bede Dem om en lille Julevise eller Julesang for Børn af samme Slags som Morgensangene. Naar De vidste, hvor meget Børnene gør af Deres Morgensange — vore begynder ofte paa

dem i deres smaa Senge længe før Dag — saa tror jeg vist, De vilde faa Lyst til at føje en Julesang til Deres andre Gaver. Sig nu smukt med Kingo: »Min Sol, min Lyst og Glæde o. s. v.« Rør nu Tungen, naar Hjertet er rørt, saa skal vi nok sørge for Harpeklangen.«

Ingemann sagde heller ikke nej, og en Maaned efter kunde Fenger igen sende en Takkeskrivelse til Digteren i Sorø. Efter først at have fortalt, hvilket Indtryk hans Mindesang om Frederik VI, som han baade havde lært sine Konfirmander og sunget ved et Gilde, havde gjort paa Bønderne, fortsætter han: »Julen staar for Døren, og mine Børn øver sig stærkt i Julevisen, som Sofie siger saa nydeligt, at jeg uden at lade hende mærke det ret glæder mig over det. Hanne har endnu kun tilegnet sig enkelte Linier af den, naturligvis især dem om Spurven, Duen og det lille Barn. Rundtomkring fra faar jeg Taksigelser for Deres Vise. Jeg beder derfor Dem som rette Ejermand modtage et helt Læs.«

Salmen blev trykt første Gang Aaret efter (1840) i P. Chr. Kierkegaards og Oldenburgs »Tidsskrift for nordisk Theologi«.

At Fenger henvendte sig til Ingemann om Bidrag til de Salmehefter, han og hans Broder udgav, er allerede omtalt i det foregaaende.

1842 udgav den tyske Digter Hoffmann v. Fallersleben en Samling gamle schlesiske Sange med Melodier, optegnet efter Folkemunde, og blandt dem

Jesus-Visen »Schönster Herr Jesus«.* Den kan i Virkeligheden ikke føres længere tilbage end til sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede, men dengang troede man at staa overfor en middelalderlig Sang, og det hed sig, at Pilgrime havde sunget den under deres Vandring op mod Jerusalem. Den vakte meget stor Opsigt i Tyskland og blev hurtig kendt mellem Folk. I 1850 blev den under Titlen »En gammel Korsbrodersang« optaget i Tidsskriftet »Neueste Nachrichten aus dem Reiche Gottes«, og her saa Fenger den.

Baade Ord og Toner gjorde et stærkt Indtryk paa ham, og under et Besøg i Sorø bad han Ingemann

---

* Schönster Herr Jesus,
o Herscher aller Erden,
Gottes und Marien Sohn:
dich will ich lieben
dich will ich ehren,
du meiner Seelen Freud und Kroon.

Schön sind die Felder,
noch schöner sind die Wälder
in der schönen Frühlingszeit.
Jesus ist schöner,
Jesus ist reiner,
der unser traurig Herz erfreut.

Schön leucht die Sonne,
noch schöner leucht der Monden,
und die Sternlein allzumal.
Jesus leucht schöner,
Jesus leucht reiner
als all die Engel im Himmelsaal.

skrive en dansk Tekst til Melodien, som hans lille Datter Johanne spillede for Digteren. Denne blev ligeledes meget betaget af det tyske Digt, og allerede Dagen efter kunde han med »Basse-Dorthe«, der foruden at sælge »Basser« (Hvedebrød) tillige gik med Postsager, sende sin »Oversættelse« ud til Lynge Præstegaard. Det har været en af de sidste Dage i August; thi den 30. kunde Fenger i et Brev til sin Ven takke for »den rare Pilgrimssang, som har glædet mig og vil glæde mange.« Den 8. September stod den trykt i »Dansk Kirketidende«, hvor Fenger samtidig gav de Oplysninger, han var i Stand til, om de tre smaa Vers, der hurtigt vandt overmaade stor Yndest og derfor med Rette fik en Plads i Konventssalmebogen.

En Sammenligning mellem den danske og den tyske Tekst vil iøvrigt vise, at Ingemann, hvad Indholdet angaar, slet ikke har fulgt den sidste, undtagen i ganske enkelte Udtryk; det er alene Tanken om, at Sangen har været sunget af Pilgrime, som har inspireret ham, og derudfra har han da skabt sin berømte »Dejlig er Jorden« og ilagt den en Tankegang, som er det tyske Digt fuldstændig fremmed.

Om det gode Forhold, hvori Ingemann stod baade til unge og gamle i Lynge Præstegaard, vidner ogsaa hans »Børnenes Sang« til Fengers Fødselsdag i 1849. Her aftrykkes et Par af Versene:

Saa kom den dejlige Dag igen,
som aldrig vi smaa skal forglemme!
Og kunde vi flyve til Børnedans hen,
vi blev dog i Dag meget heller hos Fader herhjemme.
— — —
Og nu er Fader en Præstemand,
han sidder iblandt os og synger;
med otte smaa Munde vi kysse ham kan,
den mindste kysser han selv, mens Vuggen han
gynger.

Ved Fengers Bortrejse digtede Ingemann en Salme, som blev sunget ved Afskedsgudstjenesten i Broby Kirke. Første Vers lød:

Herre, du som løfter Sjæle
til din Himmel ved din Aand,
du som giver Aanden Mæle,
sprænger bundne Tungers Baand,
Tak for hvert livsaligt Ord,
her os gennem Sjælen for
fra de Læber, du har givet
Troens Røst og Hjertelivet.

Men selv om Afstanden mellem Præsten og Digteren forøgedes, da Fenger var rejst til Høje-Taastrup, kølnedes deres Følelser for hinanden ingenlunde, og deres indbyrdes Forhold vedblev at være lige hjerteligt. Et smukt Vidnesbyrd herom er Fengers Lykønskningsbrev til Ingemanns 70-aarige Fødselsdag, maaske den sidste Skrivelse, hen sendte ham. Det er

efter hans Diktat ført i Pennen af hans ældste Datter, da han, syg som han dengang var, ikke selv var i Stand til at skrive. Trods Alvoren glimter Fengers gamle Lune alligevel frem mellem Linjerne, og da det heller ikke har været trykt før, skal der bringes et Uddrag af det.

Efter at have mindet om, at han i den lange Række Aar, de har været Naboer og Venner, aldrig er bleven vrantent modtaget, naar han gæstede ham paa Fødselsdagen, udtaler Fenger Haabet om, at det heller ikke maa være Tilfældet nu, da han kun kan være til Stede i Tankerne, idet dog ogsaa andre i Præstegaarden »nikker fra Brevet«. Han fortsætter derpaa:

»Men har jeg opsøgt Dem saa langt borte fra paa Deres Fødselsdag, saa følger det af sig selv, at jeg maa bringe noget med til Foræring. Jeg lukker derfor mine Gemmer op for at finde noget, der kan fornøje Dem. Efter at have søgt forgæves i Skufferne lukker jeg ogsaa min Bibel op, og der er det meget sjældent, at jeg søger forgæves. Saa lad da min Foræring til Dem være Esaias' 40. Kapitel 31. Vers. At forære et Skriftsted bort har jeg lært af Morten Luther, som siger om sit Yndlingssted: »Dette Sted hører mig til, dog saaledes, at jeg gerne vil dele det med saa mange, det skal være, og det paa den Vis, at enhver af dem skal faa det helt.« De faar da ogsaa Esaias 40, 31 helt: »De, som haaber paa Herren, skal forynge deres Kraft, de skal opfare med Vinger som Ørnen, de skal løbe uden at vansmægte, de skal vandre uden at blive trætte.«

»Ja, kære Ven, er det ikke et dejligt Ord, som den gamle Profet bringer Dem paa Deres 70-aarige Fødselsdag, at de, som haaber paa Herren, skal forynges. ... Deres kære Hustru har delt med Dem saa meget godt, der glædede Deres Hjerte. Hun vil vist ogsaa have Brug for dette profetiske Sted. Jeg ved endnu et Par, som som vil være med i at dele dette Sted paa Luthers Maade, saa hver især beholder det helt. Det er Præstefolkene i Høje-Taastrup. Præsten dér har nylig faaet en Mindelse om, at Ungdom og Styrke ikke forslaar. Saa lad ham ved denne Lejlighed ret indprente sig, at de, som haaber paa Herren, er i Besiddelse af en Kraft, som idelig forynges, og af Vinger, som bærer de troende til Retfærdighedens Sol, alle Kristnes høje og herlige Maal.«

Ingemann svarede bl. a.:

»Tilvisse siger jeg velkommen, hver Gang De kommer til os, legemligt eller i Aanden, med faa eller mange; hjertelig velkommen er De og Deres, hvor vi kommer sammen i Verden og i al Tilværelse. — Inderlig Tak for Erindringen om min Gammelmands Jubeldag og for den herlige Gave af det profetiske Ord til den, der »haaber paa Herren«. Forjættelsen gælder tildels om Livet her, men fuldelig og evig om dets Udvikling og Fortsættelse ved Dagenes Ende. Det Ord skal være vores som Deres og alle kristne Sjæles efterhaanden, eftersom enhver Tids Fylde, baade mod Kaldelsen og Udvælgelsen, kommer; jeg haaber i den Grad paa Herren, at jeg haaber, Han og

hans Rige kommer til alle, som beder derom, her eller hist, tidligt eller sent, til Guds Vilje er sket, og Gud er alt i alle. Min Lucie takker ogsaa for hint Bibelord; hun synes, der er Livskraft deri, som styrker Sjælen.«

Om de to Mænd oftere mødtes, er vel tvivlsomt, men at de gensidig har følt sig beriget af hinanden, fremgaar med Tydelighed af det foregaaende. Som bekendt var Ingemann ikke Grundtvigianer i kirkelig Forstand, her stod han Mynster nærmere, og man ved, at hans Syn paa Kødets Opstandelse ikke var i Overensstemmelse med Kirkens Lære. Derfor fældede Grundtvig jo en meget haard Dom over hans Kristendom, idet han mente, at den, der omtolkede et af Trosbekendelsens Led, dermed satte sig selv udenfor Menigheden. Noget saadant kunde Fenger trods sit grundtvigske Stade aldrig være med til, han følte, at saa de end forskelligt paa et og andet, ogsaa hvad aandelige Spørgsmaal angik, stod de dog, naar alt kom til alt, paa samme kristelige Grund. De sidste Breve, de vekslede, vidner klart herom.

Om Fenger har øvet nogen Indflydelse paa Ingemann i kristelig Henseende, lader sig næppe afgøre. At de har drøftet de religiøse Problemer under deres Sammenkomster, er en Selvfølge, og var Fru Ingemann til Stede, tog hun gerne Del i Forhandlingerne, men noget andet er, i hvor høj Grad Digteren lod sig rokke i sine Meninger. Derimod har Fenger utvivlsomt paavirket ham i folkelig Retning, baade ved at føre den til Tider noget virkelighedsfjerne Skjald i

levende Forbindelse med Menigmand, dels ved Samtaler. At Ingemann, der i Begyndelsen stod vaklende overfor Grundtvigs Plan om Højskolen i Sorø, efterhaanden i denne Sag skiftede Standpunkt, skyldes f. Eks. i ikke ringe Grad ham. Og at han har givet Anledning til Fremkomsten af nogle af det danske Folks kæreste Sange, skal heller ikke glemmes ham.

Ved hans Død skrev Ingemann i »Fædrelandet« følgende smukke Mindedigt om sin bortgangne Ven:

Der gik en Hyrde over Danmarks Vang,
hans Navn skal mindes, hvor hans Fod har vandret.
Hver Gang han taled, og hver Gang han sang,
sig Skyggen paa hans Vej til Lys forandred.

Det var, som fra den største Hyrdes Hjem
han gik med Glædesbudskab Valfartsgangen,
og som blandt Hyrderne ved Bethlehem
han havde lyttet selv til Englesangen.

Hans Sjæl var lys som Øjets havblaa Glar,
men dyb som Oceanet dog tillige.
Det var, som han i Hjertedybet bar
med Glædens Bud et Billed af Guds Rige.

Hans Liv var som en liflig Sommerdag;
han priste Gud med Sang og frejdig Glæde.
Mod Kvæld han segned som ved Lynets Slag,
men saa i Lynet selv Guds Haand til Stede.

Han tog sit Kors og bar det til sin Grav,
og han fornam, hvad kun Guds Børn fornemme:
Klenodet, Herren os for evigt gav,
skal Sjælen, selv med lammet Vinge, gemme.

Paa Himmelfartens Dag han første Gang
sin Røst opløfted, hvor den her forstummed.
Paa Himmelfartens Dag hans Aand sig svang
til Herren, som hans Lovsang har fornummet.

O, Gud ske Lov, han sang, for Naadens Ord!
Det blev hans Afskedstrøst »til dem, der græde«;
og Sjælen fløj med Morgensang fra Jord
om »Glans fra Sky med Liv og Lys og Glæde«.